

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ
MAL HAREKETLERİNİN ANALİZİ
(1963-1994)

Yüksek Lisans Tezi

Arş.Gör.Füsun YENİLMEZ

Danışman:
Yrd.Doç.Dr. Erol KUTLU

Eskişehir-1995

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ÖZET

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile 1963 yılında Ankara'da imzalanan ortaklık anlaşmasından, 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasına kadar geçen süreçte, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri analiz edilmiştir. Ortaklık anlaşmasının öngördüğü üç aşamada ilişkiler dönemler itibariyle değerlendirilerek, taraflar arasındaki mal hareketlerini yönlendiren faktörler tek tek analize tabi tutulup, ihracat ve ithalatlardaki etkileri ölçülmeye çalışılmıştır.

Tüm analiz süresince, Türkiye'nin Avrupa Birliğinden yaptığı ithalatların gelişimini belirleyen aşağıdaki değişkenler incelendi: Nispi fiyatlar, krediler, direkt yatırımlar, ürünlerin nispi fiyatları, Türkiye'nin üretim yapısı ve ithalat kapasitesi. İncelenen ilk üç değişken AB'nin Türkiye pazarında rekabet edebilirliğini tanımlar. Son üç değişken ise AB'den yapılan ithalat ile Türkiye'nin ithalat bileşimi arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Dönemlere göre iki değişkenin önemi farklıdır. Rekabet edebilirlik değişkenleri hazırlık dönemi boyunca AB'den yapılan ithalatının gelişimini belirlemiştir. Yapısal değişkenler geçiş döneminin belirleyicisidir. Ancak son döneme bakıldığında (1984-1994) rekabet edebilirlik değişkenlerinin tekrar ön plana çıktığı gözlenmiştir.

Türkiye'nin AB'ne ihracatının analizinde elde edilen sonuçlar şöyledir. İhracatın gelişimini belirleyen iki temel değişken saptanmıştır. bunlar arz ve talep değişkenleridir. İhracatın gelişiminde arz değişkenleri 1973-1979 ve 1984-1994 dönemlerinde etkili olurken, talep değişkenleri 1965-1972 ve 1980-1983 dönemlerinde etkili olmuşlardır.

ABSTRACT

The relations between the European Community (E.C.) and Turkey have been analyzed by considering the period between 1963, when a partnership pact was signed with EC in Ankara, and 1995, when the pact of autom union was signed. The relations have been assessed by periods taking the three stages that the partnership pact proses into consideration. Here, the factors directing the property movements between the sides have been analyzed one by one, and their effects on exports and import have been tried to be emphasized.

Throughout the analysis thefollowing variables -which determine the development of imports from EC to Turkey- have been examined: relativ prices, credits, direct investments, the relativ prices of goods, Turkey's production structure and imports capacity. The first three variables examined describe EC's competetiveness in the Turkish market. The last three variables suggest the linkage between the imports from EC and Turkeys imports combination. The significance of the two variables is different in term of periods. The variables of competetiveness have determined the development of imports from EC during the preperation period. Structunel variables are the determinants of a transition period. However, when the last period was considered (1984-1994), the variables of competetiveness, again, have been observed to be leading.

The results obtained from the analysis of Turkey's exportation to EC are as follows: Two main variables which determine the development of exports have been established. These are the variables of supply and demand. In the development of exports, supply variables have been effective between 1973-1979 and between 1984-1994. Demand variables have been effective between 1965-1972 and between 1980-1983.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

I-TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	5
1- TÜRKİYE'DE İZLENEN EKONOMİ POLİTİKALARI	5
A- KALKINMA PLANLARI	6
B-KISA VE ORTA VADELİ YÖNLENDİRMELER	22
C- DIŞ TİCARET 'TE YARARLANILAN ARAÇLAR	25
2- TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ MAKRO DEĞİŞKENLERİN GELİŞİMİ	36
A- BÜYÜME HIZI	35

B- NÜFUS VE İSTİHDAM	39
C- KAYNAKLAR VE KULLANIMLAR DENGESİ	42
D- DIŞ İLİŞKİLER	44
a- Dış Ticaret	44
b- Ödemeler Dengesi	49
II- TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE ORTAKLIK ANLAŞMASI	54
1- ORTAKLIĞIN KURUMSAL ÇERÇEVESİ	54
A- ORTAKLIĞI DÜZENLEYEN BAŞLICA ANLAŞMALAR	61
B- ORTAKLIĞI DÜZENLEYEN PROTOKOLÜN TEMELLERİ	64
a- Malların Serbest Dolaşımı	64
b- Hizmetlerin ve Kişilerin Serbest Dolaşımı	69
c- Ekonomi Politikalarının Uyumlaştırılması	72
2- TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ	75
A- SÖZLEŞME YAPAN TARAFLARIN NEDENLERİ	75
a- Ekonomik Nedenler	75
b- Politik Nedenler	77
B- ORTAKLIK ANLAŞMASI GÖRÜŞMELERİ VE ANLAŞMA SONRASI GELİŞMELER	78
C- ORTAKLIK ANLAŞMASI SÜRESİNDE ORTAYA ÇIKAN PROBLEMLER	88
D- ORTAKLIK HAKKINDA TÜRK DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ ..	94

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA VE TÜRKİYE ARASINDAKİ MAL HAREKETLERİNİN ANALİZİ

I-TÜRKİYE'NİN AB KÖKENLİ İTHALATLARININ ANALİZİ	106
1- ANALİZ ŞEMASI	111
2- KARŞILAŞTIRMALI STATİK ANALİZİN SONUÇLARI	117
3- AB'NİN TÜRK PİYASASINDA REKABET	
EDEBİLİRLİĞİ	119
A) AB'NİN TÜRK PİYASASINDA REKABETİ	119
B) REKABETÇİ DEĞİŞKENLER	124
a) Nispi Fiyatlar	124
b) Krediler	126
c) Direkt Yatırımlar	129
4- TÜRKİYE'NİN İTHALATLARININ BİLEŞİMİNDEKİ	
GELİŞMELERİN AB KÖKENLİ İTHALATLAR ÜZERİNDEKİ	
ETKİSİ	133
A) İTHALAT BİLEŞİMİNDE GELİŞMELER VE AB'NİN	
NİSPİ PAYI	133
B) YAPISAL DEĞİŞKENLER	136
a) İthal Mallarının Nispi Fiyatları	136

b) İthalat bileşimlerinin üretim yapısı üzerine etkileri	138
c) İthalat bileşimlerinin ithalat kapasitesi üzerindeki etkileri	142
II-TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİNE'NE YÖNELİK İHRACATLARININ ANALİZİ	148
1- TÜRK EKONOMİSİNDE İHRACAT ARZI	153
A) TÜRK EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMASI	153
B) TÜRK EKONOMİSİNDE İHRACAT ARZI ÜZERİNE EKONOMİ POLİTİKALARININ ETKİLERİ	158
a) İzlenen Döviz Kuru Politikaları	158
b) Teşviğin Boyutları	162
c) Korumacılık ve İç Talep	166
2- DIŞ TALEP	174
A- AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TALEBİ	175
B- TÜRKİYE'NİN İHRACATLARI İÇERİSİNDE AB'NİN NİSPİ PAYI ÜZERİNDE DİĞER ÜLKELERİN TALEBİ VE BU TALEBİN ETKİSİ	177
C- DIŞ TİCARET DENGESİ	181
III- TARAFLAR ARASINDAKİ MAL HAREKETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	187
IV-SONUÇ	195

TABLolar LİSTESİ

Tablo: 1-1: 1960'dan günümüze ekonomi politikaları	24
Tablo: 1-2: Programlı ithalatlar	27
Tablo: 1-3: Döviz Kuru (1960-1994)	35
Tablo: 1-4: Planlarda büyüme hızı amaç ve gerçekleşmeleri	37
Tablo: 1-5: Sanayi sektörünün katma değerinin GSYİH içindeki payı	39
Tablo: 1-6: Sayım yıllarına göre Türkiye'nin toplam nüfus artış hızları	41
Tablo: 1-7: Toplam istihdamla ilgili İş ve İşçi Bulma Kurumu verileri	42
Tablo: 1-8: Türkiye'de kaynaklar ve kullanımlar dengesi	44
Tablo: 1-9: GSMH içinde dış ticaretin payı	45
Tablo: 1-10: Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımı	47
Tablo: 1-11: Türkiye'nin ithalatının sektörel dağılımı	48
Tablo: 1-12: Türkiye'nin ödemeler dengesi	52
Tablo: 1-13: Türkiye-AB arasındaki anlaşma safhaları	64
Tablo: 2-1: Kaynağına göre Türkiye'nin ithalat ürünlerinin bileşimi (%)	112
Tablo: 2-2: Türkiye'nin ithalatlarının diğer ülke grupları ile arasındaki ilişki	120
Tablo: 2-3: Sanayi üretiminin sektörel bileşimi (%)	140

Tablo: 2-4: Türkiye'nin ihracatlarının diğer ülke grupları ile arasındaki ilişki	154
Tablo: 2-5: Reel döviz kuru	161
Tablo: 2-6: Teşvik önlemlerinin nispi payları (%)	163
Tablo: 2-7: İhracatın sektörel dağılımı (%)	170
Tablo: 2-8: Sektörlerin GSYİH içindeki payları (%)	173
Tablo: 2-9: Tekstil ve giyim ihracatının ülke grupları itibarıyla dağılımı (%)	176
Tablo: 2-10: Bölgeye yapılan tekstil ve giyim ihracatının toplam bölge ithalatı içindeki payı (%)	176
Tablo: 2-11 Türkiye'nin ihracatında ülke gruplarının nispi payları (%)	179
Tablo: 2-12: Türkiye'nin ithalat kapasitesi	182
Tablo: 2-13: ihracatın ithalatı karşılama oranı (%)	185

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil: 1-1: Döviz Kurunun gelişimi (1960-1994)	35
Şekil: 1-2: Türkiye'nin cari işlemler dengesi	53
Şekil: 2-1: Türkiye ve AB arasındaki ticaret seviyesinin gelişimi (milyon.\$)	102
Şekil: 2-2: Türkiye'nin dış ticareti içerisinde AB'nin payının gelişimi (%)	103
Şekil: 2-3: Türkiye'nin AB kökenli ithalatının gelişimi (milyon.\$)	107
Şekil: 2-4: Türkiye'nin ithalatı içerisinde AB'nin payının gelişimi (%)	108
Şekil: 2-5: AT'ğu kökenli Türk ithalat bileşimi	109
Şekil: 2-6: Türkiye'nin AB'den ithalatlarının bileşimindeki gelişme (%)	118
Şekil:2-7: Türkiye'nin AB'ne ihracatının gelişimi (milyon.\$)	149

Şekil: 2-8: Türkiye'nin ihracatı içersinde AB'nin nispi payı (%)	150
Şekil:2-9: Türkiye'nin AB'ne olan ihracatının bileşimi (%)	152
Şekil:2-10: Hracatın ülke gruplarına göre dağılımı (%)	179
Şekil 2-11: İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	192

GİRİŞ

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, son birkaç yıldır Türkiye gündeminin önemli konularından birisini oluşturmuştur. 1996 yılı başında muhtemelen yürürlüğe girecek anlaşmanın fayda ve zararlarının hala tartişıldığı bir dönemde, Ortaklık Anlaşmasından, Gümrük birliği anlaşmasına kadar geçen sürede (1963-1994) taraflar arasındaki mal hareketlerinin (ticari ilişkilerin) analizi önem kazanmıştır. Bu analiz sayesinde Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde Avrupa Birliği'nin yeri daha açık bir şekilde belirlenmiş olacaktır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu lkeleriyle Türkiye, II.Dünya Savaşıyla zayıflamış olan ilişkilerini kuvvetlendirmek amacıyla 12 Eylül 1963 tarihinde Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma daha sonra genişletilip 1970'de malların, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımının koşul, şekil ve hızını belirleyen Ek Protokol imzalanmıştır. Ek Protokol'n imzalanması, iki tarafın kesin ve sürekli ilişkiler kurma istekliliğinin bir göstergesidir.

Avrupa Ekonomik topluluğu ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi, ortaklık anlaşmasından 1970'li yılların başlarına kadar (Özellikle hazırlık döneminde) oldukça iyi geçti. Ancak 1970'li yılların başında egemen olan optimist hava, yerini çok çabuk pesimist bir havaya bıraktı. Aynı şekilde 1980 yılındaki "Ortaklığı yeniden canlandırma" çabaları, sadece Ortaklık Konseyi'nin gündeminde kalmıştır. AET ile Türkiye arasındaki ortaklık anlaşmasının hazırlık dönemi amacına ulaşmış olmasına rağmen, geçiş dönemi sonuçları pek tatmin edici değildir.

AET ile Türkiye arasındaki zorlukların geçiş döneminde ortaya çıkmış olmasının nedeni; dar anlamda ekonomi politikalarındaki değişikliklerin yapılamaması, geniş anlamda ise; hazırlık dönemi boyunca fazla bir değişiklik göstermeyen dış çevrenin geçiş dönemi sırasında yoğun bir değişikliğe uğramasıdır. Dikkat edilebileceği gibi bu dönemde dünya ekonomisindeki önemli gelişmeler yanında yaşanan petrol krizleri 1970'li yıllara damgasını vurdu. Ortaklık anlaşmasının son dönemi (1985-1995) tamamlanmış olmasına rağmen gerçekleşmesi gereken bir çok ilerleme ertelenmiştir. Ancak 6 Mart 1995'te Gümrük birliği anlaşması imzalanmış, 1995 yılı sonunda teorikte olsa fiiliyata geçirilmeye çalışılmaktadır.

1980 'li yılların başında dünya ekonomisinde yaygınlaşmaya başlayan dışa açık ekonomi politikaları Türkiye'yi de etkilemiştir. Özellikle dünya ekonomisinde yaşanan bölgesel gelişmeler, AB'ği ile entegrasyon Türkiye açısından daha önemli hale gelmiştir. Türkiye bütün çabalarını bu yönde yoğunlaştırarak AB'ne tam üyeliği temel hedef haline getirmiştir.

Bütün bu gelişmeler Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkilerinde mal hareketlerinin gelişiminin ortaklık anlaşmasından günümüze kadar ki analizini anlamlı hale getirmiştir. Bu amaçla çalışma iki aşamadan oluşmaktadır.

Birinci aşamada; Ortaklık anlaşmasından itibaren AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin analizine geçmeden önce ortaklığın doğuşu ve gelişmesinde önemli rol oynayan olayların açıklanması yararlı görüldü. Bu amaçla Türkiye'de izlenen ekonomi politikalarının ve buna bağlı olarak Türkiye ekonomisinin makro değişkenlerinin gelişimleri incelendikten sonra, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin gelişimi ve Ortaklık anlaşması analiz edildi. Özellikle son kısımda Ortaklık Anlaşmasının kurumsal çerçevesi çizilerek, Ortaklığı düzenleyen başlıca anlaşmalar ve içerikleri belirtiliyor. Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin gelişiminde anlaşmayı yapan tarafların ekonomik ve politik nedenleri ile anlaşma sonrası süreçte ortaya çıkan problemler ve bu problemlere yansıyan Türkiye'nin düşüncesinin gelişimi irdelenmiştir.

İkinci aşamada, ekonomik modeller yardımıyla AB ile Türkiye arasındaki mal hareketleri (İthalat-İhracat) analiz edilmektedir. Bu çerçevede analiz önce AB'den Türkiye'ye yapılan ithalat (1964-1994) Türkiye'nin diğer alışveriş yaptığı ülke ve ülke gruplarıyla karşılaştırmalı olarak yapılmaktadır. Özellikle AB'nin Türkiye piyasasında rekabet edebilirliğini belirlemek için rekabetçi değişkenlerden nispi fiyatlar, krediler ve direkt yatırımlar analiz edilmektedir. Daha sonra Türkiye'nin ithalatlarının bileşiminde AB'nin etkisi analiz edilerek, Türkiye'nin ithalat bileşimindeki gelişmeler ve AB'nin

nispi payı, bu payı belirleyen yapısal değişkenler (ithal malların nispi fiyatları, ithalat bileşimlerinin üretim yapısı üzerine etkileri ve ithalat bileşimlerinin ithalat kapasitesi üzerindeki etkileri) irdelenmektedir.

Analizin ikinci kısmında ise Türkiye'den AB'ne yönelik ihracatlar analiz edilmektedir. Bu analizi gerçekleştirmek için Türkiye ekonomisinin ihracat arzı ve Türk mallarına ilişkin dış talep irdelenmiştir. Özellikle Türkiye'nin dışa açılması ve bu açılmanın ihracat arzı üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. İhracat arzının gelişmesindeki iç faktörlerin etkisi belirlendikten sonra, dış faktörlere geçilerek, AB'nin Türk mallarına talebi ve bu talebi belirleyen faktörler analiz edildikten sonra , ortaklık anlaşmasından günümüze Türkiye'nin dış dengesi ele alınıp, hem ihracat hem de ithalat analizi sonuçları toplu olarak değerlendirilmektedir.

Elde edilen sonuçlar çerçevesinde AB ile Türkiye arasındaki mal hareketlerinin gerçekleştirilecek Gümrük Birliği Anlaşması sonucu meydana gelecek gelişmeler daha sağlıklı değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I-TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu bölümünde Türkiye ekonomisinin global bir görünümü sunulacaktır. Bu amaçla, ilk önce 60'lı yılların başından beri süre gelen ekonomik politikaların genel çizgileri özetlenip, sonra son 30 yılın ekonomik verilerinin gelişimi sunulurken, Türk ekonomisinin tarihsel gelişimi verilmeye çalışılacaktır. Bu veriler ikinci ve üçüncü kısımlardaki sürekli analizleri anlamayı kolaylaştıracaktır.

1- TÜRKİYE'DE İZLENEN EKONOMİ POLİTİKALARI

30'lu yıllardan beri Türkiye'de takip edilen ekonomik politikaların hepsi sanayileşmeye yöneliktir. Bu perspektifte hükümetler, II. Dünya savaşı nedeniyle ikincisinden vazgeçilen beş yıllık sanayileşme programlarını hazırlamışlardı. Savaştan sonra 50'li yılların sonlarına kadar, amaçlar aynen kalmasına rağmen, getirilen ekonomik politikalar orta veya uzun vadeli bir programın kadrosunda yer almıyordu. 1962'den

itibaren beş yıllık kalkınma planı hazırlanıp uygulamaya konuldu. Yatırım amaçları kamu kesimi için zorlayıcı, özel kesim içinse yönlendiriciydi. Kısa vadeli ekonomik politikalar kalkınma planlarının içersinde yer alıyordu ve toplumun durumuna göre düzenlenmişti.

1950-53 dönemi hariç 60'lı yılların başına kadar Türkiye'de izlenen ekonomik politikalarda temel amaç iç üretimin, ithalatın yerini almasıdır. Yani ithal ikameci kalkınma politikası izlenmiştir.

Planlı dönem öncesinde, Türk ekonomisi dayanıklı tüketim malları sanayisiyle donanmıştı. Bu dönemden itibaren, hükümeti aşağıdaki gibi bir seçenekle karşı karşıya kalıyordu:

1) Ya sanayileşme sürecini durdurarak, var olan sektörlerin gelişmesi için çabaları yoğunlaştırmak,

2) Ya da dayanıklı tüketim malları sanayisini geliştirerek, sanayileşme sürecini devam ettirmek. Bu da, ithalatın değiştirilmesi politikasının devamı anlamına geliyordu. Zorlayıcı dış etkenler devam ettiği sürece hükümetlerin seçimi ikinci seçenek oldu.

A- Kalkınma Planları

Türkiye planlı döneme, kronik dış ticaret açıkları olan, ihracatının çok büyük bir kısmı tarım ürünlerinden oluşması nedeniyle dış ticaret dengesi hava şartlarına büyük çapta bağlı olarak değişen, kalkınma çabasında bir ülke olarak girmişti.

Hazırlanan I.BYKP 15 yıllık perspektif planının ilk safhası olarak düşünölmüş ve 15 yılın sonunda(1977'de) dış dengenin sağlanması ana hedefler arasında yer almıştır¹

I.BYKP (1963-1967) bir ekonomik ve siyasal bunalım sonucunda hazırlanmıştır. Bu nedenle I.BYKP temelde kararlı ve dengeli bir gelişme yaklaşımını benimsemiştir. Buna ek olarak toplumsal ve ekonomik gelişmeyi onbeş yıllık bir çerçevede düzenlemeyi amaçlamıştır.

Uzun dönemde ulaşılması istenen amaçları "onbeş yılda ulaşılacak hedefler Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte bilim adamı ve teknik elemanın yetiştirilmiş olması, %7'lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam sorununun çözölməsi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi" şeklinde özetleyebiliriz.

Ayrıca bu strateji iç tasarrufun büyümesi ve milli üretimin ithalatın yerini alması sayesinde ödemeler dengesinin düzeleceğini tahmin ediyordu.

II.BYKP'nın ithalata yaklaşımı,dışalım yerine yerli üretimin sağlanmasıdır. İhracata yaklaşımında ise, özendirme önlemleri getirmekte özellikle sınai ürünlerin dış satımında maliyete giren tüm dolaylı

¹ Macit Eş,"1980 Öncesi Planlı Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi",KÜTAHYA İ.İ.B.F.YILLIĞI,1992,s.151

vergilerin”gümrük kapısında ihracatçıya geri verilmesi;kredi pazarlama vb. tam bir kamu desteğinin sağlanması” öngörülmektedir.

Kısaca, bu teşviklerin sonucu olarak uzun dönemde(70’li yılların sonunda)dış ödemeler dengesine ulaşılacağı; ekonominin II.BYKP döneminin sonlarından başlayarak “yardım şeklindeki istisnai finansman kaynaklarına muhtaç olmadan gelişebilecek hale gelmesi” olanaklı görünmektedir.²

II.BYKP (1968-1972), bu stratejilerin yönlendirmesi içinde olmasına rağmen dengeli gelişme düşüncesinden uzaklaşıyor ve sanayi sektörüne öncelik veriyor. Bu planın en önemli amaçlarından biri, dayanıklı tüketim malları sektörünün gelişmesini sağlamaktır. Ayrıca ara mallar ile donatım mallar sektörlerini geliştirme isteği ortaya çıkıyor. Bu perspektifte, bu sektörlerdeki yatırımların gerçekleştirilmesi kamu sektörüne verilmiştir. Oysa özel sektörler ve yabancı direkt yatırımcılar çabalarını dayanıklı tüketim malları sektöründe yoğunlaştırmaları gerekiyor.

II.BYKP dış ekonomik ilişkilerde temel amacın “ekonomik hedef alınan gelişme hızının kendi kaynaklarıyla sağlanabilmesi” olduğu belirtilmektedir. Bunu sağlamak üzere, I.BYKP’nın da öngörülen önlemler daha somut bir biçimde düzenlenmiş, özellikle sınai ürün ihracatının artırılması; yerli- yabancı sınai yatırımların ihracatına yönelik olması,

² Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK,Türkiye Ekonomisi,B.6,İstanbul,1994,s.250

ithalat yerine yerli üretime öncelik verilmesi ve koruma ve özendirme önlemlerinin geliştirilmesi gibi ilkeler benimsenmiştir.³

Birinci stratejinin 1977'yi amaçlamasına rağmen 1973-95 dönemi için hazırlanan ikinci bir stratejinin kabulüyle bundan vazgeçildi. Bu tarihler ikinci stratejinin, birinci stratejinin süresi dolmadan neden onun yerine geçtiğini açıklıyor. 1995'i ufuk gösteren bu strateji AET-Türkiye ortaklığının geçici evresiyle (1973-85) ve son evresi (1985-95) için temel yönlendirmeleri tanımlıyordu. Başlıca amaç, 1972'de 400\$'dan düşük olan kişi başına düşen GSMH'yı 1995'te 1500\$'a çıkarmaktı. Bu demektir ki, dönem sonunda kişi başına GSMH, İtalya'nın o dönemdeki seviyesine ulaşması gerekiyordu. Bu strateji, GSMH'nın gelişme hızını, dönem genelinde, yavaş yavaş %7'den %8.9'a çıkarmayı amaçlıyordu. Bu büyümeyi sağlayacak üretim artışını en hızlı sağlayacak olanda sanayii idi (yılda %11.2). Sanayii sektöründe çabalar daha çok maden çıkarma sanayii ve ara mallar ile donatım mallar üzerineydi. GSMH'a göre sanayii üretim oranı 1972'de %23'den 1995'te %37'ye 16 puan gerileyen tarımsal üretim oranı ise dönem sonunda %12'leri geçmesi gerekiyordu. Yatırımların finansmanı için, planın sorumluları %19.6'dan %31.7'ye geçmesi gereken iç tasarrufun hızlı bir büyümesine güveniyorlardı.

Bu sırada, dönem başında yabancı ticari kredilerden bir finansmanın gerekli olacağını düşünüyorlardı; bu önceki stratejiye göre önemli farklılıklardan birisidir. İkiside aynı yılda hazırlandığından, üçüncü beş

³ Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, B.6, İstanbul, 1994, s.251

yıllık kalkınma planı (1973-1977) İkinci gelişme stratejisinin aynı yönlendirmelerini ele alıyor. III.BYKP'nın dış ticaret politikası ilk iki planda öngörülen amaçların gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Yeni bir "kalkınma öngören III.BYKP'ı AET'ye karşı yükümlülükleride dikkate alarak, sınai ürün ihracatının artırılmasını, sınai ürünlere dış rekabet gücü kazandırılmasını; ithalatın, sanayileşme politikası doğrultusunda planlanmasını temel ilkeler olarak saptamaktadır. Bu ilkelerin, ilk iki plan döneminde öngörülenlerden niteliksel farkı dış ekonomik ilişkilere daha fazla ağırlık vermesidir

IV.BYKP'nın hazırlandığı yılda ekonomi bunalım içindedir. Plan, bir yıl gecikme ile uygulamaya girmiş, bu nedenle 1978 plan dışı bir yıl olmuştur. IV.BYKP'da AET'ye karşı yükümlülüklerin bir süre dondurulması ve dış ekonomik ilişkilerde çok yönlü uluslararası işbirliği öngörülmesi bir bakıma bunalımdan çıkış arayışlarıdır. Yaklaşım, bir taraftan dış kredi olanakları sağlamaya, diğer taraftanda sınai ürünlere yeni dış pazarlar bulmaya yöneliktir. Bu süreçte, temel sanayileşme politikası, yani ithalat yerine yerli üretim terk edilmemekte, bunun daha ileri aşamasının gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Ek olarak da, özellikle sınai ürün dış satımının artırılması ve buradan yıllık ihracatın büyüme hızının %18-19 gibi yüksek sayılabilecek bir düzeye ulaşması öngörülmektedir.

Üçüncü ile dördüncü beş yıllık kalkınma planları arasındaki tek ortak nokta, GSMH'nin büyüme hızının hedefini yüksek bir seviyede muhafaza etmesidir, yılda ortalama %8.2'de sabitleştirerek. Başlıca değişiklik, hızlı sanayileşme stratejisinin ana yönetmeni olarak dördüncü planın ulusal

Üretim in ithalatın yerine geçmesini fazla önemsemiyor olmasıdır. Bu değişikliğin sebebi; gelişmenin ana engelini ortadan kaldırma isteği, yani ihracata verilen nclkle demeler dengesinin bozulması. Dış ilişkiler ortamında, bu planın Ek protokolden kaynaklanan Türkiye'nin borçlarından dondurulmasını ve tüccar meslektaşlarının çeşitlenmesini öngördüğünü unutmamak gerekir. Bu nedenle, bu plan bizim için, AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimindeki takdirinde önemli bir işareti oluşturuyor.

1979 ile 1983 yılları arasında uygulanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; bir nceki Plan döneminde ortaya çıkan temel dar boğazları önlemeyi ve kaynakların "rasyonel" kullanımını sağlamayı esas almıştır. Bu plan; gelişmenin bütünlüğü ilkesine göre Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik ve toplumsal sorunlara gerçekçi çözümler getirmeyi, yatırımların hızlandırılmasını, döviz gelirlerinde artış sağlanmasını, ekonominin bunalımdan çıkış ve toparlanma yılları olan ilk iki yılında daha düşük, sonraki yıllarda ise daha yüksek düzeylerde gerçekleştirilecek büyüme hızları ile ulaşılmasını öngörmüştür.

Ancak, ekonominin kş noktasına gelmesi ve ithal ikameci politikalar altında gelişen sanayinin tıkanma noktasına ulaşması nedeniyle, hükümet 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrar tedbirlerini yürürlüğe koymuştur. Bu tedbirler paketi ile Hükümet kaynakların daha etkin dağılımını sağlamak amacıyla piyasa güçlerini harekete geçirici önemli reformları gerçekleştirebilmiştir. 24 Ocak kararlarıyla Türkiye,

yalnız bir istikrar paketini değil, uluslararası mali kuruluşların "yapısal uyum" adını verdikleri bir programı da kabul etmiştir.

1981 yılında toplanan İkinci İzmir İktisat Kongresi Birinci İktisat Kongresinden daha önemliydi. Çünkü, 1923 sonrası iç ve dış koşullar, İkinci Dünya Savaşının büyük etkileriyle birleşince, Türkiye ciddi bir tarih döneminde "içe dönük istikrar" kavramına hapsedilmişti. İşte bu sürecin noktalandığı, Türkiye'nin ekonomisiyle, siyasi açılarıyla yeni bir dönemin eşiğine adım attığı zamanda, 1981 yılında, ikinci İktisat Kongresi toplanmış ve önündeki on yılın hedeflerini belirlemiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla bütünleşen ve konulan hedeflerle aynı çizgide olan Kongre, ekonomik istikrarın sağlanması ve bu bağlamda enflasyon hızının sanayileşmiş ülkelerdeki cari düzeylere doğru süratle düşürülmesi ile birlikte döviz gelirlerinin ithalatı karşılayabilecek kadar artırılmasını hedeflemiştir.

1980 yılında yürürlüğe konulan ekonomik politikalar, genel olarak "serbest piyasa modeli" çerçevesinde oluşturulmuştur. Aynı yıl uygulanmasına rağmen geçilen istikrar politikaları, öncelikle ekonominin iç ve dış dengelerini kurmayı hedeflemiştir. Mal piyasasında, yurt içindeki fiyat kontrolleri kaldırılırken, ithalat serbest bırakılmıştır. Para ve sermaye piyasalarındaki kontroller ise, en aza indirilmiştir. Faizlerin kamu tarafından belirlenmesine son verilmiş, gerçekçi döviz kuru politikası izlenilmesine başlanılmış, kambiyo mevzuatı liberalleştirilmiş, yabancı paranın ve sermayenin yurt içinde serbest dolaşımı sağlanmıştır. Hükümetlerin ekonomiye müdahalesini en aza indirmek amacıyla, kamu

sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarını serbestçe belirlemeleri ilkesi benimsenmiş ve ekonomideki kamu hakimiyetini azaltmaya yönelik özelleştirme programları hazırlanmıştır.

Dış ticarete ithal ikameci politikalar yerine ihracata ağırlık verilmeye başlanmıştır. Dış ticaret rejimi liberalleştirilmiş, dış ticaret üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Türk dışticaret hacmi 1980'li yıllarda büyük bir artış göstermiş ve dışa açılma politikaları olumlu sonuçlar vermiştir. Aynı zamanda artan ihracat hacmi ve turizm gelirleri ile birlikte ödemeler dengesi sorunları çözümlenmiştir. Diğer taraftan, ihracat yapı değiştirmiş, 1980 yılında toplam ihracatın yaklaşık % 30'unu oluşturan sanayi ürünlerinin payı, 1994 yılına gelindiğinde % 80'in üzerine çıkmıştır.

Mali sektör reformu ise, 1980 programının başarıya ulaşmasında en önemli faktörlerden biridir. Yabancı para mevzuatı bu dönemde tamamiyle değiştirilmiş, döviz kazandırıcı faaliyetlerin serbestleştirilmesi sonucunda ülkenin döviz rezervlerinde artış sağlanmıştır. Mali sektör reformları konusunda belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus ise, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının 1986 yılında kurulması ve hızla gelişerek kısa sürede ekonomideki yerini almasıdır.

Ekonominin tümünü kapsayan bu İstikrar Programı, açıklandığı tarihten itibaren üç yıl boyunca kararlı bir şekilde uygulanmış ve ülkemizin özel ticari borçlarının ödenmesi veya ertelenmesi konusunda anlaşmalar yapılmış, Türk Lirasının gerçek değerinin saptanması için devalüasyonlara devam edilmiş, vergi sisteminde reform yapılmış, ücret ve maaş artışları

sınırlandırılmış ve ithal engelleri azaltılmıştır. Alınan tedbirler sonucu, 1981 yılında genel ekonomik durum iyileşmiş, ortalama yıllık enflasyon oranı % 36.8'e düşmüş ve reel değerlerle GSMH büyüme oranı (yeni seri), 1980 yılında eksi % 2.3 iken, 1982 yılında % 3.7 oranına yükselmiştir.

GSMH'nın yılda %6.3 oranında bir büyümeyi amaçlayan 5.BYKP (1985-1989) iki etap öngörüyor. Birincisi kısa vadede istikrar politikalarının sürdürülmesine ayrılmıştır.

İkincisi ise uzun vadede dengeli ve hızlı bir büyümeyle karakterize edilmesidir. Ödemeler dengesinin büyümeyi yeniden ele almaktaki ana engeli olduğunu dikkate alarak V.BYKP ihracatların yol açtığı bir büyüme stratejisini benimsiyor. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, V.plan döneminde giderek hızlanan bir canlanma sürecine girmiştir. Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde AB'ne tam üyelik için başvurmuştur.1977 yılından itibaren sürekli olarak ertelenen gümrük birliği yükümlülüklerimizin 1988 ve 1989 yıllarında yerine getirilmesine tekrar başlanmıştır. Topluluk, Türk tarım ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini 1 Ocak 1987'de tamamen kaldırmıştır. Topluluğun yeni üyeleri İspanya, Portekiz ve Yunanistan ile uyum anlaşmaları imzalamak suretiyle AB ile aramızda yürürlükte bulunan gümrük birliğine ilişkin ve diğer ekonomik hükümler bu üç ülke içinde geçerlilik kazanmıştır. Ortaklık konseyi ve Birlik komisyonu ile daha sıkı işbirliği ve ilişki içine girilmiş, 1980 yılında dondurulmuş bulunan karma parlamento komisyonu faaliyetleri 1989 yılında yeniden başlatılmıştır.

Bu olumlu gelişmelere karşılık Birlik, özellikle tekstil ve tarım ürünleri ihracatımıza uygulamakta olduğu sınırlayıcı tedbirleri bu dönemde de sürdürmüş, anlaşmalara göre Türk işçilerinin Avrupa Birliği ülkelerinde 1 Aralık 1986 tarihi itibarıyla doğan serbest dolaşım hakkını ve 1981 tarihli IV.Mali Protokolü uygulamaya koymamıştır.

1985-1989 döneminde uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; Türk milletinin refahının artırılmasını, verimliliği ve ihracat artışını teşvik etmeyi, tarımsal gelişme potansiyelini gözeten bir yapı içinde sınai üretimin payının yükseltilmesini, ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesini, büyümenin istikrar içinde yürütülmesini, enflasyonun kontrol altında tutulmasını amaçlamıştı. Plan döneminde, ekonomik büyümenin yıllık % 6.3 artması hedeflenmiş, ekonominin işleyişinin ekonomik kurallar içinde düzenlenmesi öngörülmüştü.

1985-1989 döneminin ilk yarısında ekonomide canlılık, ikinci yarısında ise durgunluk görülmüştür. 1986 yılında iç talepteki artış, petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun uluslararası koşulların da katkısıyla, ekonominin, hedeflenen uzun dönem büyüme hızının üzerinde büyümesine yol açmıştır. Bu süreç 1987 yılında da devam etmiş, 1986 yılında % 7,5'i bulan büyüme hızı (yeni seri) bu yılda % 9,3 olmuştur. Ekonomik büyüme oranlarında görülen bu yükselme, özellikle kamu kesimi yatırım-tasarruf farkının artmasına neden olmuş ve sonuçta kamu kesiminin borçlanma gereği 1986 yılında GSMH'nin %5'i iken, 1987 yılında % 8'ine ulaşmıştır. Bu durum, piyasalarda arz-talep dengesizlikleri

yaratarak enflasyon haddinin yükselmesine neden olmuş ve 1981-1987 yılları arasında (yeni seri) deflatör ortalama olarak % 38 artarken, 1988 yılında % 72.3 seviyesine çıkmıştır. Yine aynı şekilde, toptan eşya fiyat endeksi bu dönemde ortalama % 35.6 artarken 1988 yılında aniden % 68.3 düzeyine çıkmıştır.

Ekonomideki dengesizlikleri giderebilmek üzere 1987 yılı sonunda kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde yükseltilmiş ve piyasalardaki dengenin yeniden kurulabilmesi amacıyla Şubat 1988'de bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemlerin amacı, Türk Lirası cinsinden tutulan tasarrufların çekiciliğini ve dolayısıyla Türk Lirasına olan talebi artırmak, ithalatı frenlemek, ihracatı tekrar canlandırmak ve kamu harcamalarını kısarak ekonomideki aşırı ısınmayı soğutmak şeklinde özetlenebilir. Ancak, kamu açıklarını kısmak için kamu yatırımlarının azaltılması, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarını da olumsuz etkilemiştir. Faizlerin yükseltilmesi kararı, finansman maliyetlerini artırıcı ve sonuçta üretimi yavaşlatıcı diğer bir etken olmuştur. Ayrıca KİT ürünlerindeki fiyat ayarlamalarının büyük ölçülerde ve şok biçiminde olması, ekonomide enflasyonist beklentileri artırmıştır. Böylece ekonomi, 1988 yılının ikinci yarısından itibaren, özellikle imalat sanayiinde belirginleşen bir durgunluğa girmiş ve daralan iç talebin etkisi ile ortaya çıkan tasarruf fazlası cari işlemler dengesi fazlasına dönüşmüştür.

1988 yılına kadar bu politikaları başarıyla uygulayan Türkiye, mevcut kurulu kasapisetisini artıramaması ve kısa ömürlü sermaye stokunu yenileyememesi nedeniyle dur-kalk diye tanımlanabilecek istikrarsız bir

büyüme ortamına girmiştir. 1988 ve sonrasında, ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler dışında, işsizlik oranı yüksek seviyesini korumuş, bütçe açıkları büyümüş ve buna paralel olarak fiyat artışları hızlanmıştır. 1989 yılında bu gelişmeler paralelinde toptan eşya fiyatları endeksi % 68.2 oranında artarken, reel GSMH büyüme hızı (yeni seri) % 0.9 ile 1981 yılından beri en düşük seviyesine gerilemiştir.

Plan döneminin son yılında, kamunun, alt yapı yatırımlarında belli hedeflere ulaşıldıktan sonra, bu alana yönelik kaynak tahsislerini azaltması dış dengede Türk ekonomisinin cari işlemler dengesinde sağladığı fazla, yeni bir ekonomik döneme geçişe imkan vermiştir. 1989 yılı bu durumu itibariyle bir geçiş dönemi yılı olma özelliği taşımaktadır.

VI.Beş yıllık kalkınma planında ekonomideki belirsizliğin ve nispi fiyat yapısındaki sapmaların giderilebilmesi için enflasyon oranının düşürülmesine yönelik politikaların kararlılıkla izlenmesi önemini korumaktadır.

VI.plan döneminde GSMH'nın yıllık ortalama %7.0 oranında büyümesi hedef alınmıştır. İlgili dönem boyunca yıllık ortalama %10.6 oranında artması hedeflenen yurtiçi tasarrufların GSMH içinde 1989 yılında %26.0 olan payı 1994'te %30.7'ye yükselecektir.Kamu tasarruflarının plan döneminde yılda ortalama %9.6 oranında artması planlanırken, özel tasarrufların %11.1 oranında gelişmesi beklenmektedir.

İhracatın sabit fiyatlarla yıllık ortalama %11.0 ithalatın ise %9.1 oranında artması öngörülmektedir.⁴ V BYKP ve VI BYKP'nda dış ticaret politikasına ilişkin düzenleme, 24 Ocak 1980 sonrasında izlenen ihracata dayalı büyüme politikasının bir göstergesi oluyor. Bu planlarda, Türkiye'nin daha önce izlediği dış ticaret politikası tümüyle terk ediliyor ve onun yerine yeni bir yaklaşım getiriliyor.

Bu yaklaşıma göre, ihracata dayalı büyüme anlayışı dış satımın ve öbür döviz kazandırıcı faaliyetlerin olabildiğince özendirilmesini, desteklenmesini gerektirir. Bu tür faaliyetlerin parasal özendirmelerle desteklenmesi, bir başka anlatımla, sermaye kaynaklarının kullanımında ihracatı artırmanın esas alınması, bu politikanın önemli bir özelliğidir. Yaklaşımın ikinci önemli özelliği, döviz kuru politikasında görülüyor. 24 Ocak 1980 sonrasında yüksek oranlı devalüasyonunu daha sonra günlük kur saptaması izledi. Bu olgu, döviz kurunun piyasa koşullarına göre saptanmasına yönelikti. Döviz alım satımına getirilen kolaylıklar Bankacılık sisteminin döviz işlemlerinde Merkez Bankasının işlevlerinin bir bölümünü üstlenmesi ve benzeri uygulamalar sonucu, TL'nin yabancı paralar karşısındaki fiyatının serbestçe saptanması yada tam "konvertibl" olması doğrultusunda atılan adımlardı. Dış ticaret politikasının üçüncü önemli ayağı dış ticaret rejiminin, daha doğrusu ithalatın, giderek serbest olmasıdır. Ekonominin daha rekabetçi bir ortama geçirilmesi ve bu yöntemle verimliliğin artırılması; iç piyasada fiyat artışlarının sınırlı tutulmasıyla tüketicinin korunması ithalatın serbestleştirilmesinin başlıca

⁴ Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, B.6, İstanbul, 1994, s.252

nedenleri olarak gösterilmektedir. Bunlara ek olarak, Türkiye'ye dış kredi veren kuruluşların, özellikle IMF'in 1980 sonrası planlarında belirtilen dış ticaret politikalarının oluşturulması için baskı yaptıkları da bilinmektedir.

1989 yılında büyüme hızının konjonktürel olarak düşük olması ile birlikte, tarımsal gelirin artışı ve uygulanan bazı tedbirlerle 1990 yılında reel olarak GSMH artış hızı (yeni seri) % 9.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu denli yüksek büyüme hızının yanısıra, aynı yıl Körfez Krizinin de etkisiyle ekim 1990 yılında petrolün varilinin 15 dolardan 31 dolara çıkması, ithalatı önemli ölçüde artırmıştır. Bunun sonucu, toptan eşya fiyatları endeksi bir önceki yıla göre 1990 yılında daha düşük bir değerde ve %53.1 düzeyinde gerçekleşmiştir. İç talepteki canlılık, 1990 yılında tüketici fiyatlarının, toptan eşya fiyatlarından daha hızlı artmasına ve yıllık ortalama % 66 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Diğer önemli bir özellik ise, bütçe açıklarının finansmanı dış borçlamanın yanısıra yüksek düzeylerdeki iç borçlanma ile gerçekleştirilmiştir.

Körfez Krizinin başladığı 1990 yılı son çeyreğinde gerçekleşen ihracat, önceki dönemlere göre önemli artış göstermesine rağmen ithalattaki artış hızının yakalayamamıştır. Dış ticaret açığı da o oranda büyük bir meblağa ulaşmıştır. 1990 yılında ithalat rejiminde yapılan değişiklikler ve izlenen kur politikası sonucunda hedeflenenin üzerinde ithalat yapılmıştır. Petrolünü büyük oranda Irak'tan alan Türkiye, boru hattının kapatılmasıyla öncelikle Irak'ın üçüncü ülkelere sattığı petrolden sağladığı navlun gelirlerinden mahrum kalmıştır.

Bu gelişmelerden sora 1992 yılı ekonomide bir derlenip toparlanma yılı olmuştur. Geçtiğimiz yıl sağlanan reel GSMH'deki % 5.9'luk artış hızı (yeni seri), Türkiye ekonomisinin uzun dönemli kalkınma hızının üzerinde bir orandır. Haziran 1992 tarihinde toplanan Üçüncü İzmir İktisat Kongresinde de bu gelişmeler paralelinde Türkiye'nin 21. yüzyıla gelişmiş ilk onbeş ülke içinde girme hedefi ortaya konulmuştur.

1993 yılı hükümet programında; özelleştirme, vergi reformları ile devlet gelirlerini artırma, kamu kuruluşlarında yeniden yapılanma, eğitim ve sağlık hizmetlerine ağırlık verme gibi konular öncelikle ele alınırken, fiyatlar artış hızını makul düzeylere çekmek temel hedeflerdendir. 1993 yılı ilk dokuz aylık büyüme hızı % 7.9 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyonun önemli nedenlerinden biri olan KİT sorunu konusunda, özelleştirme çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

1994 yılı başlarında Türkiye önemli bir ekonomik kriz atlatarak, 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programını uygulamaya sokmuştur. Böylece 1994 yılı başında yaşanan krizin etkileri, 5 Nisan sonrası hafifleyerek, döviz kurlarında ve faiz oranlarında kısmi bir istikrar sağlanmış, ihracat hızla artarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı büyük ölçüde artmış ve cari işlemler bilançosu 2,6 milyar \$ fazla vermiştir. Aynı zaman da 5 Nisan öncesi döviz rezervlere psikolojik sınırın altına düşen MB' sı rezervlerini 11 milyar \$ 'ın üzerine çıkarmıştır. 1994 yılı sonunda özelleştirme yasası TBMM'den geçerek, hızlı bir şekilde özelleştirme başlamıştır. Aynı zamanda 1994 yılı sonunda ertelenen AB ile Gümrük Birliği Anlaşması 6 Mart 1995 yılında imzalanmıştır. Ekim ayında Avrupa Parlamentosunda onaylandığı

taktirde 1996 yılı başında uygulamaya konulacaktır. 1996 Yılında uygulanmaya başlanacak VII. BYKP TBMM'de tartışılmaktadır. Bu plan, Dünya Ekonomisindeki değişmeleride gözönüne alarak Türkiye'yi 2000'li yıllara taşıyacak hedefleri taşımaktadır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz Türkiye için planlamanın önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

2000'li yılların dünyasında yer alabilmek için ekonominin yeniden yapılanması şarttır. Değişen dünya konjonktürü, Türkiye'yi teknoloji yoğun ürünlere doğru üretim yapısını değiştirmeye zorlamaktadır. Yatırım kararlarının daha geniş bir perspektifte ele alınması ve kaynakların rekabet edebilecek sektörlere; teknoloji üretimine kaydırılması bir gereklilik haline getirilmiştir. İşte bu gerekliliği karşılamak için insan gücümüzün kalitesini artırmak zorunluluğu vardır. 1994 yılı, eğitim ve sağlık alanında yapılacak reformlarla geleceğin Türkiye'sinin kurulmasında bir dönüm noktası olacaktır.

Beş yıllık planların temel yönlendirmelerin ışığında uzun vadeli ekonomik politikaları takip eden iki dönem görebiliriz. İthalatın yerini milli üretimin alması hedefinin sürdürüldüğü 1963-77 dönemi ve dışa açılan Türk ekonomisiyle dış dengenin hedefi ile belirginleşen 1979'dan günümüze kadar olan dönem. Bize göre bu yönlendirme değişikliğinin kaynağı, daha sonra inceleyeceğimiz 1978-79 ödemeler dengesi krizinde bulunuyor.⁵

⁵ Kalkınma Planları (BBY ve ABY)

B) Kısa ve Orta Vadeli Yönlendirmeler

Beş yıllık kalkınma planları son 30 yıldır sürdürülen ekonomik politikalarının büyük yönlendirmeleri hakkında bir fikir vermesine rağmen, kısa ve orta vadeli ekonomik politikaların farklı durumlarını gözardı etmemek lazım. Çünkü bu ekonomik politikalar beş yıllık kalkınma planlarıyla sık sık çelişiyordu. Örneğin, Ek Protokolden doğan Türkiye'nin borçlarının dondurulmasını IV. planın (1979-83) öngörmesine rağmen, Dış İşleri Bakanı 1980'in başında, hükümetin yıl sonundan önce AET'ye katılma talebini formüle etme niyetinde olduğunu açıkladı.

Ekonomik politikalar hakkındaki bilgiler, bu politikaların dış zorlamalar altında hazırlandıkları yönündedir; çünkü kalkınmanın finansmanında dış kaynaklar önemli bir yer tutuyordu. Buna rağmen, bu imkanlar tükendiği zaman istikrar politikasına başvurulmasına karşıydılar. Yüksek büyüme hızını hedef alan politikalar, gelirlerin kullanımı ve dağılımını düzelterek ekonomiyi sanayileştirmeyi düşünüyorlar. İstikrar politikalarına gelince, büyümeyi azaltarak fiyatları dengede tutmayı ve ödemeler dengesini düzeltmeyi amaçlıyorlar. İstikrar politikalarının değişik uygulamaları, ödemeler dengesi krizinden önce gelmesinden dolayı iki ekonomik politika arasındaki ayrımı kolaylaştırdı.

Korumacı sanayileşme stratejisinin içinde, genişleyici politikalar iç talebin büyümesini muhafaza etmek için enflasyonist bütçesel ve parasal ölçüler benimsedikleri andan itibaren, dış dengeyi korumak için kambiyo oranının ayarlanması gerekli oluyor. Bu sırada, dışa sıkıca bağlı bir sanayi

yapısının varlığında, iç talebi kısıtlayan yeni bir zam anlamına gelen Türk lirasının devalüasyonu, otoritelerin resmi kambiyo oranını yapay olarak yüksek bir seviyede tutmalarını zorlaştırıyordu. İthalatı cesaretlendiren, buna karşın ihracatı ise cesaretsizlendiren Türk Lirasına yüksek değer biçmek, krizlerle sonuçlanan dış dengenin bozulmasına yol açıyordu. Dış borçlar, alacaklıların limitlerini belirleyinceye kadar, yabancı istikrazlarla finanse edildi. O halde, istikrar politikaları bunu kısmak amacıyla yürürlüğe giriyor. Bu amaçla, sınırlayıcı bütçesel ve parasal politikalar zamları ve iç talebi kısmak için işe el atıyorlar. İhracata olumlu bakan ve ithalatın büyümesini engelleyen Türk Lirasının devalüasyonu ödemeler dengesine bir düzelmeye getiriyor.

24 Ocak 1980'den sonra piyasa ağırlıklı ve özel kesimin inisiyatifinden azami ölçüde yararlanmayı öngören "dışa dönük ihracatın öncülük ettiği " ekonomik politikalar uygulamaya başlamıştır. Ekonominin uluslararası rekabet ortamına uygun bir yapıya kavuşturulabilmesi için Türkiye, kaynak dağılımında fiyat mekanizmasına öncelik vermiş ve fiyatların idari kararlar yerine piyasa güçleri tarafından belirlenmesini ilke olarak kabul etmiştir. Ancak piyasaların düzenli çalışabilmeleri bilindiği gibi hukuki, kurumsal ve iktisadi yapı ile ilgili bazı koşulların sağlanmasına bağlıdır. Bu nedenle, 1980 sonrasında çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve bu arada dış ticaret önemli ölçüde liberalleştirilmiştir⁶

⁶ Sübidey TOGAN,1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu,Türk Eximbank Araştırma Dizisi 1,1993,s.ix

Özetle açıklanan bu iki ekonomik politika arasındaki dönüşüm iç tasarrufun yetersizliğine bağlıdır. Sonuçta, belirtildiği gibi, genişlemeci politikaların uygulanışında gerekli olan dış kaynaklar kuruduğu zaman, istikrar politikaları gün ışığına çıkıyor. Bu mantığı takip ederek 60'lı yılların başından beri Türkiye'de sürdürülen ekonomik politikalar hakkında genel bir görüş vermesi için aşağıdaki tablo: 1-1 çizilmiştir.

Tablo: 1-1

1960'dan Günümüze Takip Edilen Ekonomi Politikaları

	Genişlemeci Politikalar	İstikrar Politikaları	Dışa Açık Politikalar
Dönemler	1965-1970	1960-64	1980 sonrası
	1974-79	1971-73	
Hedefler	1)Yüksek büyüme hızı	1) Dış dengenin düzeltilmesi	1) İhracatın teşvik edilmesi
	2)Sanayileşme	2) Enflasyonun indirilmesi	2) İthalatın liberalizasyonu
	3)İstihdamın düzeltilmesi	3) İç talebin büyümesini azaltma	3) Yabancı sermaye politikası
	4) Gelir dağılımının düzeltilmesi.		

KAYNAK:HDTM ve TOBB'un muhtelif yıllara ait raporlarından yararlanılarak hazırlandı.

Hükümet istikrar politikaları çerçevesinde alınan önlemleri ancak dış krediler gündeme geldiğinde somutlaştırıyor. Diğer yandan karşı politik

rejimler her durumda, istikrar politikalarının uygulandığı dönemleri eleştiriyorlar.

C) DIŞ TİCARET'DE YARARLANILAN ARAÇLAR

1960'lı yıllarda beş yıllık kalkınma planlarının devreye girmesi ile ithalata müdahale daha sistematik hale gelmiştir. Yerli sanayinin korunması prensibine ağırlık verildiği planlı dönemde, ithal ikamesine dayalı bir sanayi politikası takip edilmiş ve bu politikanın gereği olarak ithalat 1980'li yıllara kadar kontrollü bir şekilde sürdürülmüştür. 1960'dan 1994'e kadar ithalat düzeyinde etki yapmak için iki temel yol izlendi. Bunlar;

- 1) Nicel sınırlamalar
- 2) Gümrük tarifeleri

1960-94 arasında ithalata uygulanan rejimler programlı ve program dışı ithalatlar olarak ayrılıyor. Döviz imkanlarına göre her 6 ayda bir hazırlanan ithalat programları 1960-80 dönemi boyunca ithalat toplamının ortalama %80'ini ilgilendiriyordu. Bu programlar, takas anlaşmalarıyla öngörülen ithalat listelerini, kotaları ve serbest ithalat listelerini öngörüyordu.

1964'ten itibaren serbest ithalatlar iki listeye ayrıldı.

İlki; ülkede üretilmeyen hammadde ve ara malları ithalatını ilgilendiriyordu. Bu malların ithalatı için ilgili bakanlık tarafından izin verilmesi gerekiyordu

İkincisiyse; iç talebi iç üretimle yeterli ölçüde karşılayamayan ülkede malların ithalatı ile ilgiliydi. Bunlar genelde ara mallarıyla, tüketim mallarıydı. İkinci listedeki malların ithalat izni, sanayi odalarının bakanlığa verdikleri bilgiler doğrultusunda veriliyordu.

Serbest ithalat listeleri ekonominin ihtiyacına ve finansman imkanlarına göre hazırlanmıştı. Böylece sanayi şirketleri izinleri ticaret şirketlerinden daha kolayca alabiliyordu.

1981'e kadar yürürlükte kalan kota sistemi tüketici ve mallara göre ithalat kontejanları oluşturmaya dayanıyordu. Mal kotalarını tüketici kotalarından ayırtetmek gerekir. Bu ayırım, sanayicilere verilen kotalar çerçevesinde ithal malların satışının yasaklanması amacıyla ortaya konuldu. Bu sistemden 1981'de vazgeçildi ve ilgili mallar serbest ithalat listesine aktarıldı.

Takas anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilen ithalatlara gelince payları önemsizdi ve Doğu Ülkelerinden gelen mallarla ilgiliydi.

1960-1994 döneminde ithalatta istikrarlı bir gelişmenin sağlanamadığı görülmektedir. İthalatın GSMH içindeki payını incelediğimizde 1960-79 döneminde ortalama %8.6 olarak gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda takip edilen dışa açık dış ticaret politikaları sonunda oran hızla yükselmiş ve ithalat 1994 yılında milli gelirin %20'sine ulaşmıştır.⁷

Türkiye'nin hem temel mal ithalatı hemde imalat sanayii malları ithalatı kararlı değildir. İthalat değerlerindeki istikrarsızlık, özellikle petrol

⁷ Sübidey TOGAN,1980'li yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi Ve Dış Ticaretin Liberizasyonu,Türk Exımbank Araştırma Dizisi 1,1993,s.216

fiyatlarında görülen gelişmelerden dolayı temel mal ithalatında söz konusudur.

1984'ten itibaren ithalatlara uygulanan rejimlere geçmeden önce 1960-83 dönemi boyunca yürürlükte olanları özetleyen Tablo: 1-2 aşağıda sunulmuştur.

Tablo: 1-2
Programlı İthalatlar

	SERBEST İTHALATLAR	KOTALAR	TAKAS ANLAŞMALARI
	1960-83	1960-81	
Liste 1)	1) Ülkede üretilmeyen malların ithalatıyla ilgili	1) Tüketici kotaları	
Liste 2)	2) İç üretimin yetersiz olduğu malların ithalatıyla ilgili	2) Mal kotaları	
	Bu ithalatlar bir iznin verilmesini zorunlu kılıyor	Bu ithalatlar bir lisansın verilmesini zorunlu kılıyor	

İthalatlara uygulanan bu rejimler 1984'te yoğun olarak değiştirilmiştir. Serbest ithalatların iki listesi kaldırıldı ve üç yeni listeye değiştirildi.

1) Yasak ithalatlar (bazı tarım ve tekstil ürünleri, silahlar, uyuşturucu, vb.)

2) Değişken ek vergiye tabi ithalatlar (başlıca tüketim malları)

3) Lisansa tabi ithalatlar (serbest ithalatlara ait ikinci eski listedeki mallar.)

Üç listenin hiçbirinde yer almayan mallar, yani serbest ithalatların birinci eski listesindekiler, kısıtlamasız ithal edilebilir.

İthalatlara uygulanan rejimlerin gelişmesi korumacı politikanın az çok esnekleştirilmesinin belirtisidir. Gerçekten, korumacı araç olarak nicel limitler yerlerini yüksek gümrük vergilerine bırakıyorlar. Bu vergiler nispeten tüketim mallarının ithalatı için yüksek, Türkiye'de üretilmeyen donatım mallarıyla ara malların ithalatı için ise düşüktür.

İthalatlara uygulanan rejimlerin başlıca nedenleri korumacı politikaların içinde bulunmasına rağmen ticaret dengesindeki endişe hiçte yabancı değildir. Bu ikinci durum, 1960-83 döneminde uygulanan rejimlerin içinde açıkça bellidir. Çünkü nicel sınırlamalar ağır basıyor. 1984'ten itibaren ise iç üretimi yüksek gümrük haklarıyla korumak sözkonusudur.

Bununla birlikte, ticareti dengeleme endişesi iki dönem boyunca sürdürülen ekonomik politikalar içinde yok değil. Çünkü bunlar, az çok önemli olan ihracatlara konan teşvik önlemleriyle tamamlanmışlardır.

60'lı yıllardan itibaren beş yıllık kalkınma planlarının uygulamaya konulmasıyla, ihracatları teşvik etmek amacıyla çeşitli önlemler alındı. Bunlardan altısı en önemlileri olarak kabul edilebilir:

1) İhracat gelirlerinin bir bölümünün yurda geri gönderme zorunluluğu Bu zorunluluk 1970'e kadar ihracat gelirlerinin %50'siyle ilgiliydi, sonra bu oran %25'e indirildi. Bu zorunluluk , sanayi şirketlerin ara mal ithalatlarını gerçekleştirmeleri amacıyla, işlenmiş ürün ihracatıyla ilgilidir. Bu hedef 1980'den itibaren daha çok bellidir.

2) İhracatlardan elde edilen gelirlerin %20 ile %35 arasını kapsayan muaflık, 1980'den itibaren %5 ile %10'a getirildi.

3) Kredi sınırlandırılmasını, ihracatlara düşük faizli krediler sunmak için başvuru yollarından birisiydi.

4) Endirekt vergi risturnları 1964-81 döneminde ihracatların aşağı yukarı %30'unu kapsıyordu, ve bu risturnların miktarı bu dönem boyunca gerçekleştirilen ihracatların %3.8'ini oluşturuyordu.

5) İhraç malların üretiminde gerekli olan ara malların ithalatını etkileyen gümrük hakları muafiyeti

6) Ara malların ithalatı için Merkez Bankası tarafından verilen döviz ödeneği

Bu teşvik önlemleri 1980'den itibaren daha çok ağırlık kazandılar. Bu sırada, ihracatta sübvansiyonlara ilişkin GATT yasasını şubat 1985'te imzalayarak, Türkiye 1989'a kadar bu önlemleri ortadan kaldırmaya girişti.

23 Ocak 1995'te Bakanlar Kurulu, 933 sayılı yasa hükümleri çerçevesinde "İhracata Yönelik Devlet Yardımları" ile ilgili bir karar almış, bu karar Resmi gazete'de yayımlanarak, kararın 7. maddesi hükmü gereği olarak 1 Ocak 1995 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

“İhracatlara Yönelik Devlet Yardımları Kararı”nın amacı kalkınma planı ve yıllık programlardaki toplumsal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin, uluslararası kuruluşlara olan yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek yöntemlerle desteklenmesidir.

Kararnamede öngörülen devlet yardımları şunlardır:

- Araştırma-Geliştirme (AR-GE) yardımları,
- Çevre koruma yardımları,
- Yurtiçi ve yurtdışı uluslararası nitelikteki ihtisas fuarlarına ilişkin yardımlar,
- Pazar araştırmasına yönelik yardımlar,
- Yurtdışı ofis-mağaza işletme ve tanıtım, faaliyetlerine ilişkin yardımlar,
- Eğitim yardımları,
- Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları,
- Uluslararası taahhütlerimize aykırılık teşkil etmeyecek diğer devlet yardımları.

Bu konulara ilişkin her türlü düzenlemeyi yapma yetkisi Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu'na ait bulunmaktadır.

Söz konusu kararnamenin ikinci maddesinde yapılacak yardımların kapsamı ayrıca belirlenmiş bulunmaktadır. Buna göre yapılacak yardımlar;

- Bölgelerarası farklılıklardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılmasına
- Yeni eğitim olanakları sağlanarak istihdamın güçlendirilmesine,
- Yeni ürün üretim sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde araştırma ve geliştirme programlarının uygulanmasına,

-Aynı üretim alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin örgütlenmesine,

-Çevre sorunlarının önlenmesi için sanayiinin yeniden yapılanmasına ilişkin yardımlar,

-GATT taahhütlerimiz çerçevesinde tarım ürünlerinin desteklenmesi, ürünlerimizin uluslararası alanlarda tanıtma ve pazarlanmasına ilişkin yardımlar olacaktır.

Kararnamenin 6.maddesinden anlaşıldığı üzere yardımlar nakit ödeme biçiminde olabilecektir.

Nakdi ödemeye yönelik devlet yardımları, bu güne kadar olan benzer uygulamalar dikkate alındığında başarılı sonuçlar vermediği gibi bazı sorunları beraberinde getirmiş bulunmaktadır.

"İhracata Yönelik Devlet Yardımları"na ilişkin kararın içeriği dikkate alındığında, bu kararnamenin sadece ihracat işlemleri için değil, geniş kapsamlı ve sübjektif değerlendirmelere konu olabilecek bir alana yaygınlaştırılabileceği anlaşılmaktadır.⁸

Son olarak, devletlerin, önemli devalüasyonlara karar vererek, ihracatların rekabet gücünü artırmaya çalıştıkları ölçüde müdahale ettikleri döviz kuru önemli araçlardan birisini oluşturuyor. Bretton Woods anlaşmalarından beri günümüze kadar ekonomik politikalar iki döviz kuru rejimi benimsediler. Sabit döviz kuru rejimi 1980'e kadar yürürlükte kaldı ve o yıldan itibaren esneklik kazandırılmış sabit döviz kuru rejimi

⁸ Yenyüzyıl Gazetesi Ekonomi Sayfası,23 Ocak Pazartesi,s.8

uygulanmaya konuldu. 1980'den itibaren günlük ayarlamalara girişerek, hükümetler döviz kuru oranlarının yönetiminde daha esnek bir tutum benimsediler. Yukarıda bahsedilen önemli devalüasyonlardan ikisi 1994 yılının ilk yarısında yaşanan 5 Nisan Kararları öncesi ve sonrasında yaşanmıştır.

Döviz kuru oranının gelişmesine gelince, 60'lı yıllar kesin bir istikrarın göstergesiydi. Dış ticaret açığını kapatmak ve bunu özellikle sınai ürünlerin ihracatını artırarak plan amaçları düzeyinde gerçekleştirmek amacıyla 10 Ağustos 1970'te TL. %66 oranında devalüe edildi ve bir ABD dolarının TL. fiyatı 9.08'den 15.15 TL.'na yükseltildi.

Devalüasyonu izleyen yıllarda, özellikle sınai ürün ihracatında plan hedeflerinin aşılması sağlandı. Ek olarak yurt dışında çalışan işçilerin gönderdikleri döviz arttı ve o dönemdeki adıyla AET'de görülen ekonomik büyüme sonucu ihracat bu arada dokuma sanayi dış talebi ve fiyatları 1970 devalüasyonundan sonra ilk üç yıl dolar cinsinden, yükseldi. Başka bir deyimle dolar olarak ihraç ürünleri devalüasyon sonucu ucuzlamamıştır.

Devalüasyonu izleyen yıllarda döviz kaynaklarının varlığı ve ABD dolarının uluslararası piyasada değer kaybetmesi sonucu, doların TL. karşılığı düşürüldü. Bu süreç TL.'nin dış değerinin esnek tutulması anlamına gelir. Ancak 20 Eylül 1974'ten sonra doların TL. karşılığı yükseltilmeye başlandı. Yılda bir kaç kez yapılan bu "ayarlamalar" sürekli devalüasyon izlenimi yaratarak TL'nin dış değerini belirsiz duruma getirdi.

Gerçekte TL'nin dış değerini sürekli olarak ayarlamaktan amaç değeri dalgalanmaya bırakılan yabancı paralar arasındaki değer farklılıklarını izlemek ve bundan doğacak spekülasyonu önlemektir. TL'nin dış değeri esnek kur sistemine göre belirleniyordu.

Ancak ham petrol fiyatlarının hızla artışı ve giderek büyüyen dış ticaret açığı ülkenin 1970 sonrası elde ettiği döviz stoklarının hızla erimesine ve bir döviz dar boğazı ile karşılaşmasına yol açtı. Bu gelişmelerin sonucu başvurulmuş kısa dönemli borçlanma yollarında tükenmesiyle, kredi sağlanan uluslararası kuruluşlar (ve özel bankalar) yeni bir devalüasyon isteminde bulundular. Özellikle IMF'nin baskısıyla önce 1979 Nisanında %30 ve aynı yılın Temmuzunda yeniden %88.4 (primli) oranına ulaşan devalüasyonlar yapıldı. TL'nin dolar karşısındaki değeri 1970'e göre %210.89 oranında düşürüldü. Bu son devalüasyon kararından sonrada sabit kur uygulaması sürdürüldü.

Yüksek oranlı 1979 devalüasyonlarından hemen sonra TL'nin dış değeri yeniden %33 oranında düşürüldü.

Döviz kuru politikası 24 Ocak 1980 sonrası ekonomi politikalarında çok önemli bir politika aracı sayılıyor. TL'nin yabancı paralar karşısındaki fiyatının günlük saptanması ve bu süreçte sürekli düşürülmesi, bir yönüyle ihracatı artırmayı amaçlıyor; diğer yönüyle de sermaye hareketlerini canlandırıcı, özellikle dövize dayalı işlemleri artırıcı bir etki yapıyor. TL'nin fiyatının düşürülmesiyle öbür koşullar veri alınır, ucuzlayan Türkiye çıkışlı malların fiyatı düşmüş olacağından, bu yöntemle ihracatın

artırılacağı söylenebilir. Ancak, ithalat ve ithalatla karşılanan girdi fiyatlarında artacağından, bu durum maliyetlere yansiyacak ve devalüasyon yoluyla dış açığı kapama politikası etkisiz olacaktır. Nitekim Türkiye’de 1980 yılından sonra devalüasyon gerek ihracatı gerekse ithalatı artırmıştır. 1988 yılına kadar ihracatın artış hızı ithalatın artış hızından daha yüksek olduğu için dış açık bir ölçüye azalmış. ancak 1988’den sonra dış açık yeniden büyümüştür. Ek olarak, devalüasyon ile ihracatı artırma bir bakıma kendi kendini besleyen bir süreç oluyor; sürekli devalüasyonlar kaçınılmaz duruma gelir. Bu olgu 1985 yılından sonra kendini göstermektedir. TL.’nin fiyatının düşürülmesi, dış borçların TL karşılığının artması sonucunu da vereceğinden, ayrıca olumsuz sayılmalıdır.

1991’de döviz kurları, 1989 ve 1990 yıllarında olduğu kadar enflasyondan daha düşük tutulmamıştır. Yurtiçi ve yurtdışı faiz farkı ve kur beklentisi 1989 ve 1990 yıllarında sermaye girişini özendirerek yönde olmuş ve sermaye girişi TL.’nin reel olarak değer kazanmasına yol açmıştı. Oysa 1991’de net kısa süreli sermaye çıkışının etkisiyle TL. reel olarak değer yitirmiş,TCMB’nın dolar alış kurları dalgalanma katsayısı bir önceki yıla göre(%140) artmıştır. Dalgalanma 1992’de önemli ölçüde önlenmiş ve döviz kurlarının TCMB eğilimi ile serbest piyasa farkı azalmış, 1993’te ise yine artmıştır. Döviz kurunun düşük tutulması, bir yandan kısa dönemli sermaye hareketlerini teşvik ederek, ekonomide üretken yatırımlar yapılmasını ikinci plana itti. Diğer yandan dışsatım artış hızında bir yavaşlama ithalatta ise bir patlamaya neden oldu.⁹

⁹ Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK,Türkiye Ekonomisi,B.6,İstanbul,1994,s.253_257

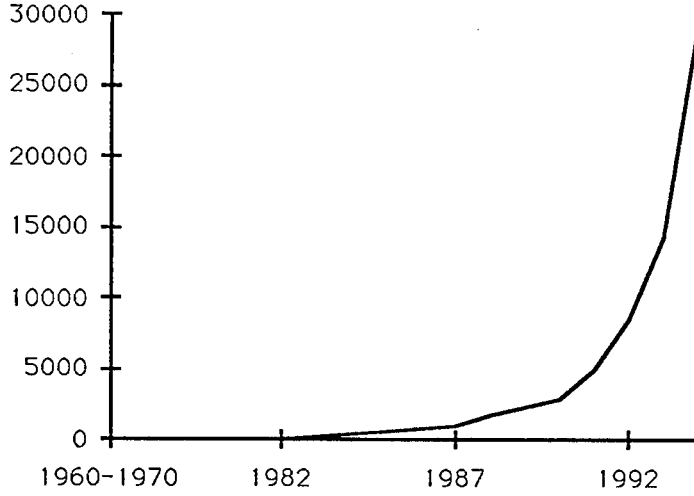
Tablo: 1-3.
Döviz Kuru (TL/\$), 1960-1994

1960-1970 (Ort.)	8.01
1971-1975 (Ort.)	14.47
1976-1979 (Ort.)	23.53
1980	89.25
1981	132.3
1982	184.9
1983	280
1984	442.5
1985	574
1986	755.9
1987	1018.35
1988	1813.02
1989	2311.37
1990	2927.13
1991	5074.83
1992	8555.85
1993	14458.03
1994	29647.00

Kaynak: TOBB. Yılık Raporları, TOGAN s.246

Şekil: 1-1

Döviz Kurunun Gelişimi (1960-1994)

2) TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ MAKRO DEĞİŞKENLERİN GELİŞİMİ

A) Büyüme Hızı

Planlı dönemde hedef alınan büyüme hızı, ilk iki plan döneminde yıllık %7'dir; bu oran III.BYKP için %7.4'e, ekonomik ve siyasal bunalım döneminde hazırlanan IV.BYKP içinse %8'e yükseltilmiştir. Planlanan bu büyüme hızlarına karşılık elde edilen sonuçlar, doğal olarak ilgili plan döneminin koşullarını yansıtıyor. Yalnız II.BYKP 'ında amaçlanan büyüme hızının üzerinde bir gerçekleşme sağlanmış, tüm öbür planlarda, gerçekleştirmeler amaçlardan daha az olmuştur. Kolayca anlaşılacağı gibi planlanan gerçekleşen farkı, IV.BYKP döneminde en yüksek düzeydedir. %8 planlanana karşılık %2.1 gerçekleşme elde edilmiştir. Bu yıllar, yalnız ekonomik bunalım değil aynı zamanda köklü bir ekonomi politikası değişikliği olan yıllardır.¹⁰

¹⁰ DBYKP

Tablo: 1-4.
Planlarda Büyüme Hızı Amaç ve Gerçekleşmeleri

YILLAR	P	G
I.BYKP(1963-67)	7.0	6.6
II.BYKP (1968-72)	7.0	7.2
III.BYKP (1973-77)	7.4	6.5
1978	6.1	2.9
IV.BYKP(1985-89)	8.0	2.1
1984	5.0	5.6
V.BYKP (1985-89)	6.5	5.0
VI.BYKP (1990-94)	7.0	-
1990	5.7	9.2
1991	5.9	0.3
1992	5.5	5.9
1993	5.0	7.3
1994	4.5	6.0

KAYNAK: Kalkınma Planları

60'lı yıllarda elde edilen sonuçların 50'li yıllarınkinden net olarak daha yüksek olmasına rağmen, Türk ekonomisi ilk önce büyüme hızının yavaşlamasıyla, sonra bir depresyonla karşılaştı. GSMH'nın çalkantıları daha çok, meteorolojik şartlardan yoğun olarak etkilenen tarım üretiminin değişikliğine bağlanabilir. Bu değişiklikler, sanayi ürünleri, üzerinde önemli sonuçlar yaratıyor. Çünkü, tarım üretiminin değişikliği, Türk sanayisinin önemli olaylarından birisidir. Tarımcıların satın alma güçlerinin çalkalanması, işlenmiş malların talebini etkiliyor. Ayrıca, döviz kıtlığı sebebiyle ara malların ithalatlarına konulan kısıtlamalar sanayi üretiminin gelişmesini önemli ölçüde yavaşlatıyor.

Yıllık çalkantılar büyük ölçüde tarım sektörüne bağlı olmasına rağmen, uzun vadeli görüşme sanayi sektörüyle açıklanabilir. Gerçekten 60'lı yılların başında önemli olan tarım sektörünün üretimdeki payı 1968 sonrasında, yaratılan katma değer içindeki göreceli payları incelendiğinde, tarım sektörünün konumunu yitirmesine karşılık sanayi ve hizmetlerin paylarını önemli ölçüde artırdıkları görülüyor, 1968'de tarım sektörünün payı yaklaşık %30.9, sanayinin payı %18.6 ve hizmetlerinin payı %50.5 düzeyindeydi. 1990'ların başlarında, tarımın payı %16 dolayına düşmüş bulunmakta, sanayi ve hizmetlerde üretimin sırasıyla %26 ve %58'ini oluşturmaktadırlar. Özetle, tarımın ulusal üretime katkısı yaklaşık 15 puan gerilemiş, bunun yaklaşık 7 puanı sanayiye; kalan 8 puanı hizmetler sektörüne gitmiştir. Aslında Ekonomide beklenen tarımdaki azalmaya karşı sanayide artış olmasıdır. Fakat hizmetlerde beklenenin üstünde artış sağlanmıştır.

Sanayi sektörünün içinde, en dinamik alt sektör imalatçıydı. Gerçekten ,bu sektörün GSMH'daki sınırlı payı 1983'de %20.3'den 1993'de %21.8'e yükseldi. Aynı dönemde madencilik sektörünün payı %1.8'den %1.2'ye geriledi. Enerji sektörünün payı ise %0.9'dan %2.7'ye yükseldi.(Tablo 5)

70'li yılların başında Türkiye, ihtiyacı olan tüketim malların büyük bir bölümünü yurtiçinde ürettiyordu. Fakat ara mallar ile donatım malların temini için dışa çok bağlı kalıyordu. 70'li yılların sonuna doğru Türk ekonomisinin yaşadığı ödemeler dengesi krizi sırasında bu bağımlılığın kaçınılmaz olduğu ortaya çıktı. Gerçekten 1978 ve 79 yıllarındaki

ithalatların aşırı düşüşlerini takiben, ara mal temininin kesilişinin sebebi, Türk sanayisinin büyük bir bölümünün felç olmasındandır. 1979'da petrol ithalatının düşüşüne neden olan, ikinci petrol şoku diğer sanayii aktivitelerin genelinde bir sıkışmaya neden oldu. Gerçekten, 1979 ve 1980 yılları için gözlemlenen GSMH'nin düşüşü tamamıyla sanayi sektörüne bağlanabilir.¹¹

Tablo:1-5.
Sanayi Sektörünün Katma Değerinin GSYİH İçerisindeki Payı
(Cari Üretici Fiyatlarıyla (%))

Sektörler	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Madencilik	1.8	1.8	1.6	1.6	1.9	2.0	2.2	1.9	1.9	1.7	1.2
İmalat Sanayi	20.3	19.3	19.1	22.7	21.5	22.7	22.8	21.5	22.1	21.7	21.8
Elektrik.Gaz.Su	0.9	1.2	1.8	1.6	2.0	2.2	1.9	1.8	2.1	2.5	2.7
Toplam Sanayi	23.1	22.2	22.4	26.0	25.5	26.8	27.0	25.3	26.0	25.9	25.7

Kaynak:Kepenek,Türkiye Ekonomisi,s,407

B) NÜFUS VE İSTİHDAM

Yıllık ortalama %2.5'e yakın bir büyümeyi uzun süreden beri yaşayan Türkiye nüfusu 1960'da 28 milyondan 1985'te 51 milyona ve 1990'da 57 milyona yükseldi. Bu durum, Türkiye'nin bir nüfus geçiş sürecinde olan bir ülke olduğunu açıklıyor. Çünkü doğum oranlarının düşüşü, ölüm oranlarının düşüşünü takip etmemiştir. Doğum oranlarının düşmesine rağmen, Avrupa ülkelerine göre nispeten yüksek durumda BM'nin

¹¹ TOBB Yıllık raporları (çeşitli yıllar)

tahminlerine göre 111 milyon civarında oluşacak olan Türk nüfusu 2010 yılında kararlılaşacaktır. Hazırlanan kalkınma planlarında Nüfus artış hızının %2.5 dolayında bulunması doğal olarak %7'lik yıllık ekonomik büyümeyi %4.5 'a düşürdüğü belirtilmektedir(Tablo. 6)¹²

Nüfus patlamasından ortaya çıkan sosyal hizmetler talebinin hızlı artışı, ülkenin ekonomik gelişmesinde ciddi bir olumsuzluk oluşturmaktadır. Çünkü bu alanlara tahsis edilen kaynaklar diğer sektörlerin yatırımına engel oluyor.

Bu kısa vadeli sonuçların dışında, hızlı nüfus artışı, düşük işçi ücretleri ve düşük istihdam problemi yaratıyor. Gerçekten, sanayii ve işletmelerde iş alanlarının yaratılması, tarım sektörünün ortadan kaldırılmasından yüksek olmasına rağmen işsizlik gittikçe ciddileşti.

Öngörülen nüfus artışının yavaşlaması ancak yirmi yıl sonra iş piyasasında etkisini gösterecektir. Bu arada çalışabilecek yaştaki nüfus yilda ortalama 1 milyon, çalışan nüfus ise yarım milyon artacak.

1960-77 dönemini karakterize eden hızlı büyüme iş piyasasına yeni girenleri içine çekti. Avrupa ülkelerine büyük göç, işsizliğin şiddetini, 60'lı yılların ve ilk petrol şoku arasında bir dereceye kadar azalttı. Sonra 1973-77 arasındaki büyümenin hızlanması işsizlik oranının sabitlenmesine yol açtı. Oysa göç hemen hemen bitmişti. İşsizliğin ve tarımın düşük istihdamın

¹² Yakup KEPENEK -Nurhan YENTÜRK,Türkiye Ekonomisi,B.6,İstanbul,1994,s.364

tam olarak kavranmasının zor olmasına rağmen, işsizliğin yüksek düzeyde olması Türkiye'de iş piyasasının bir özelliğidir.(tablo: 7)

Tablo:1-6
Sayım Yıllarına Göre Türkiye'nin Toplam Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızları

Sayım Yılı	Toplam Nüfus (Bin)	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%)
1927	13.648	--
1935	16.158	2.1
1940	17.821	2.0
1945	18.790	1.1
1950	20.947	2.2
1955	24.065	2.8
1960	27.755	2.9
1965	31.391	2.5
1970	35.605	2.5
1975	40.348	2.5
1980	44.737	2.1
1985	50.664	2.5
1990	56.473	2.2
1991	57.705	2.2
1992	58.961	2.2
1993	60.239	2.2

Kaynak:TOBB Ekonomik Raporlar

Tablo:1-7
Toplam İstihdam ile İlgili İş ve İşçi Bulma Kurumu Verileri

Yıllar	Başvurular (bin kişi/yıl)	İşe Yerleştirme Oranı (%)
1965-69	491	61.5
1970-74	600	64.4
1975	601	56.2
1976	849	45.4
1977	827	45.6
1978	832	35.7
1979	654	32.4
1980	505	32.3
1981	618	26.0
1982	639	23.6
1983	649	24.4
1984	684	26.0
1985	513	30.8
1986	580	44.7
1987	482	52.5
1988	400	62.8
1989	553	48.3
1990	672	42.1
1991	691	39.0
1992	815	36.6

* Her yıl yapılan başvuruları gösterir, birikimli toplamı vermez.

C) KAYNAKLAR VE KULLANIMLAR DENGESİ

Türkiye'nin ekonomik açıdan gelişmesinin başlıca engellerinden biri fiziksel ve finansal anlamda sermaye eksikliğidir. 1962'den beri sürdürülen

ekonomik politikalar, gelişmeyi hızlandırmak için iç tasarruf hızını artırma yönünde olmuş; fakat amacına ulaşamamıştır.(tablo:8)

Çok düşük gelir elde eden Türk toplumunun önemli bir kısmının tüketim eğilimi yüksekti. Gelirin büyük bir kısmı zorunlu ihtiyaçlara ayrılmışken, küçük bir bölümü ise tasarrufa ayrılmıştı. Ayrıca, bir yandan hızlı nüfus artışı, diğer yandan ithalat değişikliği politikaları çerçevesinde iç taleble teşvik edilen tüketim malları sanayisinin büyümesi, tüketme eğilimi artırma ve tasarrufun genişlemesini durdurma etkisi gösterdiler. Tasarrufun GSMH'daki payı 1973'e kadar arttı ve dış ödemeler dengesi 1972 ve 73'te yetersiz olmaktan çıkıp iç tasarruf tüm yatırımlara finansman sağladı. Fakat 1974'ten itibaren, bir yandan ilk petrol şoku, diğer yandan III.BYKP'ca öngörülen büyümenin hızlanması, iç tasarrufun seviyesini yetersiz hale getirdi. Büyüme ritminin hızlanması, inanılmaz bir şekilde büyüyen dış tasarrufun transferi sayesinde mümkün olabildi. Oysa 1968-72 dönemi boyunca, yabancı sermaye transferleri GSMH'nın ortalama %0.6'sını, yatırımların %28.05'ini oluşturuyordu. uluslararası finansal piyasada gerçekleştirilen istikrazlar bu sermaye transferlerinin asıl önemini oluşturuyordu. Buna karşın yabancı direkt yatırımların seviyesi biraz önemsizdi. 1974-77 döneminde büyümenin hızlı olduğu kısa vadeli dış krediler yenilenmediği zaman tüketim ve yatırımlar önemli bir şekilde düştü. 1978-80 arasında nispeten toptan önemli düşüşler yaşayan yatırımları finanse etmek için tasarruf yetersiz kalıyor. İç tasarrufun yetersizliği Türk ekonomisinin gelişmesinde önemli bir engel olmaya devam

ediyor. Türk ekonomisinin gelişmesi yabancı sermaye transferlerine bağlı kalıyor.¹³

Tablo: 1-8

Türkiye'de Kaynaklar Ve Kullanımlar Dengesi

Yıllar	GSMH	Dış Tasarruf	Toplam Tüketi.	İç Tasarruf	Yatırım
1963_67	100	1,8	85,8	14,2	16,0
1968_72	100	0,6	84,5	15,2	16,1
1973_77	100	3,5	81,8	18,2	21,7
1977	100	7,0	82,4	17,6	24,6
1978	100	2,6	78,4	21,6	24,2
1979	100	2,1	76,7	23,3	25,4
1980	100	5,2	79,1	20,9	26,1
1981	100	3,5	79,5	20,5	24,0
1982	100	2,1	81,8	18,2	20,3
1983	100	3,5	83,0	17,0	20,5
1987	100	4,5	78,4	21,6	26,1
1988	100	7,0	81,4	18,6	25,6

D) DIŞ İLİŞKİLER**a) Dış Ticaret**

30'lu yıllardan 80'lerin başına kadar, Türk ekonomisinin özelliklerinden birisi dışa az açılmasıdır. GSMH'deki dış ticaretin payının büyük ölçüde büyümesine rağmen, ihracatlarla ithalatların gelişmesi arasında bir fark bulunuyor; Oysa ithalatların GSMH'deki payı 60'lı

¹³ Yakup Kepenek, Türkiye Ekonomisi, İİBF Yayın no.46, Ankara, 1983, s.658

yılların ikinci yarısının ortasına kadar sürekli bir ritimde büyüdü, ihracatların payı ise nispeten ağır bir gelişme yaşadı. Hatta 60'lı yılların ikinci yarısında bir düşüş bile gösterdi.

Tablo: 1-9
GSMH İçinde Dış Ticaretin Payı (%)

YILLAR	İHRACATLAR	İTHALATLAR	DIŞ TİCARET HACMİ
1950	7.1	7.7	14.8
1960	3.5	4.5	8.0
1970	4.3	7.0	11.3
1970-74	5.13	9.47	14.6
1975	3.87	13.29	17.16
1976	4.64	12.49	17.13
1977	3.63	12.15	15.78
1978	4.34	8.89	13.23
1979	3.51	8.28	11.79
1980	5.0	13.6	18.6
1981	8.22	14.55	19.90
1982	10.66	15.62	23.84
1983	11.10	17.90	29.0
1984	14.2	21.4	35.6
1985	14.8	21.2	36.0
1986	12.7	18.9	31.6
1987	14.9	20.7	35.6
1988	16.5	20.2	36.7
1989	14.5	19.7	34.2
1990	11.8	20.2	32.0
1991	12.5	19.4	31.9
1992	13.0	20.2	33.2
1993	15.5	29.5	45.0
1994	18.1	23.3	41.4

Kaynak :DPT

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri kronik açıklar yaşamış olan ticari dengenin bozulmasını ciddileştiren bu fark, 60'lı yılların sonuna doğru ödemeler dengesinde bir krize yol açtı. O yıldan beri ithalatlar hızlı

gelişti ve toplu bir durgunluk gösteren ihracatlar ise düşük bir gelişme yaşadı.

Türk Ekonomisinde bir dönüm noktası olan 24 Ocak 1980 kararları, “serbest piyasa ekonomisi”ne geçişin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Dış ekonomik ilişkilerde bu anlayışla ele alınmış ve dışa açık politika benimsenmiştir. Dışa Açık Politika uygulamasında ağırlık, İhracata yönelik sanayileşme politikasına verilmiştir. Türkiye'nin dış ticareti , özellikle ihracatı 1980-88 döneminde büyük gelişme göstermiştir.1993 yılına gelindiğinde ise en büyük ihracat pazarımızı oluşturan OECD Ülkelerindeki ekonomik durgunluk, Doğu Avrupa Ülkelerinin özellikle tekstil ve cam gibi ürünlerde uyguladığı dumpingin yanı sıra iç taleple yaşanan canlılık ve yurt içi üretim maliyetlerinin yüksek olması ve döviz kurunun baskı altında tutulması nedeniyle 1992'ye göre ihracat artışı istenen oranı yakalayamamıştır. İthalatta ise program hedefi aşılmıştır.

1993 yılında ihracat ve ithalatta meydana gelen değişmelere bağlı olarak dış ticaret açığı%72.6 oranında artarak 8.2 milyar dolardan 14.1 milyar dolara yükselmiştir. 1994 yılında yapılan % 160'a yakın devalüasyon toplam ihracatımızı 18 milyar \$'ın üzerine çıkarırken, toplam ithalatımızı 29 Milyar \$ seviyesinden 23 milyar \$ seviyesine çekmiştir.

Tarım ürünleri Türk ihracatında nispeten önemli bir yer teşkil etmesine rağmen, ihracat seviyesinin artmasını büyük bir ölçüde sanayi sektörüne bağlayabiliriz. Oysa bundan 30 yıl önce tarım ürünleri tüm ihracatların %79'unu oluşturuyordu. 1993'e gelindiğinde bu oranın %15.5'e

düştüğünü görüyoruz. Buna karşın aynı dönem boyunca sanayi ürünlerinin tüm ihracata oranı %17'den %82.9'a büyük bir artış göstermiştir. Bu gelişme içersindeki bir diğer sektör olan madencilik sektörünün oranıda yine aynı dönem içinde %4.0'dan %1.6'ya düşmüştür.¹⁴

Tablo: 1-10

Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım Ürünleri	Madencilik	Sanayi Ürünleri	TarımaDayalı San. Ürünleri	Sanayiye Dayalı San. Ür.	TOPLAM
1965-67	79.0	4.0	17.0	10.3	6.7	100
1968-72	73.6	5.2	21.2	9.3	11.9	100
1977	59.4	7.2	33.4	7.8	25.6	100
1981	47.2	4.1	48.7	8.8	39.9	100
1982	37.2	3.1	59.7	9.9	49.8	100
1983	32.8	3.3	63.9	11.7	52.2	100
1984	24.5	3.4	72.1	11.3	60.8	100
1985	21.6	3.1	75.3	8.1	67.2	100
1986	25.3	3.3	71.4	8.9	62.5	100
1987	18.2	2.7	79.1	9.4	69.7	100
1988	20.1	3.2	76.7	7.6	69.1	100
1989	18.3	3.5	78.2	7.0	70.9	100
1990	18.4	2.6	79.0	6.3	72.7	100
1991	20.1	2.1	77.8	8.1	69.7	100
1992	15.4	1.8	82.8	8.4	74.4	100
1993	15.5	1.6	82.9	8.6	74.3	100

¹⁴ İstanbul Sanayi Odası DIŞ TİCARET BÜLTENİ, Nisan 1994, s.4,5,6,7

İthalat oluşumunda yaşanan petrol şokları etkili olmuştur. 1973'te sanayi ürünleri ithalatların %88.7'sini oluşturuyordu. Petrol şokundan hemen sonra 1974'te payları %72.0 indi ve İkinci petrol şokuyla bu pay 1980'de %50.6'ya indi.1973-80 arasında düşüş gösteren bu oran 1980 sonrası dönemde yükselişe geçmiştir,1984'te %62'ye daha sonra 1993'de %84.0'a ulaşmıştır. İthalatın yıllık ortalama artış hızının 1980-89 döneminde, %8 civarında gerçekleşmesine rağmen; bu oran 1989 yılında %10'a yükselmiştir.İhracatın azalmasına, büyüme hızının düşük gerçekleşmesine rağmen, İthalat büyük ölçüde artmıştır. Bunun belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi, ithalatın giderek serbestleştirilmesi, gümrük vergisi ve fonların aşağı çekilmesidir.Bu yolla ithalat kolaylaştırılmıştır. İkincisi ise,Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesidir. Buda ithalatı ucuzlatarak cazip hale getirmiştir. Gerçi aşırı değerlendirilme 1994'teki devalüasyonla aşılmıştır.

Tablo: 1-11
Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı

YILLAR	Tarım Ürünleri	Madencilik	Sanayi Ürünleri	TOPLAM
1973	0.7	10.6	88.7	100.0
1974	8.1	19.9	72.0	100.0
1979	0.7	33.8	62.4	100.0
1980	0.6	48.8	50.6	100.0
1984	3.8	33.8	62.4	100.0
1985	3.3	32.3	64.5	100.0
1986	4.2	19.4	76.4	100.0
1987	5.5	21.5	73.1	100.0
1988	3.5	20.0	16.5	100.0
1989	6.6	18.4	74.0	100.0
1990	5.9	17.9	76.2	100.0
1991	3.9	14.2	81.9	100.0
1992	5.2	13.4	81.4	100.0
1993	5.7	10.3	84.0	100.0

KAYNAK: TOBB Ekonomik Raporları Muhtelif Yıllar

İthalat oluşumunun gelişmesi, petrol şoklarından dolayı relatif fiyatların değişikliğine bağlı olmasına rağmen, 60'lı yılların sonundaki ithalatın düşüş patlaması önemsenmeyebilir. Gerçekten ödemeler dengesi krizi karşısında Türkiye ithalatlarını önemli ölçüde kısmak zorunda kalmıştır.

Aramalı ve yatırım malları sektörleri toplam ithalatımızın %90'ına yakını tutuyor.1980 sonrası Tüketim malları ithalatında bir artış görülmektedir.Bilindiği gibi İthalat kapasitesini yapılan ihracat, işçi döviz,turizm gelirleri gibi döviz girdisi belirler.Bunlar yüksek olduğu oranda ithalatları artıp azalıyor.Diğer yönden ithal malların fiyatlarında meydana gelen artışlar ve TL.'nin devalüasyonun ithalat kapasitesini belli yıllar daraltmıştır.Petrol krizlerinde olduğu gibi.

b) Ödemeler Dengesi

40'lı yılların sonundan beri Türkiye'nin ödemeler dengesi, cari işlemler dengesi açığının sermaye hareketleriyle denkleştirilmesi, daha çok uzun vadeli borçlanmalarla karakterize edildi. Bu durum, 60'lı yılların ortasından itibaren değişti; Avrupadaki göçmen işçilerin fon gönderileri 1965'ten itibaren görünmeyenlerin dengesini arttırdı. sonra, hızlı gelişmeleri,1972'de cari dengeyi oluşturmakta büyük ölçüde katkıda bulundu ve hatta 1973'te arttırdı. Bu sırada,1974'te meydana gelen ilk petrol şokunda ithalatları aşağı yukarı %81 arttı. Takip eden yıllarda, ithalatlar hızlı bir şekilde artmaya devam etmesine rağmen, ihracatlarla fon gönderileri durdu ve cari açık 1977'de 3.4 milyar dolara ulaştı.Aynı

yılda dış ticaret açığı 4 milyar dolardı. Bu gelişme (1973-77) üçüncü kalkınma planının tahminlerini tamamen alt üst etmesine rağmen, hükümetler genişleyici politikalar güttüler. Buna göre, cari açıklar azaldı. İlk etapta bu açıklar döviz rezervlerini azaltmakla finanse edildi. Sonra ikinci etapta hızlı bir büyüme gösteren ticari kredilerle karşılandı. Türkiye 1978'de kısa vadeli 7.5 milyar dolar, toplam 14 milyar dolarlık bir dış borç biriktirdi. Aynı yılda borç yükü ihracatların %41'ini oluşturuyordu. Oysa 1973'te Türkiye'nin 3.3 milyar dolar dış borcu ihracatların %10'unu oluşturuyordu.

1977'nin sonunda tükenen döviz rezervleri ve yeni kredilerin sağlanmasını vaadeden alacaklıların endişelenmesine yolaçan Türk ödemeler dengesinin düşük sonuçları, hükümetlerin ithalatlarda ciddi bir sınırlama getirmelerine ve uluslararası yardım çağrısı yapmalarına neden oldu. 1979'daki ikinci petrol şoku, zaten kötü olan durumu daha kötüleştirdi. Çünkü, enerji arz ve talebinde bir düşüş yaratan petrol ithalatlarındaki toplam düşüş, ekonomik hareketliliğin genelinde olumsuz sonuçlar doğurdu. Bu genel durumda, dış dengenin düzelmesi, ihracatları teşvik ederek, daha zorlaşıyordu. Çünkü bu ihracatlara, ithal aramalarının sıkıntısını çeken üretimin düşüşü sebebiyle sınır konulmuştu. Bu olumsuz durumdan dış sermaye katkısıyla kurtulunabilirdi. 2.1 milyar dolar miktarındaki iki dış borcun yeniden düzenlenmesi 1978 ve 79'da gerçekleştirilmesine rağmen Türk ekonomisi halen krizin içinde bulunuyordu. Bu durumdan 1980'de Türk hükümetinin, IMF'nin önerdiği istikrar önlemlerinin kabulüyle kurtulundu. 1980'de 3 milyar dolar maliyetindeki borcun yeniden düzenlenmesi ve yeni krediler ekonomik

hareketliliğin genelini etkileyen tıkanıklığın ortadan kaldırılmasında etken oldu. 1980'de benimsenen istikrar önlemleri, ödemeler dengesinin iyileşmesinde tahmin edilen etkileri yarattı. ihracatlar devalüasyona karşı olumlu bir şekilde gelişti ve 1979-84 döneminde üç kat arttı. Oysa,ithalatlar 1980'de ciddi bir şekilde artmasına rağmen zayıf bir gelişme yaşadı ve aynı dönem boyunca iki kat arttı.

1992 yılında 8.2 milyar dolar olan dış ticaret açığı,1993 yılında 14.2 milyar dolara yükselmiştir. İhracat gelirlerinin(FOB)bir önceki yıla göre %4.8 oranında artması buna karşın İthalatın(CİF) %28.7, altın ithalatının %31.5 oranında artışı dış ticaret açığının genişlemesinde belirleyici olmuşlardır.

1991'de Türkiye'nin dış borcunun ulusal gelirine oranı %48'dir. 1992 yılı sonunda 55.6 milyar dolar olan dış borç stoku, 1993 yılında eylül ayı sonu itibariyle 10.3 milyar dolar artarak 65.9 milyar dolara yükselmiştir. Dış borç stokunun 49.3 milyar doları(%74.9) orta ve uzun vadeli,16.5 milyar doları(%25.1) kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır.¹⁵

¹⁵ TOBB.Ekonomik Raporları (çeşitli yıllar)

Tablo: 1-12
Türkiye'nin Ödemeler Dengesi

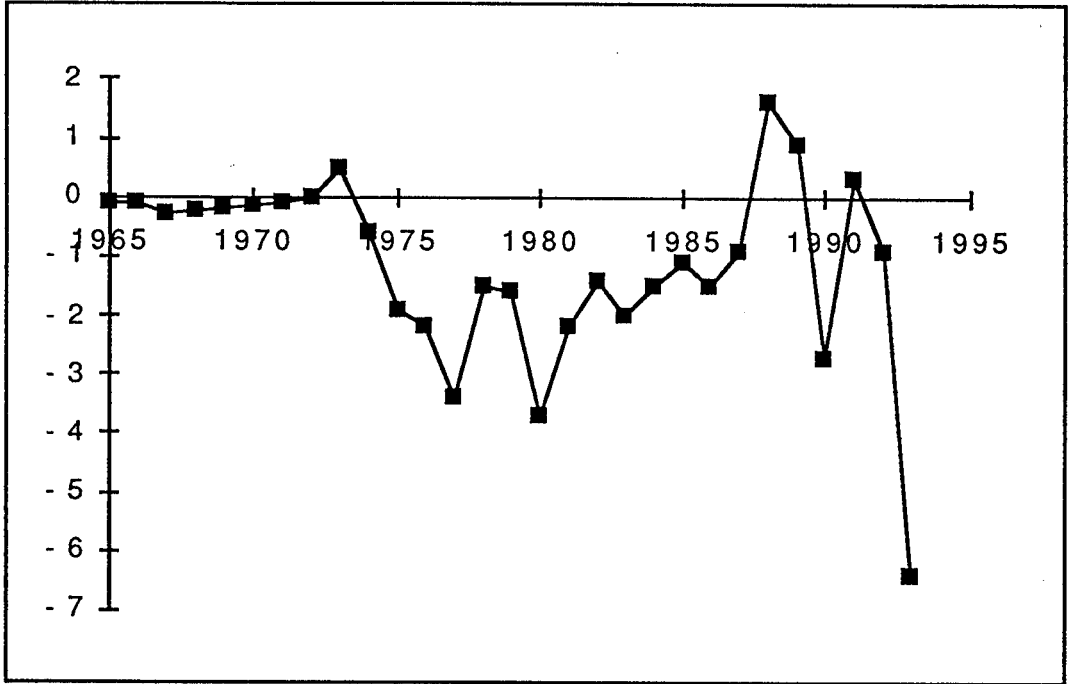
	1992	1993	1994
A. Cari İşlemler Dengesi			
İhracat FOB	14,891	15,611	18,390
İhracat	14,715	15,345	18,106
Transit Ticaret	176	266	284
İthalat FOB.	- 23,081	-29,771	-22,606
İthalat CIF.		-22,871	-29,428
-23,270			
Altın İthalatı	-1,430	-1,881	-480
Transit Ticaret	-151	-229	-251
Navlun Sigorta	1,371	1,767	1,395
Dış Ticaret Dengesi	-8,190	-14,160	-4,216
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	10,451	11,788	11,691
Turizm	3,639	3,959	4,321
Faiz Gelirleri	1,012	1,135	890
Diğer	5,800	6,694	6,480
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri		-7,262	-7,829
-7,936			
Turizm	-776	-934	-866
Faiz Giderleri	-3,217	-3,574	-3,923
Diğer	-3,217	-3,574	-3,923
Toplam Mal ve Hizmetler	-5,001	-10,201	-461
Karşılıksız Transfer Girişleri(özel)	3,147	3,035	2,709
Göçmen Trasferleri	0	0	0
İşçi Gelirleri	3,008	2,919	2,627
Diğer	139	116	82
Karşılıksız Transfer Çıktıları(özel)	0	0	0
Karşılıksız Transferler(resmi)	912	733	383
İşçi Gelirleri	66	44	37
Diğer	846	689	346
Cari İşlemler Dengesi	-942	-6,433	2,631
B. Sermaye Hareketleri(rezerv hariç)	3,648	8,963	-4,194
Doğrudan Yatırımlar(net)	779	622	559
Potföy Yatırımları	2,411	3,917	1,158
Diğer Uzun Vadeli Ser.har.	-938	1,370	-784
Kullanımlar	3,523	4,857	3,349
Ödemeler	-4,871	-4,412	-5,448
Dresdner(net)	410	925	1,315
Kısa Vadeli Ser. Har.	1,396	3,054	-5,127
varlıklar(net)	-2,438	-3,291	2,423
Yükümlülükler(net)	3,834	6,345	-7,550
C.Net Hata Noksan	-1,222	-2,222	1,769
D.Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0
E.Karşılık Kalemleri	0	0	0
Genel denge	1,484	308	206

F.rezerv Hareketleri	-1,484	-308	-206
IMF	0	0	340
Resmi rezervler	-1,484	-308	-546

Kaynak:T.C.Merkez Bankası

Şekil: 1-2

Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi

II. TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE ORTAKLIK ANLAŞMASI

1- ORTAKLIĞIN KURUMSAL ÇERÇEVESİ

-Ortaklıktan Sonraki Avrupa-Türkiye İlişkilerinde

Başlıca Kronolojik Veriler

1963 12 Eylül'de AET ile Türkiye arasında ortaklık anlaşmasının ankarada imzalanması

1964 1 Ocak'ta ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girmesi. Hazırlık evresinin başlangıcı

1965 Füzyon Antlaşması imzalandı.

1966 16-17 Mayıs Birinci Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Brüksel'de toplandı.

1967 21 Nisan Yunanistan'da albaylar cuntası yönetime el koyup Parlamento'yu feshedince, AET, Yunanistan'la yapılan Atina Antlaşması'nın dondurulduğunu açıkladı.

1 Temmuz Füzyon Antlaşması yürürlüğe girdi.

1968 9 Aralık Katma Protokol görüşmeleri başladı.

1970 22 Temmuz Ortaklık Konseyi toplantılarında Katma Protokol taslağı üzerindeki çalışmalar tamamlandı.

26 Ekim İlk Gümrük İşbirliği Komitesi Toplantısı yapıldı.

19 Kasım Ortaklık Konseyinde Katma Protokol metni kabul edildi.

23 Kasım Katma Protokol Brüksel'de imzalandı.

23 Kasım II. Mali Protokol imzalandı.

1971 5 Temmuz Katma Protokol, TBMM'de 69'a karşı 149 oyla kabul edildi.

22 Temmuz Senato, Katma Protokolü kabul etti.

1 Eylül Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe kondu.

1972 13 Ocak Ortaklık Anlaşması'nın Topluluğa katılacak yeni ülkelerce de kabulünü sağlayacak Türkiye - AET müzakereleri başladı.

22 Ocak Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin Topluluğa katılma akti imzalandı. (Norveç referandum sonunda katılmaktan vazgeçti.

20 Temmuz Ortaklık Konseyi, 1.9.1972 tarihinde sona erecek olan "Geçici Anlaşma" süresini yıl sonuna kadar uzattı.

1973 1 Ocak Katma Protokol yürürlüğe girdi. Birinci gümrük indirim ve konsolide liberasyon listesi uyumu yapıldı.

1 Ocak İngiltere, Danimarka ve İrlanda Topluluğa tam üye oldular.

21 Mayıs Türkiye-AET genişleme görüşmeleri mutabakat ile sonuçlandı.

30 Haziran I. Genişleme Anlaşması (Tamamlayıcı Protokol) Ankara'da imzalandı.

1974 1 Ocak Tamamlayıcı Protokolle ilgili geçici anlaşma yürürlüğe kondu.

1975 12 Haziran Yunanistan AET'ye tam üyelik için başvurdu.

1976 1 Ocak Türkiye Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirerek ikinci gümrük indirimi ve Konsolide liberasyon listesi uyumunu gerçekleştirdi.

27 Temmuz Yunanistan ile tam üyelik görüşmeleri başladı.

1977 28 Mart Portekiz tam üyelik için müracaatını yaptı.

12 Mayıs III. Mali Protokol Brüksel'de imzalandı.

1 Temmuz Topluluk tarafından tanınan yeni tarım tavizleri yürürlüğe kondu.

28 Temmuz İspanya Topluluğa katılmak için adaylığını açıkladı.

1978 4-11 Ekim Türkiye 4 üncü 5 Yıllık Plan süresince yükümlülüklerinin dondurulması ve aynı dönem için yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım yapılması talebinde bulundu.

30 Ekim III. Mali Protokol'ün onay işlemleri tamamlandı.

1979 28 Mayıs AET Yunanistan ile tam üyelik anlaşmasını imzaladı.

1980 30 Haziran Ortaklık Konseyi tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı. (1/80 sayılı Karar)

1981 1 Ocak Yunanistan tam üye olarak Topluluğa katıldı.
25 Mart Milli Güvenlik Konseyi, demokrasiye geçmez AET'ye tam üyelik başvurusunun yapılmasını ve hazırlıklara başlanmasını kararlaştırdı.
1982 22 Ocak Avrupa Parlamentosu, Türkiye'de genel seçimlerin yapılması ve TBMM'nin oluşmasına kadar KPK'nun Avrupa kanadının görevinin yenilenmemesi konusunda karar aldı.

1985 2 Haziran İspanya ve Portekiz Katılma Anlaşmaları imzalandı.
14 Haziran Beyaz Kitap yayımlandı.

1986 1 Ocak İspanya ve Portekiz tam üye olarak AET'ye katıldı. Bu katılımlarla birlikte Topluluk "onikiler" haline geldi.
17-18 Şubat Tek Avrupa Senedi Lüksemburg'da imzalandı.
16 Eylül Türkiye AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden bu yana donmuş olan Türkiye-AET ilişkilerinin canlandırılması süreci başladı.

1987 14 Nisan Türkiye, AT'ye, Roma Antlaşması'nın 237 nci, AKÇT Antlaşması'nın 98 inci ve EURATOM Antlaşması'nın 205 nci maddelerine istinaden tam üye olmak üzere müracaat etti.
27 Nisan Türkiye'nin tam üyelik talebi Topluluk Bakanlar Konseyi'nce incelenmek üzere Komisyon'a havale edildi.

1 Temmuz Tek Avrupa Senedi yürürlüğe girdi.

1988 25 Nisan Türkiye ile AT arasında yapılması planlanan Ortaklık Konseyi toplantısı gerçekleştirilemedi.

7 Kasım Türkiye-AET arasındaki ticari ve iktisadi sorunların ele alınması amacıyla oluşturulan Ad-Hoc Komite, birinci toplantısını gerçekleştirdi.

20-21 Aralık Ad-Hoc Komite ikinci kez toplandı.

1989 17 Temmuz Avusturya tam üyelik müracaatında bulundu.

18 Aralık AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş"ünde (Avis), Topluluğun, kendi iç pazarının tamamlayabilme sürecinden önce (1992) yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin kalkınmadan önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi.

1990 6 Haziran Topluluklar Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren bir "İşbirliği Paketi" ni hazırlayarak Konsey'in olurlarına sundu.

4 Temmuz Kıbrıs Rum Kesii tam üyelik müracaatında bulundu.

16 Temmuz Malta tam üyelik müracaatında bulundu.

22 Ekim Komisyon'un İşbirliği Programı önerileri, Bakanlar Konseyi tarafından görüşülmek üzere, Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER)'ne havale edildi.

14 Aralık Roma'da, Ekonomik ve Parasal Birlik ile Siyasi Birliğe ilişkin Hükümetlerarası Konferanslar süreci başladı.

1991 1 Temmuz İsveç tam üyelik müracaatında bulundu.

30 Eylül 1986 yılından beri ilk defa toplanan (32 nci) Ortaklık Konseyi'nde, karşılıklı görüş teatisinin yanısıra diğer ortaklık organlarının işlemeye başlaması ve bu çerçevede Ortaklık Komitesi'nin toplanması kararlaştırıldı. 6 Aralık Ortaklık Konseyi gibi 1986'dan beri ilk defa toplanan Ortaklık Komitesi'nde mevcut ticari sorunlara teknik düzeyde çözümler arandı. 9-10 Aralık Hollanda'da gerçekleştirilen Maastricht Zirvesi'nde Topluluğa üye ülkeler arasında, Kurucu Antlaşmalara bazı değişiklikler getiren "Avrupa Birliği" ne ilişkin Antlaşma paraflandı.

1992 21 Ocak Türkiye-AT arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalandı.

7 Şubat Maastricht Antlaşması imzalandı.

18 Mart Finlandiya tam üyelik müracaatında bulundu.

26 Mayıs İsviçre tam üyelik müracaatında bulundu.

25-27 Haziran Portekiz'in başkenti Lizbon'da, Avrupa Toplulukları Konseyi Zirvesi gerçekleştirildi.

İngiltere'nin Türkiye hakkında hazırladığı raporda, AT ve üye ülkelerin, Türkiye'nin durumuna özel bir ilişkiye hak kazandıran bölgesel bir güç olarak yansıtan bir strateji geliştirmelerinde açık bir yarar bulunduğu hususu vurgulanmıştır.

16 Ekim Türkiye-AT Ortaklık Komitesi'nin 99 ncu dönem toplantısı yapıldı.

9 Kasım Türkiye- AT Ortaklık Konsayı'nin 33 ncü dönem toplantısı yapıldı.

25 Kasım Norveç tam üyelik müracaatında bulundu.

3 Aralık Türkiye-AT ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulmuş olan ve 12

Kasım 1982'den beri toplanamayan Gümrük İşbirliği Komitesi, 10 ncu dönem toplantısını gerçekleştirdi.¹⁶

8 Kasım 1993 'de Ortaklık Konseyi Toplantısı Brüksel'de yapıldı

24-25 Haziran 1994 tarihlerinde korfu'da yapılan AB Zirve Toplantısında kabul edilen Başbakanlık Sonuçları Belgesinde, Türkiye için ayrılan paragrafta, Türkiye-AT Ortaklık Konseyi, özellikle 1964 Ortaklık Anlaşmasında öngörülen gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi konusunu ele almak üzere toplantıya çağrılmıştır.

28-29 Kasım 1994 tarihlerinde yapılan AB Bakanlar Konseyi toplantısında Yunanistan'ın tutumu nedeniyle gümrük birliğine ilişkin Topluluk ortak tutumu belirlenememiş ve karar alınamamıştır.

9-10 Aralık 1994 tarihlerinde düzenlenen Essen Zirvesinde Türkiye-AB Gümrük Birliği hakkında AB Bakanlar Konseyi karar alamamıştır.

19 Aralık 1994'te Brükselde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında, Yunanistan'ın, yoğun baskılara rağmen vetosunu kaldırmaması nedeniyle gümrük birliği kararı kabul edilememiştir. Ortaklık Konseyi, müteakip toplantınının 6 Mart 1995 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır.

6 Mart 1995'te Brükselde toplanan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında, beklenen gümrük birliği kararı, ortaklığın diğer alanlarda

¹⁶ T.C. Başbakanlık Hazine Dış ticaret Müsteşarlığı, AVRUPA TOPLULUĞU VE TÜRKİYE, Ankara, Ocak 1993,

geliştirilmesine ilişkin tavsiye kararı ve mali işbirliğine ilişkin topluluk deklarasyonu kabul edilmiştir.¹⁷

A- ORTAKLIĞI DÜZENLEYEN BAŞLICA ANLAŞMALAR

Başlıca iki anlaşma AET-Türkiye ortaklığını düzenliyor. Bunlar; Ortaklık Anlaşması ve Ek Protokol'dür.

AET ile Türkiye arasında birlik yaratan anlaşma, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri sürekli ve dengeli olarak güçlendirmek amacıyla 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalandı. Türkiye ekonomisinin hızlı gelişimini ve iş düzeyi ile Türk toplumunun yaşam şartlarının dikkate alarak bu anlaşma imzalanmıştır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için Ortaklık Anlaşması üç dönem öngörüyordu:

- 1) Hazırlık dönemi,
- 2) Geçiş dönemi,
- 3) Son dönem.

1 Aralık 1964'te başlayan hazırlık dönemi sekiz yıl sürdü. Bu dönem Ankara Anlaşmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın amacı; Türkiye ekonomisinin hızla kalkınmasını, Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.

¹⁷ Türkiye-AB İlişkileri ve 6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı.12,13

Ankara Anlaşması'nın ilkelerini şöylece sıralayabiliriz:

- Hızlı bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir ticaret artışı ile Türkiye ekonomisi ve topluluk üyesi devletler ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,

- Türk halkı ile AT üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak,

- Türkiye ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, Topluluğun belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasının gerekliliği,

- Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltme çabasına AET'nin desteği ile Türkiye'nin ileride Topluluğa "tam üye" olmasını kolaylaştırmak,

- Roma Antlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek,

Geçiş dönemine geçmek için, Türkiye ile Birlik 23 Kasım 1970'te, yeni bir Finansal Protokol ve AKÇB ile ilgili bir anlaşma ile beraber bu aşamanın koşulları, şekillerini, ritimlerini belirleyen bir Ek Protokol imzaladılar. Bu Protokol 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girdi. Fakat onaylanması beklenirken Birlik ile Türkiye, 1 Ekim 1971'de yürürlüğe giren,

bir yıl için uygulanabilir, geçici bir anlaşmaya vardılar¹⁸. 10 Ocak 1973'te yürürlüğe giren katma protokol geçiş dönemi koşullarını düzenlemektedir. Katma Protokol, gümrük vergilerinin indirilmesini, bunun niteliklerini ve zamanlamasını, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını; işçilerin serbest dolaşımı ve ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasını düzenlemektedir¹⁹.

Ankara Anlaşması'nın Katma Protokol'le düzenlenlenen Geçiş Döneminin 22 yıl sonunda tamamlanmasını izleyen dönemde ise, Son Dönem başlamaktadır. Bu dönem Türkiye ile AET arasındaki gümrük birliğine dayanır. Bu dönemde, tarafların ekonomi politikaları arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi sağlanacaktır. Ankara Anlaşması, son dönem için bir süre saptamamış, bunu taraflara bırakmıştır.

Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılma olanağını inceleyeceklerdir (Madde 28) ²⁰

¹⁸ Avrupa Topluluğu Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, T.C. Başbakanlık ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, Revize edilmiş ve genişletilmiş B.2, Ankara, 1993, s.162.

¹⁹ Kepenek, s.246.

²⁰ Avrupa Topluluğu Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Avrupa topluluğu ve Türkiye, T.C. Başbakanlık ve Dış Ticaret Müsteşarlığı yayını, B.2, Ankara, 1993, s.164

Tablo: 1-13

Türkiye - AB Arasındaki Anlaşma Safhaları

Safha	Anlaşma	Tarih	Konu
1) Hazırlık Aşaması	Ankara Anlaşması	01/12/1964	-Türkiye ile AET arasındaki ticari ilişkileri düzenlemek ve desteklemek, -Türkiye'ye finansal yardımda bulunmak
2)Geçiş Aşaması	Ek(katma) Protokol	01/01/1973	-Gümrük vergilerinin indirilmesi, bunun niteliklerini ve zamanlamasının belirlenmesi, -Hizmetlerin serbest dolaşımını, -Malların serbest dolaşımını, -İşçilerin serbest dolaşımını, -Ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasını düzenlemektedir
3)Sonuç Aşaması		01/01/1985	-Ekonomi politikalarının düzenlenmesi

B- ORTAKLIĞI DÜZENLEYEN PROTOKOLÜN TEMELLERİ**a- Malların Serbest Dolaşımı**

Topluluğu kuran Roma Anlaşmasından esinlenerek hazırlanmış olan Ankara Anlaşması ve bu Anlaşmanın uygulanma esaslarını belirleyen Katma Protokol; malların serbest dolaşımını öngörmüştür. Malların serbet dolaşımı bir gümrük birliğinin kurulmasının ve taraflar arasında nicel kısıtlamaları ortadan kaldırmasını gerektiriyor. Ancak malların serbest

dolaşımının sağlanabilmesi için tarım ve sanayi kesimlerine ilişkin farklı düzenlemeler söz konusudur.

Birlik içinde tarım kesiminde malların serbest dolaşımının genelde tercihli bir rejim ile sağlanması öngörülmüş olup, bir Ortak Tarım Politikası çerçevesinde ortak piyasa düzenleri geliştirilmiş olduğu için, Katma Protokolde de tarım kesiminde benzer bir düzenleme yapılmış ve uygulama 22 nci yılın sonuna bırakılmıştır.

Sanayi kesiminde ise malların serbest dolaşımı için Topluluk ile Türkiye arasında bir takvim uyarınca gümrük birliğinin oluşturulması hükme bağlanmıştır.

- Gümrük Birliği: Gümrük Birliği kurulmasındaki amaç, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre üretim yapılan, geniş bir piyasanın oluşturulmasıdır. Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla tarife ve tarife dışı engellerin yok edilmesi sonucu Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisi ortaya çıkar. Ticaret yaratıcı etki gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki olumlu etkisidir. Bölgede gümrüklerin kaldırılması ve dışa karşı ortak bir tarife uygulanması bölge içi ticareti, bölge dışı ticaret lehine geliştirir. Gümrük Birliklerinin bölge dışında kalan ülkelerle yapılan ticareti azaltmasına da ticaret saptırıcı etki denir. Ticaret saptırıcı etki ne kadar büyükse, gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki olumsuz etkisi o kadar büyük olur²¹

²¹ Erol KUTLU, Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi yayını, Eskişehir, 1995, s.144

Ortaklık ile Türkiye arasında gümrük vergilerinin kaldırılması Şu Şekilde ngrlyor: Protokolün yürürlüğe girdiği anda, AET, Türkiye'den ithalatlara uygulanabilen eŐdeĖerli vergi benzerleri ve gümrük vergilerini kaldıracak (9. madde), Türkiye ise aralıksız indiremlere girecektir. İlki, Protokolün yürürlüğe girmesiyle gerçekleşecekti; ikincisi ve üçüncüsü üç yıl ve beş yıl sonra gerçekleŐecektir. (1976 ve 1978) Sonraki indirimler geçiş döneminin sonunda, yani 1982 civarlarında olacaktı. İlk indirimi Türkiye 23 Kasım 1970'de uyguladığı verginin % 10'unu düŐürmekle gerçekleştirdi (10 madde).

Yn halı ile pamuklu kumaŐ ve ip ithalatlarındaki ortak gümrük tarifesi vergilerini kaldırmak için AET'nin 1973'ten itibaren 12 yılı bulunuyordu. Bu sırada, pamuklu kumaŐlarla yönlü halılar, yıllık tarife kontenjanları oranında, Protokol'n yürürlüğe girdiği andan itibaren vergilerden % 75'lik bir indirimden yararlanıyordu. Tarım ürünleriyle ilgili olarak (zeytin, üzüm, yaŐ incir, bazı kurutulmuŐ meyveler ve bazı fiyat Şartlarına göre narenciyeler), geçiş döneminin başında uygulan ithalat rejimi, AET'yle olan ortak gümrük tarifelerinin % 50-60'larını uygulama imkanını veriyordu.

İŞlenmiş rnlerin çoğu için (oğunlukla kimyasal maddeler, sentetik iplikler, giysiler, metal ürünler, alet takımları, çeşitli makine ve aletler), Türkiye bu ritme göre gümrük vergilerini kaldırmak için 22 yıllık bir sreye sahip olacaktı (11. madde). Protokol'n yürürlüğe girmesiyle her vergiden % 5'lik bir indirim gerçekleŐtirilecekti, başka üç tane % 5'lik indirimin her biri

üç yıl, altı yıl ve on yıl sonra uygulanacaktı, % 10'luk olan diğer sekiz indirimin her biri Protokol'ün yürürlüğe girmesinden 12, 13, 15, 17, 18, 20, 21 ve 22 yı sonra uygulanacaktı. Diğer yandan, bazı şartlar altında Türkiye, yeni bir dönüşüm sanayisinin gelişimini korumak veya var olan bir dönüşüm sanayisinin büyümesini sağlamak amacıyla, ilk 8 yıl boyunca üstteki ürünlerin listesini değiştirebilecek ve 10. maddenin rejimine bağlı olan ürünlerin ithalatında gümrük vergileri ekleyebilecek, yükseltebilecek veya uygulayabilecekti (12. madde).

Türkiye'nin uyguladığı vergiler ile ortak gümrük tarifeleri vergileri arasındaki fark, genelde 12 yıllık ve özel bir rejimden yararlanan işlenmiş ürünler için 22 yıllık bir sürede yavaş yavaş daralacaktı. (17. madde) Türkiye ortak gümrük tarifeleri tümü ile bu dönemlerin sonunda uygulanacaktı.

İki taraflı ticari anlaşmalarla Türkiye'nin bağlı olduğu ülkelerden gelen bazı ürünlerin ithalatını kolaylaştırmak için bu anlaşmaların işlevi Protokol'ün uygulanmasıyla duyarlı bir şekilde etkilenirse, 20 Madde, Türkiye'nin Ortaklık Konseyi'nin ön izniyle, sıfır veya düşük vergili tarife kontenjanları verme imkanı olduğunu belirtiyordu.

- Nicel Kısıtlamaların Kaldırılması: Türkiye ile AET aralarına yeni nicel kısıtlamalar almayacaklardı. Fakat Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle Türkiye 1967'de AET'den yapılan özel ithalatlarının sadece % 35'ine bağlı olacaktı. Bu yüzdeler sonraki 18 yıl boyunca yavaş yavaş yükselecekti.

Protokol'ün yürürlüğe girdiği andan itibaren AET, önceden bildirilen tekstil ürünleri hariç, Türkiye'den ithalatlarındaki nicel kısıtlamaları kaldırdı.

Türkiye'ye gelince, AET'nin ihracatlarına getirilen kısıtlamaları yavaş yavaş kaldırıyor. Kurulan kontenjanlar, önceki yıla göre, toplam değerinin en az % 10'luk ve her ürünle ilgili kontenjan değerinin en az % 5'lik bir büyümeyi gerçekleştirecek şekilde her iki yılda bir artırılabilecekti. Bütün kısıtlamalar Protokol'ün yürürlüğe girmesinden 22 yıl sonra kaldırılacaktı.

Sonuçta, 30. maddeye göre "anlaşan taraflar, ticari bir mahiyet taşıyan milli tekelleri yavaş yavaş düzenliyorlardı. Öyleki 22 yıllık bir sürecin bitiminde, araç gereç ve pazar koşullarında, Türkiye ile AET'ye üye devletler arasında hiçbir ayırım yapılmaması gerekiyordu". Üye bir ülke veya Türkiye, AET ile Türkiye arasındaki ithalatları veya ihracatları kuruluşlarla kontrol ediyor ve etkiliyordu.

Bu arada, Topluluğa 1973 yılında katılan İngiltere, Katma Protokol hükümlerine aykırı olarak 2 Mart 1975 tarihinde, tek yanlı olarak Türkiye'den yapılan pamuk ipliği ithalatına kısıtlama getirmiştir. Bu olay, özellikle 1974 sonrası tekstil sanayiinde bir bunalıma giren Topluluğun Türk tekstil ve konfeksiyon ürünlerine ileride kota uygulayacağını ilk işareti idi.

İşte bundan sonra "tekstil", Türkiye-AET ilişkilerinde her zaman gündemde kalan bir problem olmuştur. Nitekim AET, 1976 sonrasında kendisine dokuma ve giyim ürünleri ihracatı yapan ülkeleri tercihli ticaret

anlaşması olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırmış, Türkiye'yi de, ortaklık ilişkisi nedeniyle birinci kategoriye sokmuş, bu durum da tekstilin Türkiye-AET ilişkilerinde bir problem olmasına sebep olmuştur²²

b-Hizmetlerin ve Kişilerin Serbest Dolaşımı

AET'ye üye ülkelerle Türkiye arasında işçilerin serbest dolaşımı, 1963'te imzalanan (36. madde) Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden sonra 12. ve 22. yılların sonları arasında, yani 1976 ve 1986 arasında, kademe kademe gerçekleşecekti. Bu arada, Topluluğa üye her devlet, AET'de görevli Türk çalışanlarına; çalışma ve ücret şartlarıyla ilgili bütün ayrımsızlıklarla karakterize olan bir rejime izin veriyor (37. madde). AET Ortaklık Konseyi-Türkiye 1976'da Türk işçileri ve ailelerini, onlara benzer toplumların yararlandığı sosyal haklardan yararlandırmaya karar verdi. Fakat 1980 yılında, işçi dolaşımının daha da serbest olması bir yana AET ülkeleri, Türk vatandaşları için vize uygulaması getirmişlerdir.

AET Ortaklık Konseyi-Türkiye 1976'da Türk işçileri ve ailelerini, onlara benzer toplumların yararlandığı sosyal haklardan yararlandırmaya karar verdi.

Topluluk mevzuatına göre işçilerin serbest dolaşımı dört hakkı kapsamaktadır. Bunlar;

- i) Açık işlere başvurma hakkı,
- ii) O işte çalışabilmek için bir üye devletten diğerine geçme hakkı,
- iii) İşin yapıldığı ülkede oturma hakkı,

²² HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, s.196

iv) İşin sona ermesinden sonra ya da emeklilik halinde, istenirse o ülkede ömürboyu oturma hakkı şeklinde özetlenebilir²³

Katma protokolün 36. maddesine göre Türkiye ile Topluluk arasında işçilerin serbest dolaşımı Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girişinden sonraki 12. ve 22. yıl arası kademeli olarak gerçekleşecek, buna ilişkin usuller ise Ortaklık Konseyin'ce kararlaştırılacaktır.

Buna göre işçilerimizin Aralık 1976'dan başlayarak Aralık 1986 tarihine kadar, Topluluk işgücü piyasasına serbestçe girme hakkını kademeli biçimde elde etmeleri beklenmekte olmasına rağmen, bugüne dek bu konuda bir gelişme kaydedilememiştir. Serbest dolaşım konusunda Türk Hükümeti anlaşmalarda yeralan süreleri gözönünde bulundurarak görüşlerini 21 Kasım 1986'da Topluluk Konseyi'ne bildirmiştir. Topluluk ise kendi tutumunu 26 Kasım 1986'da açıklamış bulunmaktadır. Bu tutum ise ortaklık anlaşması gereği Aralık 1986'da Topluluk ülkelerinde çalışan işçilerin serbest dolaşım hakkını askıya almaktı.

Katma Protokol ayrıca, Topluluk üyesi ülkelerin, Toplulukta çalışmakta olan Türk işçilerine çalışma şartları ve ücretler bakımından, üye ülkeler uyruklu işçilere göre farklı işleme yer vermeyen bir rejim uygulamasını da öngörmektedir. Bu hususlara ilişkin olarak, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi kararında yeralan hükümlere de işlerlik kazandırılmamıştır. Ancak, 1992 Çarşamba Programında, 1/80 sayılı kararın (çalışma statülerinin düzenlenmesine ilişkin olarak) geliştirilmesi

²³ HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, s.210

ve Katma Protokol'ün 39. madde gereklerini (sosyal güvenlikle ilgili olarak) yerine getirilmesi konularına da yer verilmektedir.

Topluluk ile aramızda hizmetlerin serbest dolaşımı konusu, Ankara Antlaşması'nın 14.-15. ve Katma Protokol'ün 41.-42. madde hükümleri ile düzenlenmiştir. Türkiye, hizmetler sektöründe sözkonusu Anlaşma hükümlerine işlerlik kazandırılması ve bugüne kadar GATT Uruguay Round kapsamında çok taraflı olarak ele alınan ilişkilerimizin Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde, ikili planda ve ekonomik bütünleşme hedefine yönelik olarak düzenlenmesi için müzarekelerin başlatılması amacıyla, Komisyona 2 Haziran 1992 tarihinde başvuruda bulunmuştur.

Hizmetler sektörüne ilişkin önerimiz Komisyonda olumlu karşılanması bu kapsamdaki ilk toplantı 4 Aralık 1992 tarihinde yapılmış ve anılan toplantıda hizmetler sektörüne ilişkin müzarekelerin, mali hizmetler, ulaştırma, telekomünikasyon, görsel ve işitsel hizmetler, turizm ve dağıtım hizmetleri ile profesyonel hizmetleri içeren altı ayrı çalışma grubunun teşkili ile teknik düzeyde sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Teknik düzeyde Topluluk yetkilileri ile yapılan ilk tur görüşmeler Mart-Nisan 1993 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Katma Protokol'ün 41. maddesi taraflar arasında hizmetlerin serbest dolaşımı hiususunda sıra, süre ve usullerin belirlenmesi yetkisini Ortaklık Konseyi'ne vermiştir.

Sermaye Hareketleri konusunda ise; taraflar arasında sermaye hareketlerinin kolaylaştırılması, Türkiye'ye sermaye yatırılmasının teşvik

prensipleri ortaya konularak yabancı sermaye konusunda Türkiye'nin Topluluğa en çok kayırılan ülke kuralını uygulaması öngörülmektedir.

Türkiye'de, ekonominin yeniden yapılanması çalışmaları ve yabancı sermaye mevzuatının liberalleştirilmesi ile, 1980'li yılların başlarından bu yana yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar kaydedilmiştir. Türkiye'deki yabancı sermaye içinde özellikle Topluluk üyesi ülkeler büyük bir yer işgal etmeye başlamıştır. Türkiye'deki toplam yabancı sermaye içindeki Topluluk payı 31.5.1993 itibariyle % 57.42'dir.

Avrupa Topluluğu'ndan yatırımcılar, özellikle otomotiv endüstrisi, çimento, demir ve çelik, diğer metaller, kimyasal maddeler, elektronik eşyalar, gıda sanayi ve tıbbi malzemeler alanlarında başarılı yatırımlar gerçekleştirmişlerdir²⁴

c- Ekonomi Politikalarının Uyumlaştırılması

Katma Protokol'ün "Ekonomi Politikalarının Yakınlaştırılması" na ilişkin III. kısmının, "Rekabet, Vergileme ve Mevzuatın Yakınlaştırılması" bölümünde yer alan hükümler sırasıyla,

* Ortaklık Konseyi'nin belirleyeceği, uygulama şart ve usulleri çerçevesinde, Türkiye'nin, Topluluğun Ortak Rekabet Politikasının temel ilkelerine uyum sağlaması,

²⁴ DPT,Beş Yıllık Kalkınma Planı özel İhtisas Komisyonu Raporu, "Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu".kitap 3, DPT ÖİK yayın no:2377/441,Ocak 1995,Ankara, s.99,100,109

* Muamele vergileri, tüketim vergileri ve benzeri dolaylı vergiler dışındaki vergilendirmelerde, vergi iadesi yapılması veya fark giderici vergi uygulamasına gidilmesi için Ortaklık Konseyi Kararı'na gerek duyulması,

* Rekabet Politikasının uygulamaya konulması sonucunda doğacak sorunlarla ilgili olarak taraflara korunma önlemi alma yetkisi verilmesi,

* Damping uygulamaları ile ilgili korunma önlemleri,

* Taraflar arasındaki mevzuatın yakınlaştırılması, konularını içermektedir.

Topluluğun Ortak Rekabet Politikası esaslarını,

* Üye ülkeler arasındaki ticareti etkileyebilecek ve Ortak Pazar içindeki rekabeti önleyecek, sınırlayacak ya da bozacak etkileri olan işletmeler arası tüm anlaşma ve kararların yasaklanması,

* Üye ülkeler arasında, serbest ticareti etkileyici mahiyetteki piyasaya hakim durumda bulunan kuruluşların, bu durumlarından usulsüz şekilde yararlanmalarının yasaklanması,

* Kamu işletmeleri ve kendilerine özel haklar veya tekel hakları verilen işletmelerin serbest rekabet koşulları içinde kalmaları,

* Ortak bir pazar içinde serbest rekabeti bozacak veya bozan devlet yardımlarının yasaklanması oluşturmaktadır.

Türkiye'nin bu kapsamdaki çalışmalarının bir parçası olarak, ihracatın, GATT sübvansiyonlar kodu ve Toplulukta kabul gören yöntemlerle desteklenebilmesi amacıyla, Resmi Destekli İhracat Kredileri ve Kredi Garanti Usullerine ilişkin OECD Uzlaşması'na tam üye sıfatıyla taraf olunmasını teminen gerekli girişimlere başlanmış bulunmaktadır

Fikri ve sınai mülkiyetin korunması alanında, Patent, Patent Enstitüsü ve Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun tasarıları ile, telif hakları Gümrük Birliği Anlaşması 6 Mart 1995'e ertelenmiş ve bu tarihte imzalanmıştır. Ancak Gümrük Birliği Anlaşmasının 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girebilmesi için Ekim 1995'te Avrupa parlemontosundan geçmesi gerekir. Bu engelin aşılabilmesi için yukarıda belirtilen bir takım mevzuat ve yasa değişikliklerinin yapılması gerekiyordu. Bu amaçla 1995 yılı başından bu yana birçok değişiklik geliştirildi. Bu değişikliklerin en önemlisi Anayasa değişikliğidir.

2- TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

A- SÖZLEŞME YAPAN TARAFLARIN NEDENLERİ

a- Ekonomik Nedenler

60'lı yılların başında Türkiye AET'ye girerek altyapılarını düzeltmek ve sanayinin gelişmesini yoğunlaştırmak için AET'nin finansal yardımından yararlanmayı bekliyordu. Gerçekten, Türkiye'nin katılma talebini sunduğu tarihte, Türk-Amerikan ilişkileri 50'li yılların başındaki gibi pek parlak değildi. Buna karşın, ihtiyacı olan finansal yardımı başka bir yerde araması gerekiyordu. Türkiye için ikinci ekonomik sebep Avrupa'daki pazar paylarını muhafaza etmektir. Çünkü Türkiye ile Yunanistan Aynı ürünleri(tütün gibi) ihraç ediyordu. AET-Yunanistan ortaklığı bu pazarları tehdit edebilirdi. AET'ye gelince, ortaklık ona Türkiye'nin dış ilişkilerinde önceleri işgal ettiği yerini tekrar almasını sağlıyordu. Ayrıca ABD bu inisiyatifi finansal sebeplerden dolayı destekliyordu. Çünkü ortaklık, Türkiye'ye verilen Amerikan yardımının yükünü azaltıyordu; böylece Avrupa, bağlaşıklık bir ülkenin ekonomik büyümesindeki payının alıyordu. Bununla birlikte, şunu gözden kaçırmamak gerekir; eğer ortaklık AET'ye finansal bir yükümlülük getirseydi, AET Türk piyasası üzerinde Avrupa ekonomileri pazarlarını arttırmak için önemli bir kozda oluşturdu.

Ekonomik gerekçelerden hareket ederek 1968'de gümrük birliğini tamamlayan Topluluk, parasal, ekonomik ve siyasal anlaşmalarla tek pazarı geliştiriyor. Sovyetler Birliğinin dağılması ve ABD'nin etkisinin azalmasıyla, bölgesel ekonomik bir güç olma yolunda adımlar atılıyor.

Türkiye'nin teknisyenleri, ABD ve Japonya'nın başını çektiği yeni bloklaşmalarda, 12 üyeli AB'nin pazarının yetersiz kalacağı görüşünde. Bu projeksiyon AB'nin daha da genişlemeye ihtiyaç duyacağı, Türkiye'nin ise burnunun dibindeki 800 milyonluk pazara bir an önce entegre olma zorunluluğunu içeriyor.

Yapılan bütün tahminler, bu pazarların dışında kalmanın faturasının o pazarlara girmenin yükleyeceği faturadan daha yüksek olacağını gösteriyor.

Dış ticaretimizin % 50'den fazlasının AB ülkelerine yönelmiş olması, tarafların birbirine sırtını dönemeyeceği anlamını taşıyor. Bu ortak menfaatlerin bir başka iktisadi boyutunu ise ortak ticaret hacminin 20 milyar doları geçmesi oluşturuyor.

150 milyar dolarlık ortak ticaret hacminin hedeflenmesi, Topluluğun gözden kaçıramayacağı bir unsur olarak kaydediliyor. Doğu Avrupa ülkelerinin bu rakamların yanına yaklaşamayacağı hesaplanıyor²⁵.

İkinci olarak, 60'lı yılların başındaki genel durumda, Türk işçiler, işçi kısıtlığı yaşayan Avrupa ekonomileri için (özellikle Almanya) önemli bir rezerv oluşturuyordu. Ortaklık bu alanda artı bir esneklik sağlamıştı, fakat daha sonraki yıllara Türk işçilerin konumu sorunlar yaratmıştır.

²⁵ Barlas YURTSEVER, "Gümrük Birliği ve Türkiye", EKONOMİK FORUM, Eylül 1994, s.10.

Toplulukla yapılan anlaşmalarda serbest dolaşım konusu düzenlenmiş olmasına rağmen, Topluluk Tarafı, ekonomik ve politik nedenlerle söz konusu anlaşma hükümlerini uygulamaya koymaktan kaçınmış ve 1 Aralık 1986 tarihinde fiilen ve tam olarak yürürlüğe girmesi gereken serbest dolaşım hakkı askıya alınmıştır²⁶.

Son olarak 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de toplanan Ortaklık Konseyi'nin tavsiye kararlarında, sosyal alanda, AB ülkelerinde yasal olarak ikamet eden Türk işçileri konusunda sürekli bir diyalogun tesisi ve söz konusu işçilerin daha iyi entegrasyonları yönünde her türlü tedbirin araştırılması kabul edilmektedir²⁷.

b- Politik Nedenler

İnceleme alanımız ekonomi ile sınırlanmasına rağmen, ortaklığın oluşumunda önemli bir rol oynamış olan diğer faktörleri bir yana atılamaz. Çünkü Ortaklık Anlaşması'nın tek hedefi ekonomik ilişkileri organize etmek değildi. Ayrıca Türkiye'nin AET'ye politik katılımını da amaçlıyordu. Gerçekten, 25-28 Nisan 1976'da toplanan AET Parlamento Komisyonu Türkiye, özellikle Doğu Akdeniz bölgesinin özel problemleri çerçevesinde, Topluluk ile Türkiye arasında gelişen bir işbirliğinin önemini vurguluyordu.

Ortaklık anlaşmasının imzalanma tarihi kendi içinde ekonomik seçimlerin belirticisidir; Atina'nınki gibi, Ankara Anlaşması, soğuk savaşın

²⁶ Haluk GÜNUĞUR, "AET'de ve Türkiye Topluluk İlişkilerinde İşçilerin Serbest Dolaşımı", AVRUPA TOPLULUĞU VE TÜRKİYE, T.O.O.A.İ.E. Ya.No: 220, Ankara, 1987, s.57.

²⁷ Bu bilgiler 36. Dönem Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Toplantısı, Tavsiye Kararları Metninden alınmıştır. Brüksel, 6 Mart 1995, s.31.

çetinleşmeye devam ettiği ve Sovyetler'in Akdeniz ile Yakın-Doğu'ya yaklaşmalarının Atlantik'in her iki tarafında ciddi endişelere neden olduğu tarihsel bir süreçte; 50'li yılların sonu ve 60'lı yılların başında görüşülüp sonuçlandı. Türk tarafına gelince, ekonomik motivasyonların doğrulanmasına rağmen, temel sebep politik idi. Ankara'nın isteği, Türk sorumlularının ülkelerini Avrupa'ya sınımsız bağlamaktaki yoğun isteğini açıklıyordu." Bizce Türk yöneticilerinin tutumu, dönemin politik sebeplerinin ötesinde, Türkiye'yi derinden damgalayan uzun bir geçmişle açıklanıyor. Gerçekten, 15 Aralık 1969'da, Türk Dışişleri Bakanı, AET ile anlaşmanın, Türkiye'nin bir asırdır sürdürdüğü politikayı somutlaştıran bir doküman olduğunu açıklıyordu²⁸.

B- ORTAKLIK ANLAŞMASI GÖRÜŞMELERİ VE ANLAŞMA SONRASI GELİŞMELER

31 Temmuz 1959'da, Türkiye AET'den ortaklığın görüşülmesinin istediği zaman, AET Türkiye'ye geçikmeden 11 Eylül'de cevap verdi ve bir anlaşmaya varan müzakereler 4 yıl sürdü. 10. toplantının sonunda, başlangıçtaki proje önemli değişikliklere uğradı.

1. ve 2. toplantı: Türk delegasyonu, gümrük birliği sonucuna varan bir ortaklık öneriyor, fakat Türkiye'nin ekonomik durumu buna hemen müsaade etmediği için, iki aşama içeren 25 yıllık bir süreç öngörüldü; 10

²⁸ Birand'ın "Bir Pazar Hikayesi'nden(Türkiye-AET ilişkileri)

yıllık bir hazırlık evresi ve 15 yıllık bir geçici evre. Türkiye'ye üye ülkelerin finansal yardımlarının gerekliliği vurgulandı.

27 Mayıs 1960'taki Hükümet darbesi Topluluğu şaşırtıyor ve Türkiye'nin politik geleceği üzerinde kararsız bir düşünceye yol açıyordu. Biraz rahatsız olan Türk otoriteleri, son toplantıda belirlenen Haziran başı için öngörülen görüşmelerin tarihinin ertelenmesini istiyor. Bir bekleme sürecinden sonra, delegasyonlar Eylül'de yeniden toplanıyorlar.

3. toplantı: Topluluk delegasyonu görüşünü sunuyor; sadece Topluluğa yükümlülükler veren Türk önerilerinin hukuki bir dengeye uymadığını belirtiyor. Ayrıca, Türkiye'nin önerdiği gümrük birliği GATT'ın düzenlemesine uygun değildi. Bu açıklamalar karşısında delegasyon projesini geri alıyor ve bir başkasını öneriyor. Bu öneri, hazırlık evresinin fikrinden vazgeçiyor ve AET'den yapılan Türk ithalatlarının büyük bir kısmı için gümrük engellerini kaldırıyor (1959'dakilerin % 70'i, referans yılı), bu sırada ihtiyaç gerektiğinde koruma payı öngörüldü (aynı yılın ithalatlarının %25'i). Ortak gümrük tarifesinin 13. yılda gerçekleştirilmesi tahmin ediliyordu.

4. toplantı: Türk delegasyonu, topluluk ile Yunanistan arasındaki görüşmelerin gelişimi hakkında bilgi istiyor. Topluluğun cevabı Başkan Yardımcısı ve Komisyon'un Tarım İşleri Sorumlusu Sicco Mansholt tarafından Avrupa Parlamentosu'nda dile getirildi, onlara göre AET tarafından Yunanistan'a verilen avantajlar, istisnalar içeriyor ve öyleyse Yunanistan ile varılan Ortaklık anlaşması bir referans olarak kabul

edilemez. Zamanında Topluluk ile görüşen diğer tek ülke olduğundan dolayı Manskolt'un konuşmasının Türkiye'ye direkt olarak yöneldiği bir gerçektir.

Nisan 1961'de bu dördüncü toplantının sonunda, 3 tane görüş Topluluğun içinde ortaya çıkıyor;

1) Bénélux ülkelerinin desteklediği görüşe göre, eğer gelişme olumlu olursa muhtemelen genişletebileceğimiz bir anlaşma çerçevesini şimdilik sonuçlandırmak en uygundur.

2) Fransa, finansal ve ticari çevrelerinden önemli girişimleri içermeyen, zamanla sınırlandırılmış bir anlaşma öngören bir görüşü destekliyor.

3) Almanya, sürekli ilişkiler içeren bir anlaşma öneriyor, öyleyse çerçeve önemlidir. Bunu yapmak için en azından gelecekteki ilişkileri açıkça belirten, Yunanistan'inkine benzer bir anlaşmaya varmak gerekir.

Avrupa'nın görüşünü belirten Komisyon'un dışişlerinden sorumlu müdürü Jean-François Denlau'nun açıklaması açık bir şekilde problemi ortaya koyuyor: "Topluluk, Türkiye'nin ekonomik ve politik ortaklığına büyük bir önem veriyor. Türk önerileri, bir gümrük birliğinin bütün koşullarına uygundur. Bu arada gümrük birliği, ortaklığa giden tek yol değil. Gerekli olan, isteyen ülkenin ekonomik durumuna daha iyi uyan bir formül aramaktır. Şu anda Türk ekonomisi istikrara kavuşma sürecini geçirmekte, bu yüzden, baştan itibaren zorunluluklar benimseten bir

anlaşma yerine, Türkiye'yi ortaklığa hazırlayacak bir işbirliği ve yardımlaşma anlaşmasını öngörmek gerekir."

5. ve 6. toplantı (Haziran-Ekim 1962): Topluluk projesini sunuyor. Buna göre, taraflar arasındaki anlaşma Roma Anlaşması'nın 238. maddesi üzerine temellerini oluşturmalı, sürekli ve sağlam ilişkiler öngörmelidir. Türk ihracatlarını ilgilendiren ayrıcalıklar Ortaklık Konseyi'nde tartışılabilir, bununla birlikte bu şekilde çözümler olursa hemen uygulanabilir. Bu proje Türkiye tarafından kabul edilmedi ve aynı zamanda Topluluğun içindeki ayırım da devam etti.

Topluluğun projesini sunduğu görüşmeler sırasındaki genel görüş, AET'nin Türkiye'yi gümrük birliğine götüren bir ortaklığın sonuçlanmasını istemediğidir. Oybirliğiyle oluşturulan seçim sistemi, Fransa'nın ve en az ölçüde Hollanda'nın itirazı sebebiyle anlaşmanın gerçekleşmesini engelliyor. Gerçekten, Général de Gaule'ün af istemine rağmen Türkiye'deki politik mahkumiyetlerin gerçekleşmesi Fransız-Türk ilişkilerini soğuttu. Hollanda'nın itirazına gelince, ekonomik kaynaklıdır ve uzun sürmeyecektir.

7. toplantı (14 Ocak 1963): Türk projesi, Atina projesiyle birçok ortak nokta taşıyor. Gümrük birliğini gerçekleştirmek için 5 yıllık bir aşama ve 22 yıllık geçici bir aşama oluşturuyor. İnsanların serbest dolaşımı 22 yıllık bir sürecin sonunda öngörülüyor, bu temel üzerinde bir anlaşma gerçekleşiyor ve son üç konuşma dizisi finansal yardımı ve ticari çevreyi ilgilendiren görüşmeleri belirtmeye ayrıldı. Böylece, AET ile Türkiye arasında bir

ortaklık kuran anlaşmanın Ankara'da, 12 Eylül 1963'te imzalanmasıyla sonuçlanan iki delegasyonun çalışmaları son buluyor.

Mayıs 1967'de, Ortaklık Konseyi'nin 5. toplantısına katılan Türk Başbakanı, Türkiye'nin geçici evreyi geçmek istediğini açıklıyor. Bu öneri karşısında, Topluluk, hazırlık evresi için düşünülen yıllık sürecinin daha bitmediğini anımsatarak bekliyor. Bir yıl sonra, Avrupa Komisyon'u, hazırlık evresinin uzatılmasının Türkiye için daha iyi olacağını açıklayan bir rapor oluşturuyor. Bu arada, böyle bir değişikliğin psikolojik ve politik sakıncalarını dikkate alan AET'nin çeşitli ülkelerinin politik sorumluları gümrük birliğinin sürecini başlatmaya karar verdiler, ve Ortaklık Konseyi'nin 9. toplantısı sırasında (9 Aralık 1968), iki taraf, geçici evrenin sürecini belirlemek amacıyla görüşmelere başlamakta anlaşılıyorlar.

İlk konuşmadan itibaren, iki delegasyon arasında yatırımlarda ayrımların ortaya çıktığını görüyoruz: oysa Avrupalı delegasyonlar, Atina Anlaşması'nı örnek vererek katı bir anlaşma öneriyor, Türkiye tersine, girişimlerini esnekleştirmeye çalışıyor ve Ek Protokol'ün imzalanmasına kadar bu ayrımlar sürecektir. 13 Mayıs 1969'da bakanlık düzeyinde toplanan Ortaklık Konseyi'nin sonunda, taraflar, Türkiye'nin istediği tarım ayrıcalıkları, Türk tekstil ürünlerin ihracatı ve kişilerin serbest dolaşımında ayrımların var olduğunu ortaya koyuyorlar. Ortaklık Konseyi'nin 11. toplantısı sırasında (9 Aralık 1969), Türk isteklerini geri çeviren AET'nin katı tutumu karşısında Türk bakanı hükümetine danışmak için geri çekilmek zorunda kalıyor.

Türk tarım ürünlerinin ihracatı görüşmeleri özellikle önemli bir yer tutuyor. Türk delegasyonu, Yunanistan'a verilen ayrıcalıkların aynısını talep ediyor ve buna karşılık Türk pazarında Avrupa tarım ürünlerine avantajlar öneriyor. Yunanistan'a verilen ayrıcalıkların Türkiye'ye kendi bütünlükleri içinde uygulanabileceğini uman Avrupalı delegasyon, tütün, kuru incir, portakal, üzüm ve zeytin yağı için oluşturulan kontenjanlarda bir arttırma öngörüyor.

İnsanların serbest dolaşımıyla ilgili olarak, Türk delegasyonun girişimlerini, geçici evrenin başından itibaren başlayan bir tarihe bağlamak istiyor. Ayrıca, işe almalar sırasında Türk uyrukluların, üçüncü ülkelerinkilerine karşı bir tercihten yararlanmalarını istiyor. Buna karşılık Türkiye serbest dolaşımın bütün kurallarını hemen uygulamayı öneriyor. Ancak, Avrupalı delegasyon 1976'dan 1986'ya kadar bir takvim öneriyor ve işe almalar sırasındaki Türk uyrukluların tercihi fikrini de geri çeviriyor.

Ticari alanın bütünüyle ilgili olarak, gümrük birliğini gerçekleştirme koşullarının, görüşmeler sırasında, ikinci planda kaldığını belirtmek gerekir. Bu bizce, sonra göreceğimiz Türk Dışişleri Bakanlığı ile Milli Planlama Teşkilatı arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanıyor. Türkiye'nin AET'ye girişine karşı olan DPT, Türk projesinin hazırlanmasına katılmaktan vazgeçiyor ve kendine yakın olmayan alanlarda Türk önerileri hazırlamakta Dışişleri Bakanlığı yalnız kalıyor.

Talepler yetersiz olmasına rağmen, Türk delegasyonu, politik sebeplere dayanan Dışişleri Bakanlığı baskısı altında, Avrupa önerilerini kabul ediyor. Konuşmaların sonunda, AET'nin bazı Türk tarım ürünlerine

verdiği kontenjanlar arttı ve bu ürünleri etkileyen gümrük vergileri düştü. Bu tarım ayrıcalıkları her iki yılda bir revizyona tabi tutulacaktı. Türkiye'nin, gümrük duvarlarını artan bir hızla kaldırması, 22 yıllık bir sürecin sonunda biten bir takvime bağlandı. İnsanların serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak, Avrupa delegasyonunun önerdiği takvimi benimsedi. Bu temeller üzerine taraflar, 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girecek olan ek protokolü 22 Temmuz 1970'te imzaladılar.

1980'lerde ise ilişkiler, AT tarafından politik nedenlerle dondurulmuştur. Ayrıca bu dönemde AT, Türkiye'nin ihracatına en önemli kalemleri teşkil eden ve giyim mallarına kota ve miktar kısıtlamaları uygulamasına başlamıştır.

14 Nisan 1987'de yapmış olduğumuz tam üyelik müracaatı, bu durgun ve etkisiz ilişki tarzının kırılmasını sağlamış, Topluluğu Türkiye üzerinde düşünmeye zorlamış ve ilişkilerimizi Topluluğun uzun vadeli perspektifi içine tekrar sokmuştur.

AT Komisyonu, Türkiye'nin AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusu hakkında hazırladığı görüşü 18 Aralık 1989 tarihinde AT konseyine sunmuştur. Türkiye'nin tam üyeliğe uygun olduğu belirtilen ve ülkemizin geleceğinin AT içerisinde yer aldığı teyid edilen söz konusu görüş, 5 Şubat 1990 tarihinde AT Konseyi tarafından benimsenmiştir.

Daha sonra Türkiye ile AT Komisyonu arasında öncelikli işbirliği konularını tespit eden ve yürütülecek faaliyetleri belirleyen bir çalışma

programı, 21 Ocak 1992 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Böylece, siyasi ortamın olumsuz etkilediği teknik ve ekonomik konularda yeniden canlanma süreci başlatılmış oldu.

26-27 Haziran 1992 tarihlerinde Lizbon'da yapılan AT ülkeleri Zirve Toplantısı "Başkanlık Sonuçları" belgesinde, bugünkü Avrupa siyasi durumu içinde Türkiye'nin rolünün son derece önem kazandığı vurgulanmış ve 1963 tarihli Ortaklık Anlaşmasında yer alan hedefe uygun olarak, en üst düzeyde siyasi diyalog da dahil, Türkiye ile işbirliğinin yoğunlaştırılması ve ilişkilerin geliştirilmesi için her türlü sebebin mevcut olduğu belirtilmiştir. AT Devlet ve Hükümet Başkanları da, AT Konseyi ve Komisyonunun, faaliyetlerini bu temel üzerinden sürdürmelerini talep etmiştir.

9 Kasım 1992'de Brüksel'de toplanan Türkiye-AT Ortaklık Konseyinde, Türkiye-AT ilişkilerinde kaydedilen gelişmeler incelenmiş ve 1992 Haziran ayında yapılan AT Lizbon zirvesi kararlarına uygun olarak, Türkiye ile AT arasındaki siyasi diyalog mekanizmasının en yüksek düzey dahil güçlendirilmesi hususunda mutabık kalınmıştır. Böylece, 9 Kasım 1992 tarihindeki Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplantısı, Türkiye-AT ilişkilerinin ekonomik alanda olduğu kadar, siyasi işbirliği konularında da geliştirilmesi bakımından somut adımların atıldığı bir faaliyet olmuştur.

Avrupa Toplulukları Devlet ve/veya Hükümet Başkanlarınının 11-12 Aralık 1992 tarihlerinde Edinburg'da yaptıkları zirve toplantısında, Topluluk Dışişleri Bakanlarına, "Türkiye, Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle,

Lizbon Zirvesinde kararlaştırılan çerçeveye uygun olarak spesifik bağlar geliştirmeye devam etmeleri" çağrısında bulunulmuştur. Zirvede, ÷lkemizle yapılmış olan son Ortaklık Konseyi Toplantısı sonuçları da memnunlukla karşılanmıştır.

İlişkilerde ortaya çıkan bu canlanma çerçevesinde AT ile 1995 yılı sonunda gerçekteştirilecek Gümrük Birliği ile ilgili konular AT Komisyonu ile Brüksel'de 24-25 Şubat 1993 tarihlerinde teknik düzeyde ele alınmıştır. Bu görüşmede, türkiye ile AT arasında gümrük birliğinin gerçekteştirilmesi çalışmalarında yönelimleri belirlemek ve çalışmaları izlemekle görevli, Türkiye ile AT Komisyonu yetkililerinden oluşan bir Yönlendirme Komitesi (Steering Committee) kurulması hususunda mutabık kalınmıştır. Bahis konusu Komitenin görev ve çalışma usulleri 18 Mart 1993 tarihlerinde Brüksel'de AT Komisyonu yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonunda tespit edilmiştir.

Türkiye ile AT arasında kurulan ve Topluluk Komisyonunun ilgili servisleriyle ÷lkemizdeki ilgili Bakanlık ve Kuruluşların üst düzey yetkililerinden oluşan "Yönlendirme Komitesi" nin ilk toplantısı 25.26 Mayıs 1993 tarihlerinde Ankara'da yapılmıştır. Sözkonusu komite bugüne kadar 7 toplantı yapmıştır.

8 Kasım 1993 tarihinde Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında ise, 12 yıldan beri ilk defa siyasi bir karar alınarak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bütünleşme yolunda yeni ve önemli bir adım atılmıştır. Taraflar gümrük birliğinin 1995 yılı içinde tamamlanması

amacıyla, bu yöndeki ortak iradelerini ortaya koyan bir "karar" metnini kabul etmişlerdir. Bu kararın yanısıra, gümrük birliği doğrultusunda tarafların 1993 ve 1994 içinde almaları gereken önlemleri belirleyen ve ortak olarak hazırlanan bir "Çalışma Programı" da Konsey tarafından onaylanmış ve karara eklenmiştir.

24-25 Haziran 1994 tarihlerinde Kerfu'da yapılan AB Zirve Toplantısında kabul edilen Başkanlık Sonuçları Belgesinde, Türkiye için ayrılan paragrafta, Türkiye-AT Ortaklık Konseyi, özellikle 1964 Ortaklık Anlaşmasında öngörülen gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi konusunu ele almak üzere toplantıya çağırılmıştır.

Ancak 28-29 Kasım 1994 tarihlerinde yapılan AB Bakanlar Konseyi toplantısında Yunanistan'ın tutumu nedeniyle gümrük birliğine, ilişkin Topluluk ortak tutumu belirlenememiş ve karar alınamamıştır.

19 Aralık 1994'te Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, Yunanistan'ın, yoğun baskılara rağmen vetosunu kaldırmaması nedeniyle gümrük birliği kararı kabul edilememiştir. Ortaklık Konseyi, müteakip toplantının 6 Mart 1995 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır.

Bu tarihe kadar özellikle dönem Başkanı Fransa ve Diğer AB üyelerinin girişimleri sonucu, Yunanistan'ın vetosunu kaldırması sağlanmış ve 6 Mart 1995'te Brüksel'de toplanan Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Toplantısında, beklenen gümrük birliği kararı, ortaklığın diğer

alanlarda geliştirilmesine ilişkin tavsiye kararı ve mali işbirliğine ilişkin topluluk deklarasyonu kabul edilmiştir.²⁹

C- ORTAKLIK ANLAŞMASI SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN PROBLEMLER

Ortaklığın hazırlık evresi uygun şartlarda ilerledi ve dikkate alınabilecek hiçbir problem ortaya çıkmadı. İncelememiz sırasında göreceğimiz gibi, AET-Türkiye ilişkileri bu dönem boyunca büyük ölçüde ilerledi. Bu hazırlık evresi sırasındaki ilişkilerin düzenlenmesinin sadeliği daha çok ciddi raporların oluşmasını sağlıyor. Bunun tersine geçiş evresi, benimsettirdiği baskınlardan dolayı, iki tarafın karşılıklı hoşnutsuzluğuyla belirginleşiyor. Böylece Türkiye, Ek Protokol'ün gözden geçirilmesini istiyor ve AET, insanların serbest dolaşımını uygulamaya koyma tarihini erteleme isteğinde.

Bir yandan kurumsal çerçeve tarafların isteklerine uygun gelmedi, diğer yandan dünya ekonomik çevresi beklenmedik ve derinden değişikliklere uğradı. Topluluk tarafında, Türk işçilerinin göçü ve Türk tarım ve tekstil ürünlerinin ihracatı başlıca anlaşmazlık kaynaklarıydı. Türkiye ise, gümrük birliğinin hedefleriyle çelişkili, doğan sanayilerin korunması, AET'nin başka Akdeniz ülkeleriyle imzaladığı anlaşmalar dizisi

²⁹ 36.Dönem Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Toplantısı Tavsiye Kararları Metninden alınmıştır.Brüksel,6 Mart 1995 s.10,11

sırasında Türk ürünlerine verilen ayrıcalıkların erozyona uğraması başlıca anlaşmazlık noktalarıdır.

DPT'nin 1975'te oluşturduğu rapor, Türkiye'nin sanayileşmesi stratejisiyle Ek Protokol'den kaynaklanan zorunluluklar arasında temel bir çelişki olduğunu belirtiyor. Ayrıca, bir grup Türk ve Topluluk uzmanları şu sonuca varıyorlar: "Bu ortaklık ilişkilerini ekonomik, ticari ve Topluluğun dış ilişkilerini ortaya koyan durumlar altında gerçekleştirmek gerekir. Ticari alanda, gelişmekte olan bir ülke ile büyük ölçüde sanayileşmiş ülkeler bütünü arasındaki karşılıklı ilişkiler yaratılış bakımından dengesizdirler. Ekonomik durum ise, eşit olmayan bir gelişme düzeyinde olan iki bireysel ekonomi arasındaki bir gümrük birliğine doğru gelişme, daha az gelişmiş bireysel ekonominin çıkarları karşısında, denklik mekanizması olmadan oluşabilir. Sonuçta dış planda, Topluluk 70'li yılların ilk yarısında gelişti ve açıklık politikası çerçevesinde üçüncü ülkelerle ilişkilerini halen ilerletiyor, bu politika tercihli geniş bir dizi rejimle açıklanıyor".

Bu saptamaların ışığı altında, bu grup takip edilecek yolu belirtiyor: buna göre, bir yandan Türkiye'ye, ithalatlarını kontrol etme imkanları vermek ve öbür yandan Ek Protokol'ün istediği gibi, AET'ye aynı avantajları vermeden üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmalara varmak gerekir. Uzmanlar, Ek Protokol'ün öngördüğü çeşitli esneklik maddelerini kullanmakla yetinilmeyeceğini ve öyleyse, Ek Protokol'de büyük değişiklikler yapılması uygunluğu sonucuna varıyorlar. Gerçekten, 1978'de sosyal demokrat koalisyon hükümeti iktidarda olduğu zaman, Türkiye AET ile ilişkilerinde önemli yeni düzenlemeler istiyorlardı. Türk hükümeti iki istekte bulunuyor;

bir yandan ticari borçlarının 5 yıllık bir süre için dondurulması ve diğer yandan bu yıllar boyunca önemli bir finansal yardımın verilmesi. Mayıs 1979'da, Dokuzlar, Türk yöneticilerinin gözünde doyurucu olmayan karşıt görüşlerini iletiler. Sonuçta, Türk hükümetinin talebi geri çevrildi. Çünkü AET buna karşın borçlarının dondurulmasını istedi. Bir yandan bulunduğu güç durumdan yabancı işçilerle çıkmaya çalışan Almanya Türk işçilerinin serbest dolaşımına varan ilk evrenin bitiminin 1986'dan 1991'e ertelenmesini istiyor. Diğer yandan, Fransa ve İtalya yeni tarım ayrıcalıklarının kısıtlanmasını istiyor.

1979'un sonlarına doğru iktidara gelen MC hükümeti ondan önceki iktidarın isteklerinden vazgeçiyordu. Ayrıca, Dışişleri bakanı, daha ileri giderek, 1980 yılının sonundan önce Türkiye'nin AET'ye katılımını talep edeceğini açıklıyordu.

Haziran 1980'de toplanan Ortaklık Konseyi, ortaklığın yeniden başlatılması ile ilgili olarak detaylı bir anlaşmaya vardı. Ama bu sefer, 12 Eylül'deki askeri hükümet darbesi bu başlatma çabalarına engel oldu. Bu tarihten beri, taraflar arasındaki ilişkiler bu olayla şartlandırılmıştı. Gerçekten, askeri hükümet darbesinden sonra, Topluluk, birçok görüşmede, demokratik kurumların yeniden oluşturulmasından yana olduğunu açıklama durumuna geliyor. Kasım 1983'teki yerel seçimlerden beri yoğunca girişilen demokrasiye dönüş, belirli bir yavaşlatma getirmesine rağmen, Topluluğun tutumu belirsiz kaldı.

Ortaklığın dış faktörleri arasında, ilişkiler bir yandan Türk-Amerikan ve diğer yandan Türk-Yunan ilişkilerinin etkisi altında gelişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ABD finansal sebeplerden dolayı Türkiye'nin ortaklık talebini destekledi. Bu arada, Türk-Amerikan ilişkilerine zarar veren politik düzen faktörlerinin varlığını küçümsememek gerekir. Ayrıca, 1963'ten itibaren uygulanan Türk kalkınma planları artı bir anlaşmazlık noktası oluşturuyor.

Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulması büyük ölçüde Türk-Yunan ilişkilerine bağlanabilir. Özellikle, Kıbrıs uyuşmazlığı önemli bir rol oynuyordu. Gerçekten, 1963'ün sonlarına doğru gelişen olayların devamında, ABD'nin verdiği silahların, olası bir Türk askeri müdahalesinde kullanılamayacağını belirten başkan Johnson'un Türk başbakanına gönderdiği mektup Türk-Amerikan ilişkilerini kızıştırıyordu. Sonuçta, Temmuz 1974'te, Atina'nın albaylarının Kıbrıs'a hükümet darbelerinden sonra, Türkiye askeri bir müdahalede bulunuyor ve adanın kuzeyini egemenliği altına alıyordu. Bu müdahaleyi kınayan Amerikan senatosu, Türkiye'ye silah satışına bir ambargo kararı veriyordu. Bu olay Türk-Topluluk ilişkilerini olumsuzca etkilemesine rağmen, AET'nin uyguladığı az çok ölçülü ekonomik ve politik baskılar, Amerika'lılarınki kadar önemli değildi. Bize göre, Türk-Topluluk ilişkilerinin bozulması, daha çok AET'nin uluslararası yönlendirmelerindeki değişikliğin yansımasıdır. AET ve ABD'nin etkileme çabasında, dünyanın bu bölgesinde, AT'nin Akdeniz'de global bir politaka görüşünün benimsendiği sırada, Türkiye, Washington'a üstü kapalı verilen bir karşıtlıkla yüz yüze geliyordu. Bu arada, rekabetten çok, Topluluk ile ABD arasında belirli ölçüde bir rol paylaşımı söz

konusudur. Bu ögeler bir bakıma gerçeği açıklamasına rağmen, sunduğumuz gelişme gelecekteki Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir rol oynayabilecek yeni bir eleman ortaya çıkarıyor: Türkiye'nin batı politikasından belirlice ayrılması. Gerçekten, eğer Topluluk ile ABD arasında bir rol paylaşımı söz konusu ise, ABD, son 10 yıl boyunca Türk-Topluluk ilişkilerinin gelişimini açıklamada yetersiz kalıyordu. Çünkü Türk-Amerikan ilişkileri, ambargonun kaldırılmasından sonra 1980'den itibaren normale dönüyordu. Oysa Topluluğun Türkiye'ye karşı tuttuğu tavır daha önce ortaya çıkıyordu, bu durum Türk yöneticilerini, 2. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde belirli bir mesafede kalmalarına götürdü. Batı'yı hoşnutsuz etme kaygısıyla Türkiye, ulusal özgürlük hareketleri karşısında temkinli davrandı. Oysa Türkiye bağımsızlık savaşına katılan ilk ülkelerden biridir. 70'li yılların tecrübesi, Türk yöneticilerine bu diplomasinin etkili olmadığını gösterdi. Bu durumu dikkate alarak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkiler oluşturmak için çabalarda bulundular. Bu perspektifte, Türkiye ile bu ülkelerden bazılarıyla doyurucu ilişkiler oluşturabildi. Türk-Topluluk ilişkilerine yeni boyutlar kazandıran bu ilişkiler, Türkiye- Avrupa Topluluğu ilişkilerini söz konusu etmiyordu. Çünkü Türkiye batıya karşı başlıca girişimlerini -daha çok politik-muhafaza ediyordu. Bu amaçla, 70'li yılların sonu Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkileri için iki kat daha önemlidir: bir yandan Amerikan ambargosunun kaldırılmasından sonra Türk-Amerikan ilişkileri düzeliyor, diğer yandan Türkiye, dış ilişkilerinde, Batı'dan nispeten uzak bir politika benimsiyordu.

Türkiye 1977'den başlayarak AET ile ilgili tüm yükümlülüklerini erteledi. 1978 Ekiminde Türkiye, AET'den yeni kolaylıklar isterken yükümlülüklerinin beş yıl süreyle ertelenmesini ve ek mali yardım istedi. AET, Mayıs 1979'da bu isteklerden sadece beş yıllık erteleme talebini kabul etti. Böylece Türkiye-AET ilişkileri 1975'ten itibaren dondurulmuş oldu.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Avrupa Topluluğuna üye ülkelerce iyi karşılanmadı ve Topluluk-Türkiye ile ilişkilerini askıya aldı. İlişkiler ancak 1980'lerin ikinci yarısında yeniden canlanmaya başladı. ANAP iktidarı 14 Nisan 1987'de Ankara Anlaşmasında öngörülen ikinci ve üçüncü aşamaların tamamlanmasından önce ve Avrupa Parlamento'sunda ortaya çıkabilecek olumsuzlukları önlemek amacıyla AT'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılımıyla genişleyen topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu pek sıcak karşılamadı. Belirtilen görüşlerde, tam üyeliğin ancak 2000'li yıllarda gerçekleşebileceği ifade edildi. Türkiye'de kişi başına milli gelir yükselirse, gerçek demokrasi yerleştirilirse, AT insanının Türkiye hakkındaki fikri olumlu yönde değişirse, Türkler kendilerini Avrupalı gibi hissedecek dönüşümü gerçekleştirirlerse 2000'lerde tam üyelik söz konusu olabilirdi. 80'li yıllarda bu görüşler hakimdi. Ta ki 9 Kasım 1992'de Ortaklık Konseyi gümrük birliğinin 1995 sonunda görüş birliğine vararak, 18 Mart 1993'te Türkiye-AB gümrük birliği yönlendirme komitesi kuruldu. Bu tarihten itibaren de ilişki ve görüşmeler daha sıklaştı. Fakat tam üyelik konusunda yine olumsuz görüşler var. Bu kapsamda Yunanistan'ın vetosu önem kazandı. AT'nun ileri sürdüğü bahaneler; demokratikleşme, insan hakları

konusunda yoğunlaşıyor. Türkiye'de bu konuda tüm imkanlarını kullanıyor³⁰.

D- ORTAKLIK HAKKINDA TÜRK DÜŞÜNCSİNİN GELİŞİMİ

Türk-Topluluk ilişkilerinin gelişimini kısaca sunduktan sonra, AET'nin karşısındaki çeşitli Türk baskı gruplarının görüşlerini gözden geçirmek bizce önemlidir. Avrupa Birliği konusundaki Türk tutumu belli bir istikrar gösteriyor. İç tartışmaların, AET-Türkiye ilişkileri üzerinde önemli etkileri vardı. İlk başta, Dışişleri Bakanlığı ile DPT arasındaki ayrımı ifade etmek gerekir: görüşmeler sırasında Türk projelerinin tek mimarları olan bu iki kurum arasındaki ayrım, yukarıda belirttiğimiz gibi, Türk delegasyonun aldığı çelişik görüşlerden kaynaklanıyordu. DPT'nin teknokratları (o zamanın başbakanı Turgut Özal tarafından yönetilen) illede bir kopma anlamına gelmeyen AET-Türkiye ilişkilerinin yeniden tamamlanmasını savunuyordu; onlara göre, Türkiye'nin sanayileşme politikası ve 22 yıllık bir sürede öngörülen gümrük birliğinin hedefi çelişikti. Buna karşın, uzun süredir Batı ve Yakın Avrupa'da görevli elemanlardan oluşan Dışişleri Bakanlığı, Ankara Antlaşması'yla alınan girişimleri ortaya koymayı istemiyordu. Sonuçta, DPT'nin birlik reddi karşısında Dışişleri Bakanlığı, ona uygun olmayan ekonomik alanda Türk projesini oluşturmak için yalnız kaldı.

³⁰ Barlas YURTSEVER, "Gümrük Birliği ve Türkiye", EKONOMİK FORUM, TOBB, Eylül 1994, s.15.

Eylül 1980 hükümet darbesinden önce var olan ve sürekli iktidarda olan iki başlıca parti, ülkenin en eski ve sosyal demokrat olan parti CHP (1977 yerel seçim oylarının % 41.4'ü) ve, muhafazakar Adalet Partisi (oyların % 13.9'u) Avrupa'ya girmekten yanaydılar. Bu arada Avrupa politikasının uygulanışıyla ilgili olan nüanslar birbirlerinden ayırıyordu. CHP'nin yöneticileri, özellikle politik sebeplerden dolayı üyeliği istiyordu. Çünkü üyeliğin, ülkenin politik kurumları için sağlam bir siper oluşturacağını düşünüyorlardı. Ama ekonomik alanda, AET'ye verilen ayrıcalıkların fazla olduğunu düşünüyor ve Türkiye'nin üyelikteki çabalarını direktmesi gerektiğini belirtiyorlardı. Ama, Türk ekonomisi için, AET'nin bir yük olmamasına ve kendisinde AET'ye bir yük olmamasına dikkat edilmelidir AP'nin yöneticileri ise, ortaklığı, Türkiye'nin batı dünyasıyla bağlarını güçlendirecek, ekonomik büyümemize yardım edecek ve Batının özgür ve gelişen ülkeleri arasında Türkiye'yi hızla yükseltecek bir koz olarak görüyordu. Ekonomik açıdan onlar için, üyelik büyümeye canlılık verir. 1975'te bu partinin lideri S.Demirel'in görüşü: "Ortak Pazar bizim için bir canlılıktır. Bizi Batı Avrupa düzeyine getirecektir. Rekabeti sağlayabilecek bir sanayiye kurabilirsek çok iyi olacaktır". Diğer iki politik kurumun görüşleri ise farklıydı. Milli Selamet Partisi (1977'de oyların % 8.6'sı) üyeliğe karşıydı ve bu üyeliği, Türkiye'nin bütün olumsuzluklarında sorumlu batı kulübünün bir komplosu olarak görüyordu. Tüm dünyadaki Türk etniklerini aynı bayrak altında toplamayı arzulayan sağcı Milliyetçi Hareket Partisi (oyların % 6.4'ü) ekonomik üyeliğe özellikle karşı değildi ama politik üyeliğe ihtiyatlıydı. Sonuçta ekstra parlamenter sol ortaklığa özellikle karşıydı .

Eylül 1980 hükümet darbesi politik alanda bir kesik oluşturuyor. Askerler, iktidardayken, üyeliğe uygun bir tutum sergilemişlerdi. Gerçekten, bunun, Türkiye'nin Avrupa ülkelerine teslimine götüreceğini savunan bazı yetkililerin muhalefeti karşısında, demokrasinin yeniden oluşturulmasından sonra ,Türkiye'nin AET'ye olası üyeliğine hazırlamak amacıyla Milli Güvenlik Konseyi³¹ başkanı (K.Evren) şunu söyledi: "İMF'nin kontrolü altına giriyoruz ve bunda bir sakınca görmüyoruz. AET olunca neden olsun ki?"

Türkiye'nin 1996'da Gümrük Birliği'ne girmesiyle "başına gelecekler" konusunda, "rivayet" muhtelif. Hükümet, siyasi bir kararlılık göstererek Gümrük Birliği'ne girme hazırlıklarını sürdürürken, özellikle iç pazara yönelik imalat yapan özel sektöre "hazır ol" çağrısında bulunuyor. Aslında, siyasi partilerinde açıklamalarından anlaşılacağı gibi, gümrük birliği konusunda yarı resmi bir "consensus" sağlanmış durumda gibi olsada RP ve bu partiye yakın birçok kuruluş Gümrük Birliği karşısında olumsuz tepkilerini gizlemiyorlar.

Oysa Gümrük Birliği konusunda sükunetle geçen tartışmaların ardından muazzam bir fırtına yaşanıyor. Hükümet siyasi iradesini, 1996'ya kadar yürütülecek takvim çerçevesinde, koşulsuz gümrük birliğinden yana koyuyor. Bu arada kimi sanayicileri de iç pazarın rahat ve güvenli koşullarından vazgeçmemekle suçluyor. Sanayiciler ve akademisyenler ise açıktan ret cephesinde yer almasalar bile, koşulsuz bir teslimiyetin

³¹ 25 Mayıs 1981

"intihar" anlamına geleceğini vurgulayarak, Türkiye ekonomisindeki makro dengesizliklere dikkat çekiyorlar³².

Son olarak TBMM Genel Kurulunun 21 Şubat'taki 77. bileşiminde DYP, ANAP ve CHP grupları ortak bildiri yayınlayarak "Türkiye Gümrük Birliği'ne kararlı" mesajını verdiler. TBMM'de grubu bulunan partilerden üçünün imzaladığı ortak önergeye; Gümrük Birliğine girilmesine karşı çıkan Refah Partisi katılmadı. Söz konusu bildirin 1. maddesi "Türkiye'nin, AB ile ilişkileri Gümrük Birliği ile sınırlanmamalıdır. Nihai amaç Avrupa Birliği tam üyesi olmaktır. Bu talep ve hakkımızdan vazgeçmemiz bahis konusu değildir³³."

İş çevrelerine gelince, Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması sırasında Avrupa üyeliğine uygundular. Onlara göre, bu üyelik Türk sanayisini daha güçlü ve daha rekabetçi kılacaktı. Daha güçlü, çünkü Avrupa ölçüsünde en uygun bir boyutu yakalamak için Türkiye'de sanayide birleşmeler olacaktı. Daha rekabetçi çünkü Türk sanayici orada zorlanırdı.

Gümrük Birliği'ne ilişkin, aralarında şiddetli çarpışmaların olduğu ileri sürülen bu iki farklı bakışın taraflarını köşeli olarak tanımlamak kolay değil. Ancak büyüklüğünü, iç pazara ve koruma duvarlarına borçlu büyük sermaye gruplarıyla, gözünü dış pazarlara dikmiş, yabancı sermaye

³² Barlas YURTSEVER, "Gümrük Birliği ve Türkiye", EKONOMİK FORUM, TOBB, Eylül 1994

³³ TBMM Aylık Bülteni, ANKARA, Şubat 1995, Sayı: 39, s.13.

ortaklıklarına açık, iç pazardaki monopolistik yapıdan olumsuz etkilenen orta boy sanayiciler arasında böyle bir "çekişme" mümkün görünüyor³⁴.

Ekonomistler arasında, Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması sırasında iki görüş çelişiyordu. Türkiye'nin üyeliğini savunan tezlerin öğeleri şunlardı:

- 1) AB çerçevesinde dış finansman kolaylıkları,
- 2) AB ülkelerine fazla işçi gönderme imkanları,
- 3) İhracatları geliştirme imkanı,
- 4) Avrupa teknolojisini kullanma imkanı,
- 5) Türk sanayisinin akılcılığını güçlendirecek rekabet şartlarının ortaya çıkışı.

Ortaklığa karşı olan öğeler ise iki noktada özetleniyor:

- 1) Ortaklık anlaşması, Avrupa ülkelerinin egemen ekonomileriyle Türkiye'ninki arasındaki mal, işçi ve kapital hareketliliğini tamamen serbest bırakıyor. Oysa, uzun bir süre için, Türkiye'de yeni çıkan sanayinin, egemen ekonomilerin karşısında rekabet edebilecek gücü yoktu. Öyleyse, bu durum karşısında, bu sanayi çökecekti.

³⁴ Barlas YURTSEVER, "Gümrük Birliği ve Türkiye", EKONOMİK FORUM, TOBB, Eylül 1994, s.9.

2) AB'nin Türkiye'ye direkt yatırımları, kaynaklara ve ulusal pazarlarına egemen olacak ve bu Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını güçlendirecekti.

Başlangıçtan itibaren AET ile ilişkiler yoğunlaşmış inceleme konusu olmadı ve konuşmaların çerçevesi kısıtlı kaldı. Sonra şunu öneriyor: "Türk ekonomisini zorluklarından çıkaracak Topluluğun finansman ve teknolojik teklifler imkanları, güncel uluslararası ekonomik ve politik canlılıkta anlamını kaybetmiş tarihsel örneklerden kaçınıp gerçekçi bir şekilde tartışılmalıdır"³⁵.

"Büyük bir pazara serbestçe (dış ticaret korumasına tabi olmadan) ihracat yapabilmekten beklenen yararlar şunlardır: İhracat hızlanacaktır, Ancak, açılan pazarın durgun olmaması ve satılan malların gelir elastikliği yüksek olması şartıyla. Hızlanan ihracat, içerde yatırımların hızlanmasına ve teknolojik değişmeye ivme verecektir. Ayrıca, dış dünyadan firmalar birlik pazarına serbest girişten yararlanabilmek için bu ülkeye yatırım yapacak, ülkede dolaysız yabancı yatırımlar artacaktır. Gerek birlik içi gerekse birlik dışı kaynaklardan yatırım artışı ülkenin büyümesine ivme verecektir. Kısacası, büyük bir pazara serbest girişim sağladığı yararın elde edilmesi a) ihracat artışı, b) yatırım artışı, c) teknolojik değişme gibi büyümeyi ortaya çıkaran etkenlere bağlıdır"³⁶.

³⁵ Barlas YURTSEVER,"Gümrük Birliği ve Türkiye",Ekonomik Forum,Eylül 1994,s.13

³⁶ Gülten KAZGAN Gümrük Birliği Söyleşisi,EKONOMİK FORUM,TOBB ,Eylül 1994,s.18

Son olarak iki zıt düşünce söz konusu. Birincisi endişeler;

- Ekonomi hasta,
- Sanayi dayanıksız,
- AB'de oy hakkı yok,
- Yunanistan vetosu,
- Mali destek alamayız,
- Serbest dolaşım hayal.

İkincisi ise avantajlar;

- İhracat patlar,
- Ortak ticaret hacmi artar,
- Dış kaynak gelir,
- Sanayi gelişir,
- Tüketici kazanır,
- Gümrük Birliği hukuken kaçınılmaz³⁷.

³⁷ Gülten KAZGAN ile Gümrük Birliği Söyleşisi, EKONOMİK FORUM, TOBB, (Eylül 1994), s.18.

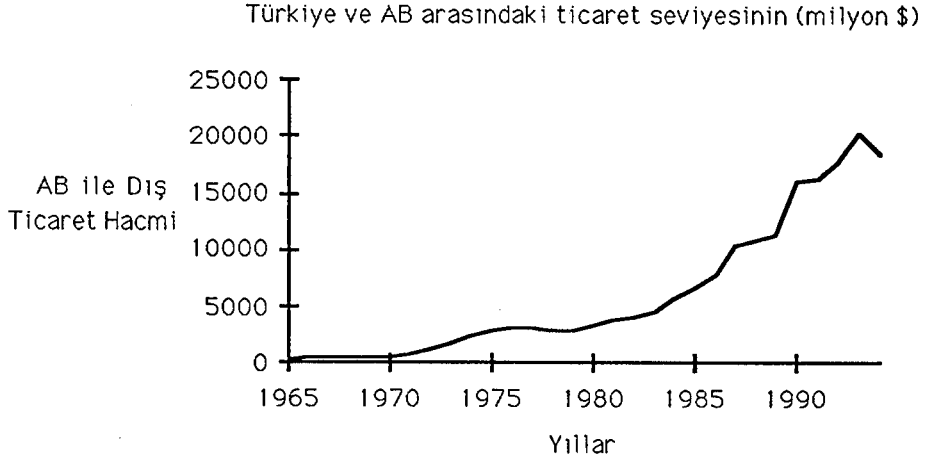
İKİNCİ BÖLÜM
AB VE TÜRKİYE ARASINDAKİ MAL HAREKETLERİNİN ANALİZİ
(1964-1994)

Birinci bölümde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişiminin incelenmesine ayrılmıştı. Taraflar anlaşmalarla belirlenmiş ticari ilişkilerdeki idari düzenlemelerden memnun değillerdi, çünkü 70'li yılların başında bazı noktalarda fikir ayrılığı ortaya çıkmıştı. Burada ayrılığın geçiş döneminde ortaya çıktığını belirtmek gerekir, geçiş dönemi sırasında gümrük birliği konusunun aşamalı olarak gerçekleşmesi gerekiyordu. Taraflar hazırlık döneminin düzenlenmesi amacıyla önlemler almışlardı. Ancak ek protokolün maddeleri de amacına varmaktan uzaktı. Türkiye ilk iki aşamanın gümrük vergilerini azaltma yoluna gittikten sonra AB ile ilgili ithalatına ilişkin devam etmesi gereken indirimleri erteledi ve AB'de Türk tekstil ve giyim ürünlerine karşı kısıtlamalar getirdi.

Bir yandan gerçekleştirilen ticaret hacminin gelişimi diğer yandan AB'nin Türk dış ticaretindeki yerinin gelişimi ticari ilişkilerin belli bir kısım engellerle karşılaştığını gösterir. 70'li yılların ortalarında bu böyledir. Sonuç

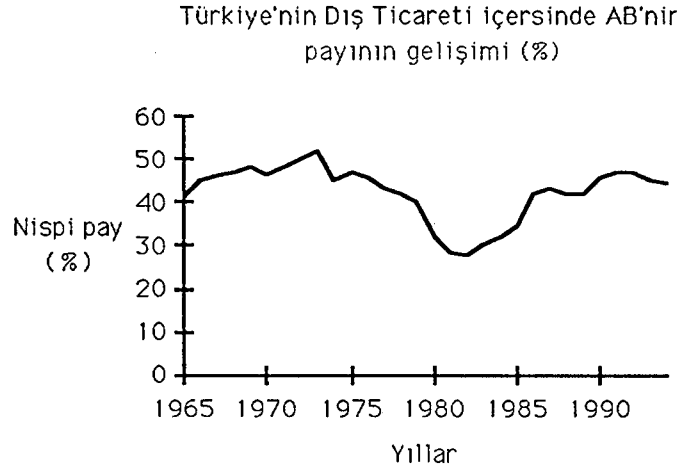
olarak ortaklık anlaşmasından önce kısıtlanma eğilimi gösteren ilişkiler hazırlık dönemi boyunca önemli bir gelişmeye tanık olmuşlardır. Bu eğilim geçiş dönemi boyunca gümrük birliğini gerçekleştirmek için alınan önlemlere rağmen tersine dönmüştür. Burada altı üyeli ortaklığın dokuza ve daha sonra onikilere çıkarılarak genişletilmesinin ticari ilişkilerin gelişimi üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını belirtmek uygun olacaktır. Ortak sayısının artması ticaret hacmi üzerinde önemli bir sıçrama yaratmamıştır. Türkiye ile AB arasındaki ticaret seviyesinin gelişimi şekil 1 ve 2'de verilmiştir.

Şekil: 2-1

EK:1

Şekil: 2-2

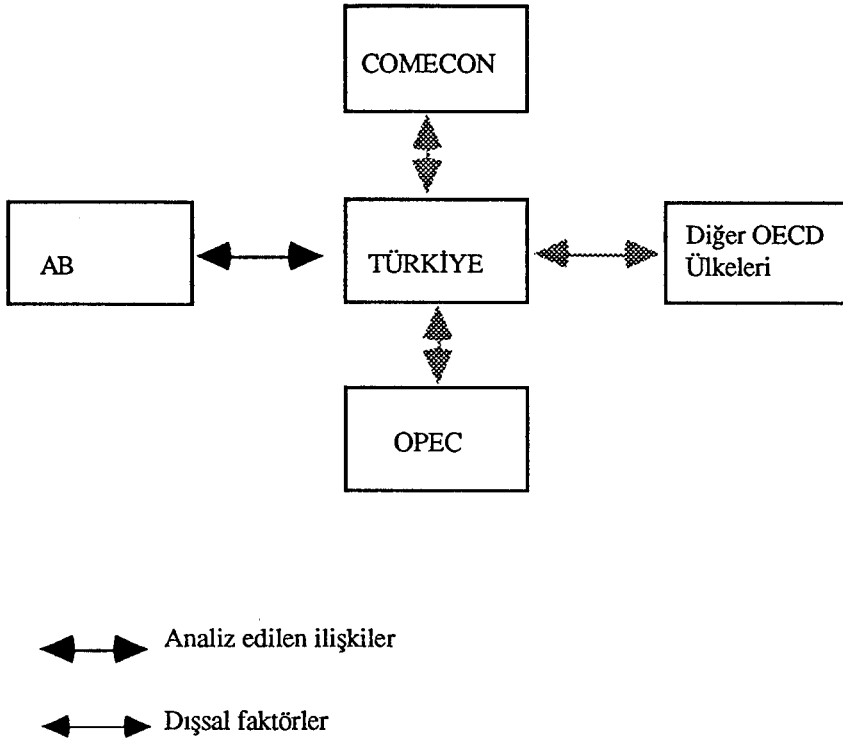

EK:1

Hazırlık döneminde kurumsal çerçeve ağır koşullar ortaya koymadığı için dış ticaret gelişim gösterdi ve AB'nin Türk dış ticaretindeki yeri giderek artan bir biçimde daha da önemli bir hale geldi. Geçiş döneminde ise ek protokol düzenlemelerine rağmen gümrük birliğini öngören bu düzenlemeler olumlu bir etkide bulunamadı ve ticari ilişkilerde bir gerileme meydana geldi.

Bu nedenle hazırlık dönemi boyunca süregelen problemin kaynağını yalnızca kurumsal çerçevede aramak hatalı olur; zira bu kurumsal çerçeve tarafların ekonomik şartlarına uygun olmadan belli bir ölçüde ortaya çıkmış olsa da, Türkiye ve AB için başlıca verileri değişikliğe uğratan ortaklık dışı bir takım açıklayıcı faktörler vardır. İki anlaşmanın imzalanmasından bu yana anlaşmalar dünya ekonomisindeki gelişmelerin etkisi altında kalmışlardır. Dünya ekonomisindeki durgunluk, petrol krizleri önemli

açıklayıcı faktörlerdendir. Bu nedenle aşağıda verilen çizimin dikkatle incelenmesinde yarar vardır.

Yukardaki çizim sevindirici bir özelliğe sahip, çünkü Türkiye incelenen süreçte bu dört kutupla %95 civarında bir dış ticaret gerçekleştirmiştir. Bu incelememiz için bir kısım avantajlar sağlıyor. İlk başta bu ayrılık ortaklığın özel problemini kavramının gerekliliğini ortaya koyar ki, bu problemler iki tarafın yürüttüğü ekonomik politikalarından ve kurumsal çerçeveden çıkar.

İkinci olarak, bu çizim Türkiye'nin ticari ortaklarının ekonomik gelişme düzeylerinde farklı seviyeleri içeren yapısal faktörlerinde anlaşılmasına yardımcı oluyor.

İkinci bölümde görülebileceği gibi Türk dış ticaret ürünleri diğerlerine göre farklılık gösterir. Türkiye'nin AB, OECD'nin diğer ülkeleri ve az da olsa COMECON ile ticareti benzer bileşimler gösterse de, OPEC ülkeleri için aynı değildir. Şu halde bu çizim ortakların ve uluslararası çevrelerin ekonomilerinin karşılıklı alışverişlerini içeren ticari ilişkilerin analizini yapmaya yarar.

Özet olarak incelememizde bulunan dört değişik kategori var:

- 1- Ortaklığın kurumsal çerçevesi
- 2- Türk ekonomisinin özellikleri
- 3- AB ülkelerinin ekonomilerinin özellikleri
- 4- Dünya ekonomisindeki gelişmeler

Analiz boyunca ortaklığın üç dönemini oluşturan bir periyot izlenmiştir.

- 1- Hazırlık dönemi (1965-1972)
- 2- Geçiş dönemi (1973-1983)
- 3- Son dönem (1984-1995)

Bu periyot analiz için oldukça avantajlıdır. Çünkü gümrük birliğine ulaşmak için alınan önlemlerin sonuçlarının değerlendirilmesi imkanı da veriyor. Şu halde Türk dış ticaretinin niteliğini ve düzeyini içeren sıralamalar sadece 1968 başlarında hesaba katılmıştır. İkinci bölümü oluşturan iki kısım boyunca Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın gelişimi aralıksız olarak incelendi. Ayrıca, Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatta bu

incelemede bulunuyor. Son bir aşamada tüm sonuçları özetliyerek Türk ekonomisi üzerinde bu ticari ilişkilerin sonuçlarının incelenmesine çalışıldı.

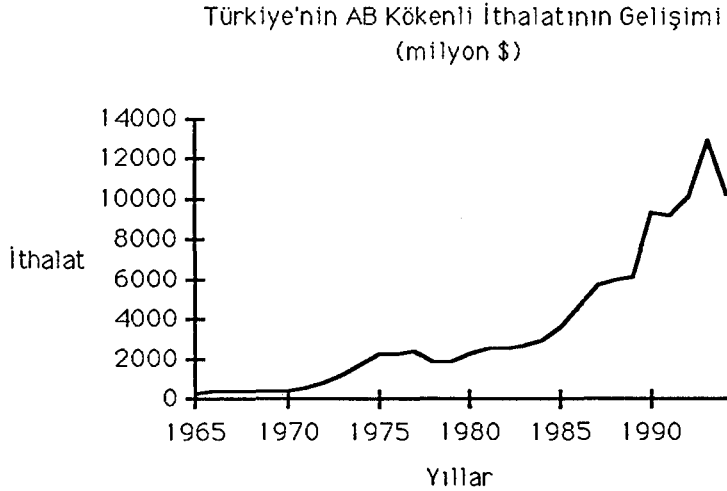
I- TÜRKİYE'NİN AB KÖKENLİ İTHALATLARININ ANALİZİ

Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalatın analizi iki zıt dönüşümü ortaya çıkarır. Genel bir tutumla denilebilir ki bu zıt dönüşümler hazırlık safhasında oluşmuştur ve bir önceki döneminin içeriğinden dolayı hazırlık döneminde de aynı derecede bir azalma bu dönüşümlerde görülür.

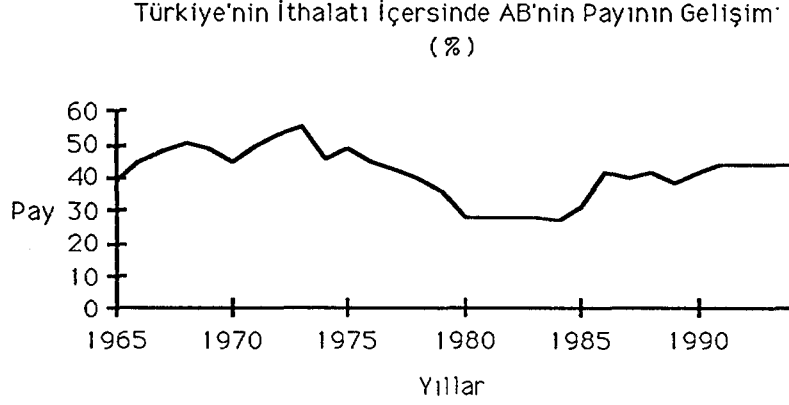
Hazırlık dönemi süresince Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalatın oranı %4,2 arttırıldı. Bu artış diğer ülkelerden yapılan ithalat oranına kıyasla yüksek oranda olurken, ortaklık anlaşmasından önce bir azalma eğiliminde olan AB'nin payı önemli oranda yükseldi. 1965'de Türkiye'nin toplam ithalatının %28,1'ini oluşturan bu pay hazırlık döneminin son yılında 1972'de %41,3'e çıktı. Hazırlık dönemi boyunca görünen bu eğilim ikinci dönemin başına kadar devam etti, 1973'te ithalatının yarından fazlasını AB'nden gerçekleştirdi. Fakat 1976 başında Türkiye'nin bu ithalatındaki artış durakladı. Sonuçta iki dönüşümde, 70'li yıllara damgasını vurur. 1976'ya kadar Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalatın artışı hızlanmıştır. Fakat bu tarihten itibaren bir duraklamaya ve aynı şekilde 1978 ve 1979'dakinin düzeyinde bir azalmayı gözlüyoruz. Öyle ki Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalat 1977'ye göre bir çeyrek civarında azalmıştır. Bu dönüşüm 1978'de Türkiye'nin ithalatının bütününe ilgilendirdiği için normal gibi görülebilir. Bununla birlikte 1979'da diğer ülkelerden yapılan ithalat yeniden azalmışken, AB'nden yapılan ithalat 1978'lerin düzeyinde

kalmıştı. Paralel olarak Türk ithalatında AB'nin nisbi payı 1983'te toplam %27,6 olana kadar azaldı. Bu olumsuz sonuç 1965'te altılarla sağlanmıştı. Daha sonra 1984'te %26,9'a kadar azaldı. 1984 sonrasında AB'nin nisbi payında artış görüldü ve 1994'de %44,2'ye kadar yükseldi. Bu yükselişin temel nedeni Türkiye'nin 1980 sonrasında dışa açık ekonomi politikalarını benimsemesi ve AB ile ilişkilerini yeniden canlandırma çabalarının bir sonucudur. Daha önce belirtildiği gibi 1987 yılında tam üyelik başvurusu ve 1995 yılındaki Gümrük Birliği Anlaşması son dönemin önemli gelişmeleri arasındadır. Bu gelişmelerdeki olumlu hava Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkileri olumlu yönde etkilemektedir. Bu olumlu etkiyi Türkiye'nin AB kökenli ithalatlarının gelişimi incelendiğinde ilişkilerin normal olduğu dönemlerdeki artışlardan gözlenebilmektedir. Bu amaçla Şekil 2-3 aşağıda verilmiştir.

Şekil:2-3

EK:2

Şekil:2-4

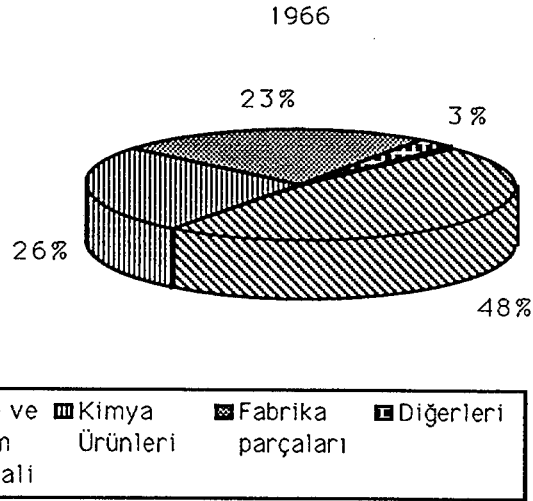
EK:2

Hazırlık döneminin belirgin özelliği, 1980'de Türkiye'nin ilk satıcısı olan AB'nin, bu yerini islam ülkelerine bırakmış olmasıdır. Bu gelişme analizi AB'nin Türk ithalatında nisbi payı ile petrol krizleri arasında muhtemel bir bağlantıyı araştırmaya yöneliyor. Bu aşamada, Türkiye'nin ithalatının bileşimini hesaba katan bu analiz özel bir faydanın doğruluğunu gösteriyor. Sonuç itibarı ile, Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalatın bileşimini gözden geçirmek uygun olacaktır. Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalat genellikle işlenmiş ürünlerden oluşur ve bu bileşim nisbeten sabittir. İşlenmiş ürünler 1966'da Türkiye'nin AB'nden yaptığı ithalatın %97,1'ini oluştururken 1983'te bu oran %92'ye 1991 yılında %81,9'a gerilemiştir. İthal edilen malların niteliği itibarı ile bir değerlendirme yapılacak olursa 1991 yılı itibarı ile ithalatın %13,8'ini tüketim mallarından, %57,4'ü aramallar ve hammaddelerden, %28,8'i de yatırım mallarından oluşmaktadır (Çizim 6).

Bu görüntü Türkiye'nin üretim yapabilmek için yatırım malları ve aramalar ithal etmesini gerekli olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.³⁸

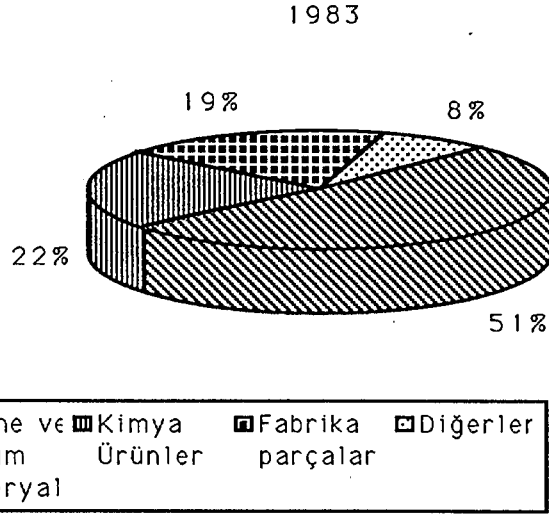
Şekil:2-5

AB'liği Kökenli Türk İthalat Bileşimi

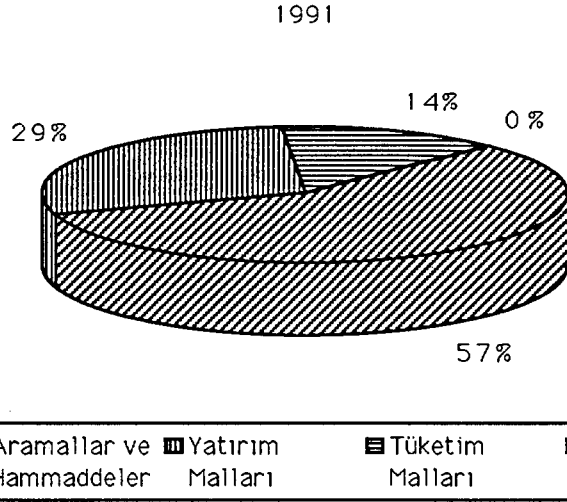

EK:3

³⁸ Haluk Ceyhan , Ömer Bolat "Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'nin Durumu" İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları İKV: 121 (EKİM 1992) sf.46

EK:3

EK:3

Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın bileşimi bu listenin yardımıyla, bu ürünlerin Türkiye'de gerçekleştirilen yatırımlarda ve üretimlerde önemli bir rol oynadığını gösteriyoruz. Gübre hariç, ara ithalat-üretim bağlantıları ve

yatırım- ithalat ekipman ürünleri büyük oranda sanayi sektörünü içerir. Burada Türkiye'nin endüstrileşmesi ile AB'den yaptığı ithalat arasında ince bir bağlantının olması gerekiyor. Geçiş evresinin gelişimine ilişkin olarak, diğerlerinin içinde AB'nin Türk ithalatındaki payının azalmasına bir açıklama getiriyor gibi gözükken petrol krizleri bir yana, Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatı ve ekonomik gelişimi arasındaki bağlantıyı hesaba katmak kaçınılmazdır. Bunuda ortaklık içi açıklayıcı faktörleri kavradıktan sonra yapabiliriz. Uyumsuzlukların varlığını ortaya koyan kurumsal protokol düzenlemelerini iyileştirmek için bu analiz şekli bazı temel prensipleri ortaya koyabilir.

Bu perspektifte, aynı anda Türk ithalat ürünlerini ve coğrafi yapıları içeren bir analiz şemasını takip edildi. İthal ürünleri başlangıçtaki çizim-3'e bağlı kaldı, buna Türk ithalatının bileşimi eklendi. Hemen ardından, statik bir biçimde açıklayıcı farklı değişkenler gruplandı. Bu yöntemle ortaklığın dönemlerinin açıklayıcı değişkenlerinin farklılık gösterdiği ortaya çıktı. Bu son iki kısım boyunca, Türkiye'nin AB'den olan ithalatının gelişimine seçilen değişkenlerin hangi ölçüde açıklık getirdiği belirlenmeye çalışıldı.

1-ANALİZ ŞEMASI

Bu şema, AB'nin rakiplerine oranla Türkiye'yle ticaretini gösterir. İlk olarak Türkiye'nin AB'den yaptığı ile diğer endüstri ülkelerinden yaptığı ithalat arasında rekabete dayalı bir değişimden bahsedebiliriz. Öyleki, ikinci planda petrol ihraç eden ülkelere yaptığı ile endüstrileşmiş ülkelere yaptığı ithalat (AB ülkeleri dahil) arasında bir tamamlayıcılık sorunu ortaya

çıkacaktır. 2.1 nolu veri tablosu Türk ithal ürünlerinin bileşiminden doğan ayrılığı gösteriyor.

Tablo:2.1

Kaynağına Göre Türkiye'nin İthalat Ürünlerinin Bileşimi (%)

	AB Ülkeleri			Diğer OECD Ülkeleri			COMECON			OPEC	
	1971	1983	1994	1971	1983	1994	1971	1983	1994	1983	1994
İlkel Ürünler	4.2	8.0	2.5	18.6	19.9	3.5	8.0	23.7	5.2	98.4	98.7
İşlenmiş Ürünler	95.8	92.0	97.5	81.4	80.1	96.5	92.0	76.3	94.8	1.6	1.3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bu aşamada Türkiye'nin AB kaynaklı ithalatını açıklamak için Türk ekonomisinin dış taleplerinin bileşimi incelenecek. Bu Türkiye'nin dış talebinin gelişimi ve diğer endüstrileşmiş ülkelerin talepleri arasındaki farklılığın etkisinin oynadığı rolü ayırt edebilmeyi sağlar. AB'den ve diğer endüstrileşmiş ülkelerden yapılan ithalat arasında rekabete dayalı bir değişim Türkiye pazarı üzerindeki değişkenleri açıklar.

Aksine AB'den yapılan ile islam ülkeler'inden yapılan ithalat arasındaki değişimin farklı sebepleri vardır. Zira bu Türkiye'nin ithalatının bileşiminde bir değişimide içine alır. Bununla birlikte, bu sadece Türk üretim yapısında bir değişimi içermez. Çünkü islam ülkeleri dışındaki petrol üreten ülkelerden yapılan ithalattaki fiyatlarla ilgili bir değişiklik,

özellikle İslam ülkelerinden ihraç edilen petrol fiyatındaki değişiklik bunun kökenini oluşturacaktır.

Türkiye, ithalat için ödediği dövizin yarısını dört kalem mala harcarken, ihracat gelirlerinin üçte birinden fazlasını iki kalemden sağlamaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre Türkiye'nin 1994 yılının ilk iki ayında 3 milyar 906 milyon dolarlık ithalatı bulunmakta, ithalatın %49.4 oranında, 1 milyar 930 milyon dolarlık bölümü kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar, ham petrolünde yer aldığı mineral yakıt ve yağlar, demir-çelik ile elektrik makina ve cihazlarından oluşmaktadır.

Türkiye sözkonusu dönemde, 684.3 milyon dolarlık kazan, makina ve mekanik cihaz, 519,1 milyon dolarlık mineral yakıt ve yağ, 364,8 milyon dolarlık demir-çelik, 362 milyon dolarlık da elektrikli makina ve cihaz ithalatı gerçekleştirmekte, geçen yılın aynı döneminde ise sözkonusu dört kalemden yapılan ithalat 1 milyar 909 milyon dolarla toplam ithalatın %50.3'ünü oluşturmaktadır.

1994'ün ilk iki ayında en yüksek oranlı ithalat artışı hava taşıtlarında görülmekte, hava taşıtı ithalatı geçen yılın Ocak-Şubat dönemine göre %532 artarak 14,8 milyondan 93,9 milyon dolara çıkmıştır.

Otomotiv sektörüne yönelik ithalat'da % 97.6 artarak 226.7 milyondan 243.8 milyon dolara yükselmektedir.³⁹

³⁹ Pekcan ERDOĞDU, "Dış Ticaret Bülteni", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Nisan 1994, s.4,5

Değişkenimizi (Türkiye'nin AB kaynaklı ithalatı) toplam ithalata göre sınırlandırabiliriz. Bu Türkiye'nin ticari partnerlerinin diğer ticari partnerlerine oranla bağlantı kurabilmemize ve Türk talebinin yapısını kolayca incelememize yarar. Şu halde, toplam olarak Türkiye'nin AB kaynaklı ithalatı bağlantılı bölüm aşağıdaki gibi belirtilebilir:

$$\frac{M_c}{M} = \sum_i \frac{M_c^i}{M^i} \times \frac{M_i}{M}$$

M_c =AB Kökenli İthalat

M =Toplam İthalat

M_i ="i" Ürünün Toplam İthalatı

M_c^i =AB Kökenli "i" Ürünün ithalatı

M_c/M 'deki değişim gözönüne alındığında, formül şu şekilde yazılabilir;

$$\Delta \frac{M_c}{M} = \sum_i \frac{M_c^i}{M^i} \quad \Delta \frac{M_i}{M} + \sum_i \frac{M_i}{M} \Delta \frac{M_c^i}{M^i} + \text{Kalan}$$

İle

$$\Delta \frac{M_c}{M} = \text{AB'nin nispi payının değişimi}$$

Türk ithal ürünlerinin yapısındaki değişimden dolayı
AB'nin nispi payının değişimi

$\sum_i \frac{M^i}{M} \Delta \frac{M_c^i}{M^i} =$ Türk piyasalarında AB'nin nispi payının Değişimi
 nedeniyle AB'nin nispi payında değişme

Bunun ardından, bize ilgili ve mutlak değişmelerin belirleyicilerini veren toplam değişmeye göre herbir terimi ilişkilendirebiliriz.

$$\Delta \frac{M_c}{M} / \Delta \frac{M_c}{M} = \left[\sum_i \frac{M_c^i}{M^i} \Delta \frac{M^i}{M} \right] / \frac{M_c}{M} + \left[\sum_i \frac{M_i}{M} \Delta \frac{M_c^i}{M^i} \right] / \Delta \frac{M_c}{M} + kalan / \Delta \frac{M_c}{M}$$

yerine konulduğunda: $\left[\sum_i \frac{M_c^i}{M^i} \Delta \frac{M^i}{M} \right] / \Delta \frac{M_c}{M} = m^i$

$$\left[\sum_i \frac{M^i}{M} \Delta \frac{M_c^i}{M^i} \right] / \Delta \frac{M_c}{M} = m_c^i$$

Sonuçta;

$$M_i + M_c^i + Kalan = 1 \text{ elde ederiz.}$$

ile:

M^i =Mutlak Değişim Göstergesi

M^i_c =Nispi Değişim Göstergesi

Göstergeler, değişkenlerin herbirinin ilgili ağırlığını verir. Şöyleki, AB kısmıyla ilgili gelişimi etkileyen değişkenlerinin gruplandırılması gerekecek. Amacımız AB'nin nispi payı üzerinde, üretimden kaynaklanan bileşimin etkisi ile AB tarafından saklı tutulan pazar payının etkisini izole etmek M^i_c / m^i denkleminin dönüşümü Türkiye pazarı üzerindeki rekabet karşısında AB'nin durumunun gelişimini yansıtır. Bu da rekabete dayalı

değişkenlerle açıklanmıştır. Bunların arasında nispi fiyatlar daha önemli gibi görünebilirler. Bununla birlikte bu değişkenin önemini gözardı etmemek için diğer ikisinde de değinmek gerekiyor. Krediler ve direk yabancı yatırımlarında göreceğimiz gibi, Türk ithalat kapasitesi sınırlıdır; bu bağlamda bir kaynağın fiyatı diğerine oranla daha avantajlı olsa bile, talep sunulan finansmanların kaynaklarından etkilenecektir, sadece fiyat farkı çok önemli olacaktır. Sermaye ihraç eden ülkelerinki ile Türkiye'nin üretim yapısının gelişmesine bağlantılı olan direk yabancı yatırımlar aradaki ithalatın coğrafi dağılımlarının belirlenmesinde önemli rol oynarlar. AB'nin pazar payının belirlenmesinde devreye giren üç değişken şudur:

1-Nispi Fiyatlar

2-Krediler

3-Direkt Yatırımlar

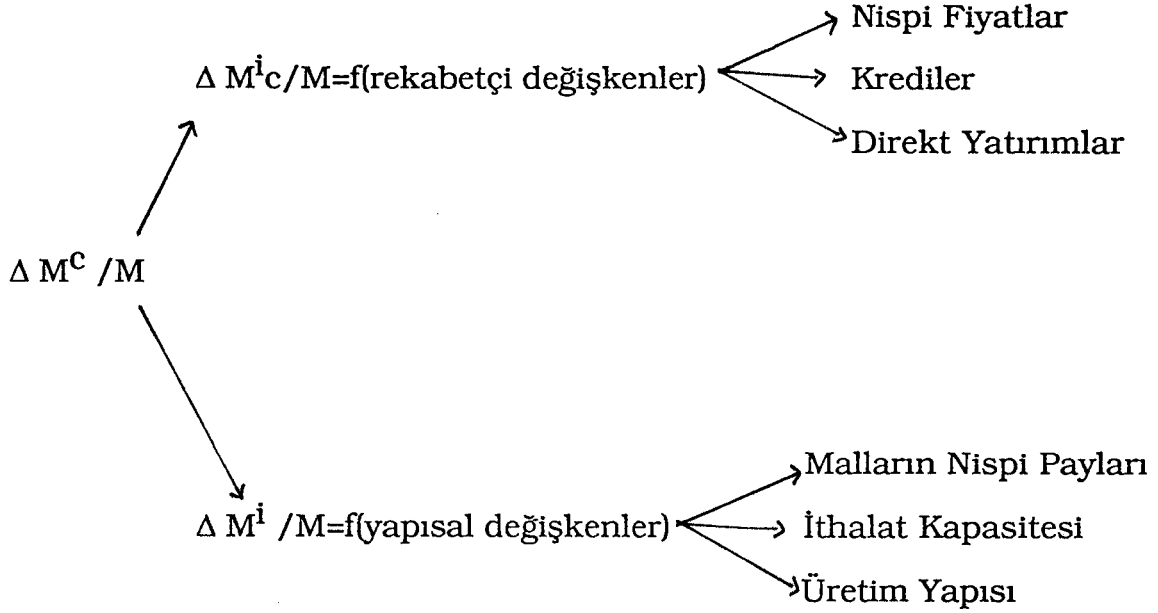
Toplam ithalat bileşimini yansıtan M^i/M denkleminde gelince, yapısal değişkenler tarafından açıklanmıştır. Toplam ithalat hacmi farklı nispi fiyatlara bağlı olduğundan, Türk ekonomisinin dış talebide Türkiye'nin üretim yapısı ve ithalat kapasitesine bağlıdır. Türk ithalat bileşiminin gelişimini açıklayan üç değişkenimiz var:

1-Malların Nispi Fiyatları; Ortaklık dışıdır, sonuç olarak taraflar (en azından Türkiye) aracı vasıtalara sahip değildir.

2-Türk Ekonomisinin İthalat Kapasitesi; Hem ortaklık içi hemde ortaklık dışıdır, bu hem malların nispi fiyatlarının, hemde Türk ithalatına ilişkin ithalat kapasitesinin belirlenmesinden kaynaklanır.

3-Üretim Yapısı; Ortaklık içidir, çünkü Türkiye'nin ekonomik politik ilişkilerden kaynaklanan üretim yapısının gelişiminde devreye girerler

Özet olarak ilerlememiz aşağıdaki şema ile özetlenebilir:

2-KARŞILAŞTIRMALI STATİK ANALİZİN SONUÇLARI

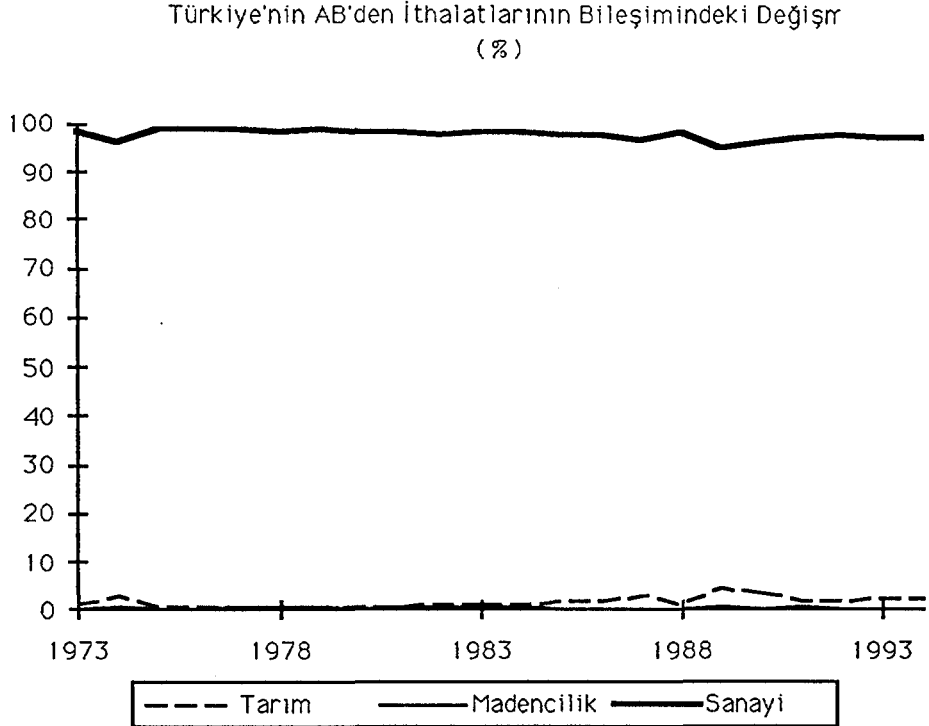
Yukarıda açıklanan yöntemin uygulaması gösteriyorki, hazırlık dönemi boyunca (1965-72) AB'nin Türk ithalatındaki nispi payının artışı büyük oranda gerçekleşmiştir. Bu da demektir ki, Türkiye AB'den giderek artan bir ölçüde ithalat gerçekleştirmiştir. Sonuçta, AB'nin nispi payının artışı, pazar paylarının artışına yol açmıştır. Aynı zamanda görüyoruz ki üretim bileşiminin gelişimi AB'den yapılan ithalatın artışını kolaylaştırmıştır. Fakat bu faktör belirleyici değildir. Çünkü %12'lik bir toplam değişikliği açıklar.

Bir yandan Türkiye'nin ithalat bileşiminin gelişimi ve AB'nin nispi payının gelişimi, hazırlık dönemi için elde edilen sonuçların açıklayıcılarıdır. Sonuçta, bu safha boyunca Türkiye'nin ithalatının bileşimi aynı kalırken AB'nin nispi payı sanayi ürünlerindeki ithalatta artış gösterdi.

Kimya ürünlerindeki ithalatta demir-çelik ürünlerinin ve donanım mallarında AB'nin nispi payı artışı toplam nispi payın artışında önemli rol oynadı. Bu üç üretim kategorisinde %67.8'lik toplam değişim pazar payının kazancı olmuştur.

Geçiş dönemine gelince, bu evre bir öncekine göre zıt bir gelişim gösterdi. AB'nin pazar payının azalması toplam ithalatta, ürün bileşiminin gelişimini açıklamaktadır. Çünkü %59.6'lık bu bileşim AB'den ithal edilen başlıca ürünlerin nispi payının azalması demektir.

Şekil:2-6

EK:4

Bu karşılaştırmalı statik analiz ortaya koyuyor ki AB'nin nispi payının değişirliğinin merkezinde yer alan değişkenler ortaklığın safhalarına göre farklılık gösterirler. Fakat bu yöntem ,belli sayıda açıklayıcı değişkenlerin yardımıyla iki safha için gözlenen gelişimi açıklanması istendiği halde sınırlı kalır. Sunduğu tek bağlantı belirleyici olduğu, hazırlık döneminin gelişiminin rekabete dayalı değişkenlerle geçiş döneminin ise yapısal değişkenlerle açıklandığıdır.

3-AB'İN TÜRKİYE PİYASASINDA REKABET EDEBİLİRLİĞİ

Bu kısım boyunca, AB'den yapılan ithalat ile diğer sanayileşmiş ülkelerden yapılan ithalat arasında rekabete dayalı değişim savını doğruladıktan sonra AB'nin rakipleri incelenecektir. Hemen ardından, Türk piyasası üzerindeki rekabet edebilirliği açıklayan değişkenler kavranmaya çalışılacaktır. Bu sayede, ortaklığın AB'nin yararına olup olmadığı da görülebilecektir.

A-AB'İN TÜRKİYE PİYASASINDAKİ REKABETİ

AB'den yapılan ithalat ile analiz şemasının kutuplarında yer alan ülkelerden yapılan ithalat arasındaki değişim savı test edildi. AB'nin nispi payı Türkiye'nin toplam ithalatında, diğer ülkelerin nispi payı ile açıklana bilir. (Nafta, Asya-Pasifik, Doğu Avrupa ve Efta Ülkeleri, İslam Ülkeleri)

$$M_{ab} = f (M_{na}, M_{ap}, M_{ef}, M_{is})$$

ile

Mab = Türkiye'nin ithalatları içinde AB'nin payı

Mna = NAFTA'nın nispi payı

Map = Asya-Pasifik nispi payı

Mef = Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri nispi payı

Mis = İslam Ülkeleri'nin nispi payı

Değerlendirme sonuçları Tablo:2-2 de verilmektedir

Tablo:2-2

	1962-72		1973-83		1984-94	
	Ortalama	S.Sapma	Ortalama	S.Sapma	Ortalama	S.Sapma
AB Ülk. x(2)	3999980.8	165618.6	2346931.4	591449.6	7745151.2	3264155.2
Nafta x(3)	162405.0	25970.8	512838.3	205758.2	2076101.4	716816.1
Asya Pasifik x(4)	28120.6	8445.6	275451.4	114530.3	2125373.6	1098510.8
Doğu Av Efta ülk. x(5)	113729.7	60588.0	799245.4	335826.3	2484905.0	1295691.9
İslam ülk.x(6)	70524.1	27911.9	1761888.0	134293.3	3163080.4	576295.1

KAYNAK: DİE Yıllıkları

Tablo:2-2'den görüldüğü gibi 1962-72 yılları arasında ithalatımız içersinde AB Ülkeleri 399980.818 ortalama ile birinci sırada yer alırken ikinci sırayı 162405.000 ortalama ile NAFTA Ülkeleri izlemektedir. 113729.727 ortalama ile Doğu Avrupa Ülkeleri ve EFTA üçüncü durumdadırlar.

AB Ülkeleri ithalatımız içersinde en büyük paya sahip olmasına rağmen en fazla değişkenlik gösteren ülke yine AB Ülkeleridir. İkinci olarak da değişkenlik gösteren ülke Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleridir. Bu periyotta yaptığımız değerlendirme sonucuna uygun olarak AB'den yapılan ithalat ile Dogu Avrupa ve Efta Ülkelerinin ki arasında bir değişimin varlığını doğrulanmaktadır. Yine genel ithalatımız içersinde Asya-Pasifik Ülkelerinin oranı en düşük olmasına rağmen en düzenli olanıda bu ülke grubudur. Sonuç olarak Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri AB'nin bu dönemdeki başlıca rakibi gibi gözüküyorlar.

Aynı dönem için korelasyon matrislerine baktığımızda da bu savımızın doğruluğunu görebiliyoruz. AB ile Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri arasında pozitif ve kuvvetli bir korelasyon olduğu gözleniyor (0.948). AB ile korelasyonun güçlü olduğu ikinci ülke grubu ise İslam ülkeleri olduğu gözleniyor (0.931). AB'nin korelasyonunun en zayıf olduğu ülke NAFTA Ülkeleridir. Bu ilişkinin negatif yönlü olması dikkat çekicidir (-0.021). Diğer ülke gruplarının korelasyon ilişkisi Tablo'de verilmiştir.

Tablo:

	x(2)	x(3)	x(4)	x(5)	x(6)
x(2)	1.000				
x(3)	-0.021	1.000			
x(4)	0.628	0.618	1.000		
x(5)	0.948	-0.163	0.479	1.000	
x(6)	0.931	0.121	0.652	0.814	1.000

1973-83 Periyodunu incelediğimizde, Türkiye'nin genel ithalat toplamında farkedilir derecede bir artış gözlemlendi. Bu artış içerisinde AB Ülkeleri bir önceki dönemde olduğu gibi yine önemini koruyarak 2346931.455 ortalama ile birinci sırada kaldı. Bunu 1761888.091 ortalama ile İslam Ülkelerinin payı özellikle 1980 sonrasında farkedilir düzeyde artış gösterdi. Bunun başlıca nedeni kanımızca 1979 sonrasında yaşanan petrol krizidir.

Değişkenlik yönünden ele aldığımızda AB'nin bu dönemde daha az değişken olduğunu gözleniyor(591449.662). .Bu dönemde en yoğun değişkenlik İslam Ülkeleri grubunda göze çarpıyor (1342693.394). Bu dönemde petrolün payının önemli oranda artmasıyla birlikte İslam Ülkelerinden yapılan ithalatın AB'nin payını olumsuz yönde etkilemesi normaldir.

Aynı dönem için korelasyon matrislerine baktığımızda AB ile tüm ülke grupları arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir korelasyon olduğu gözleniyor.

Burada dikkati çeken bir önceki dönemde negatif yönlü bir korelasyon olan NAFTA Ülkelerinin bu dönemde AB ile pozitif yönlü ve kuvvetli korelasyona sahip olduğudur. Bu ilişkiyi Tablo'da izleyebiliriz

Tablo

	X(2)	x(3)	x(4)	x(5)	x(6)
x(2)	1.000				
x(3)	0.873	1.000			
x(4)	0.795	0.853	1.000		
x(5)	0.713	0.600	0.416	1.000	
x(6)	0.761	0.867	0.572	0.811	1.000

1984-94 periyotunu incelediğimizde genel ithalatımız içerisinde AB Ülkelerinden yaptığımız ithalat ortalama 7745151.253 ile birinci sırada yer alırken İslam Ülkelerinden yaptığımız ithalat ortalama 3163080.455 ile ikinci sırada yer almıştır. Bu dönemde Türkiye'nin 1980 sonrasında dışa açık ekonomi politikalarında yaşanan değişkenlik AB Ülkelerinden yaptığımız ithalata yansımıştır.

Değişkenlikler yönünden ele aldığımızda tüm ülkelerde oldukça büyük değişimler olduğu gözleniyor. En büyük değişkenlikte İslam Ülkelerindedir (576295.180). İkinci olarakta (3264155.291) AB Ülkelerindedir. Bu dönem de en dikkat çeken nokta tablodan da izlendiği gibi Asya-Pasifik ülke grubu ilk kez NAFTA Ülkelerinin payını geçti.

Bu dönem için korelasyon matrisine baktığımızda tüm dünya ülkelerinin İslam Ülkeleri ile korelasyonu önemsiz düzeyine kadar indi.

Burada körfez Savaşının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. AB'nin kuvvetli korelasyon içinde olduğu ülke olarakta NAFTA Ülkelerini (0.960)görüyoruz. Buda ilginç bir durum ortaya koyuyor. Bu durum Tablo'da izlenebilir.

Tablo

	x(2)	x(3)	x(4)	x(5)	x(6)
x(2)	1.000				
x(3)	0.960	1.000			
x(4)	0.953	0.957	1.000		
x(5)	0.862	0.822	0.757	1.000	
x(6)	0.325	0.342	0.311	0.334	1.000

B-REKABETÇİ DEĞİŞKENLER

a-Nispi Fiyatlar

$$P^i_a = P^i_v (1+d) + C^i$$

P^i_a = "i" ürünü için Türkiye'deki alıcının ödediği fiyat

P^i_v = kaynağında "i" ürününün satış fiyatı

d = gümrük vergisi % olarak

C^i = "i"ürünün taşıma maliyeti

OECD Ülkelerinkine oranla ortaklık kökenli bir ürünün fiyatı rakipleri karşısında AB'nin durumunu belirtecektir. Bu durumda, bir ürün için Türkiye piyasasında AB'nin nispi payı aşağıdaki gibi belirlenmiş olacaktır.

$$M^i_c = f (P^i_{aAB} / P^i_{aEF})$$

M^i_c = Türkiye'nin "i"ürünü ithalatı içinde AB nispi payı

P^i_{aAB} = AB kaynaklı "i"ürünü için Türk alıcı tarafından ödenen fiyat

P^i_{aEF} = EFTA Ülkeleri kaynaklı "i"ürünü için Türk alıcı tarafından ödenen fiyat

Denklemdaki değerin büyümesi rol değişikliğine ve AB'nin nispi payının azalmasına yol açacaktır. Öyleyse M^i_c nispi fiyatın azalan bir fonksiyonudur.

Taşıma maliyeti nispi fiyatları değişikliğe uğratabilir. AB'nin bu alanda ki rakiplerinden ABD ve Japonya'ya oranla daha avantajlı olması gibi. Burada, ortaklığın genişletilmesinin AB'nin durumunu güçlendirdiğini belirtmek uygun olacaktır. Zira ortaklığa kabullerinden sonra AB'nin rakibi olan İngiltere, Danimarka, İrlanda, altılara oranla eşit mesafede yer almışlardır. O halde, AB'ni gözönünde tutan mesafe değişkeni 1973 başında güçlü bir yer tutmuştur. Fakat, Türkiye'nin AB kaynaklı ithal ürünlerinin bileşiminin önemi ele alındığı halde, mesafe değişkeninin rekabet edebilirlik üzerindeki etkisi zayıf kalır. Sanayileşmiş ülkelerinden işlenmiş ürünlerin ithalatı (Bu Türkiye'nin AB'den ithalatı için geçerlidir) taşıma maliyetini çok az etkiler ve sonuç itibariyle nispi fiyatlar sabit kalmıştır.

Gümrük vergilerine gelince, bunlar rakipleri karşısında AB için avantajlı olacaktır. Çünkü 1973'den beri AB'den yapılan ithalata konulan

gümrük vergileri diğer ülkelerden yapılan ithalatlara uygulanandan daha azdır.

1976'da ek protokolle gümrük vergilerinin azaltılması öngörülmüştür. AB'den yapılan ithalata konulan vergiler, diğer ithalata konulara oranla ara mallar için ve donanım malzemeleri için %10, tüketim malları için ise %20 oranında azaltılmıştır. Diğer indirimler Türkiye tarafından ertelenmiştir. Diğer yandan 1977 başında başlaması gereken gümrük birliği çerçevesinde öngörülen hiçbir indirim gerçekleşmemiştir. AB'den ithal edilen ürünlerin büyük bölümü %10'luk bir gümrük vergisi indiriminin konusu olmuştur. Bu diğer ülkelerin fiyatı ve AB Ülkelerinin fiyatları arasında bir ayırımı yolaçmıştır. Ancak 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasıyla AB'den yapılan ithalatlarda gümrük vergilerinin sıfırlanacak olması AB'de kökenli ithal mallarının nispi fiyatlarını oldukça aşağıya çekecektir.

b-Krediler

Türkiye'nin ithalatının coğrafi dağılımı ve kredi paylaşırması arasındaki benzerlik bu değişkenler arasındaki bağına olan inancı artırıyor. Endüstrileşmiş ülkelerden yapılan ithalatta bu benzerlik görülebilir bir avantajdır; bu yüzden rekabet edebilirlik değişkenleri arasında kredileri ayrıca analiz edilecektir.

Talep mantığına göre ithalat kredilerini belirleyen faktör bunların coğrafi dağılımıdır. İleride görebileceği gibi, Türkiye'nin ithalat kapasitesi sınırlıdır, sonuç olarak satışlar için finans sağlamakta kredi sunan satıcı

diğer rakiplerine oranla önemli bir öncelik sağlar. Özellikle döviz yokluğu sırasında kredi,satıcı biçiminde belirleyici olur. Fakat Türkiye'nin yararına olan tüm krediler satış şartlarını içermez; Bu olayda talebin yanında bağlantı ortadan kalkar ve bunu açıklamak için arz mantığında kalmak gerekir. Nedenler değişikliğe uğrar çünkü Türkiye'nin ithalatında önemli bir payı olan ülkeler Türkiye'ye daha çok kredi verir.

Bu mantık OECD'den Türkiye'ye sağlanan yardımlar çerçevesinde kendini ispatlar. Öte yandan yardım eden ülkelerden yapılan ithalatın toplamına ilişkin bir bağlantıya da içeren yardımları hesaba katmak gerekiyor.

Bu düşünce iki cümlede özetlenebilir; müşteri şu konuşmayı yapar; "Bana kredi verirseniz sizden alış veriş yaparım; satıcıya gelince konuşması şundan ibarettir"Benden alırsanız size kredi veririm". Yani uluslararası ticaret çoğu zaman karşılıklılık ilkesine göre yapılmaktadır. Yeterli ayrıntıda verilerin yokluğundan dolayı yukarıdakileri iddaları ve bağlantıları anlamamıza izin verecek dinamik bir inceleme yapmak imkansız hale geliyor. Bundan başka, kredi teslim alma tarihleri ve bunun ithalatın finansı için kullanılması arasındaki zamansal yerleştirmedeki güçlükler vardır. Bununla beraber Türkiye piyasası üzerindeki rekabet edebilirlikte kredilerin rolünü belirttikten sonra kredi sektöründe ve ithalat sektöründe gerçekleşen gelişimler arasında bir yaklaşımda bulunmak bize yararlı görünüyor.

İkinci Dünya Savaşı sonundan 60'lı yılların ortalarına kadar ABD Türkiye'ye finans yardımında bulunan ilk ülke değildi ve paralel olarak bu periyot boyunca Türkiye bu ülkeden önemli oranda ithalat gerçekleştirmişti. Önemli bir bölüm kredi ve hibelerden oluşur.(1946-62 boyunca) Bunlar ABD'den Türkiye'ye verilen fonların %63'ünü içerir 60'lı yılların ortalarında OECD Ülkeleri özellikle AB Ülkeleri yerlerini ABD'ye kaptırmışlardır. Bundan başka görüyoruz ki, hibe faktörü bunlardan yapılan yardımlarda yeterli olamamıştır. Aynı zamanda görüyoruz ki, AB'nin payı yükselirken, ABD'nin Türkiye'nin ithalatında payı önemli oranda azalmıştır. Öyle görünüyorki bu tersine rol değişimi(finans yardımı sektörüne)AB tarafından pazar payının kazaçlarının açıklanmasında önemli bir ağırlığa sahiptir.(Hazırlık Döneminde) Geçiş döneminde gelişime gelince, bu daha çok Türkiye'nin kullandığı kredilerin çeşidi ile açıklanabilir. Sonuçta, 70'li yılların ortalarında, Türkiye tarafından borç alınan paranın büyük bölümü "Şartlı Kredidir." Buda ithalatın merkezi ile Türkiye tarafından kullanılan fonların orijini arasındaki bağlantıyı zayıflatır. Buna 1980 başında AB tarafından Türkiye'ye sağlanan kredilerin azaltılmasının etkisini eklemek uygun olur. Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal kalkınmasını teşvik etmek amacıyla Ankara Anlaşması'nda ve onu izleyen mali protokollerde mali yardımda yer verilmiştir.

Bu yardımlar, büyük ölçüde sanayinin ve alt yapının geliştirilmesinde, örneğin kömür madenleri ve enerji projeleri için kullanılmıştır.

Ülkenin o dönemdeki özellikle güç koşullar nedeniyle, 1980'de AB, üçüncü protokol ile onu izleyen dördüncü protokol arasında bir geçiş önlemi

olmak üzere, Türkiye için (tümüyle bağış biçiminde) 75 milyon \$ aktarmıştır; Ama Türkiye'deki siyasal durumun etkisiyle bu kaynakların kullanımı bir kaç yıl süreyle durdurulmuştur. Özel yardım fonları ancak 1987 yılında yeniden kullandırılmaya başlanmıştır.⁴⁰ Uzun bir dönem askıya alınan Mali yardımlar Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde yıllık yaklaşık 3 milyar ecu olarak tekrar başlayacak. Ancak tam üyelik süreci gerçekleşmediği takdirde bir çok fonlardan kredi kullanmamız mümkün değil.

c-Direkt Yatırımlar

1976'da Türkiye'de kurulan yabancı şirketlerin gerçekleştirdiği aramaların ithalatının toplamı 500 milyon \$ civarındadır. Bu toplam olarak %10'a bu ürünlerin kategorisinde ise %30'a ulaşır. AB kaynaklı şirketlere gelince ithalat aramalarında %18, toplam olarak %6 oranında gerçekleşerek 310 milyon \$ olmuştur.⁴¹

Bu veriler Türkiye'nin ithalatının önemli bir bölümünü oluşturur. Sonuçta, özel şirketlere karşı Türkiye'de kurulmuş olan şirketlerin üretimlerinin bağımlılığından dolayı yabancı yatırımların coğrafi dağılımları ile bunların ithalatı arasındaki bağıntıyı sorgulamak önem kazanıyor.

Türkiye'deki direkt yabancı yatırımların analizi sırasında göreceğimiz gibi yabancı şirketlerin üretimleri yüksek oranda dışa bağımlıdır. 1976

⁴⁰ "Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri" Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1, Ankara, 1995, s.37

⁴¹ T.UrasGÜNGÖR, "Türkiyede yabancı sermaye yatırımları"

yılında, yabancı şirketlerin üretim düzeyleri ile bunların aramalarının ithalatı sırasında bir bağlantı(korelasyon) vardır.

Fakat bu üretim bağımlılığı öncelikli olarak yatırım sermayelerinin merkezi ve bunların aramalarının ithalatı arasında bir bağlantıyı içermez. Bununla birlikte daha ileride göreceğimiz gibi, Türkiye'deki iç pazara yönelik yabancı yatırımların yöntemi korumacı politakalardan dolayı pazarını koruma olarak kendini gösterir. Şöyle denebilir ki direkt yatırımlar Türkiye'deki yabancı yatırımların sahibi olan şirketlerin takip eden ticari yöntemlerin bir uzantısı olmuşlardır.

Direkt yatırım sektöründe diğer OECD ülkelerinin varlığı Türkiye piyasası üzerindeki rekabette, özellikle de aramalarının ithalatının rekabetindeki diğerlerine oranla oynadığı önemli rolü güçlendirir. Direkt yabancı yatırımların, coğrafi yatırımların gelişiminin ve bunların ithalatı analizimizin içeriğini oluşturuyor. Çünkü 1970'li yılların başında, paralel olarak Türk ithalatında AB'nin payının azaldığını gözlemliyoruz ve OECD ülkelerinin karşısında direkt Avrupalı yatırımlarda kesin bir azalma gözlüyoruz. Sonuçta, Türkiye'de kurulmuş yabancı şirketlerin sayısı 159'dan 170'e ve 1991'de 1968'e çıkıyordu. Bunların içinde OECD kökenli şirketlerin sayısı 1976-1982 arasında 73'den 66'ya düşerek azaldı. Bu süre zarfında diğer OECD ülkeleri kökenli şirketlerin sayısı aynı kaldı (1976'da 72, 1983'de 73)⁴².

⁴² Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", İstanbul 1991, s.495

1980 yılından sonra görülen yabancı sermaye girişlerindeki artışta temel faktör 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirleriyle Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ve yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesidir. 1994 yılı itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren firma sayısı 2830 adettir. Bu firmaların getirdikleri toplam yabancı sermaye miktarı 15 milyar \$ civarındadır. Bu sermayenin sektörel dağılımı ise; % 68.50 hizmetler, % 27.50 imalat, % 2.50 tarım ve % 1.50 madenciliktedir. Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin % 53' ü AB ülkelerinden gelmiştir. Yine bu yabancı sermaye'nin % 81'i OECD ülkelerinden gelmiştir.

Uluslararası para fonunun yapmış olduğu bir araştırmaya göre⁴³, 1983 yılında gelişme yolunda olan ve petrol ihracatçısı olmayan ülkeler arasında (23 ülke) en fazla yabancı sermaye yatırımına sahip olan ülke 24 milyar \$ ile Brezilya'dır. Brezilya'yı 13 milyar \$ ile diğer bir Güney Amerika ülkesi Meksika izlemektedir. Singapur 7.3 milyar \$ ile üçüncü sıradadır. Bu ülkeleri Malezya (7.1), Endonezya (6.3), Arjantin (5.7), Venezuela (4.2), Nijerya (3.8) ve Hong Kong (3.3 milyar \$) izlemektedir. Aynı çalışmaya göre Türkiye'de mevcut yabancı sermaye stoku sadece 1.3 milyar \$'dır. Bu miktar ile Türkiye 23 ülke arasında 18. sırada yer almıştır⁴⁴.

⁴³ IMF,Rapor No:23

⁴⁴ S.Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", Genişletilmiş B.3, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 497-498.

Türkiye mevcut potansiyeline göre dünyadaki yabancı sermaye gelişimine engel olan faktörleri iyi teşhis ederek bunları ortadan kaldırmak ve ülke yararlarını gözetken, kalkınmayı hızlandıracak nitelikteki yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için aktif bir politika izlemesi gerekir.

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımları daha çok gıda, içki, karayolu taşıtları imalatı, elektrik ve elektronik, kimya ve ilaç, tarım araçları sanayi ile bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'deki toplam yabancı sermaye içinde en fazla paya sahip olan ülkeler ise İsviçre, ABD, Batı Almanya, Libya, Hollanda ve İngiltere'dir.

Türkiye'de yabancı sermayeli kuruluşların ekonomiye katkıları, aşağıda özet olarak verilmiştir.

- 1994 Ağustos ayına göre Türkiye'de 2830 Adet yabancı sermayeli kuruluş faaliyette bulunmaktadır.

- Bu kuruluşların toplam yabancı sermayeleri 15 milyar \$ 'a yaklaşmıştır.

- Yabancı sermayeli kuruluşlarca istihdam edilen kişi sayısı 1988 yılı itibarıyla yaklaşık 100 000'dir.

-Türkiye'nin ilk 500 büyük firmasının 96 adedi yabancı sermayelidir.

-500 büyük kuruluşça 1993 yılında yaratılan katma değerinin %23'ü üsümlenen üretimden satış hasılatının %25'i, yapılan ihracatın %25'i yabancı sermayeli kuruluşlara aittir.⁴⁵

⁴⁵ S.Rıdvan Karlık , "Uluslararası Ekonomi", İstanbul 1991, s.498-499

4-TÜRKİYE'NİN İTHALATLARININ BİLEŞİMİNDEKİ GELİŞMELERİN AB KÖKENLİ İTHALATLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Karşılaştırmalı statik inceleme sonuçlarına göre, geçiş dönemi boyunca AB'nin nispi payının azalımı dar anlamda ithalat bileşimindeki oluşan değişikliklere bağlıdır ve toplam ithalat bileşiminin gözlemlenmesi sonucunda 1974'de petrolün payının önemli oranda arttığı tespit edilmiştir. Bu petrol AB'den ihraç edilen değildir. Bu gelişim AB'nin payının azalmasına etkide bulunmuştur. Bu yüzden, başta AB'nin ve petrolün nispi payları arasında bir bağlantının olup olmadığı incelenecektir. Bu ilerleme petrol krizleri ile AB'nin nispi payının azalması arasındaki bağlantı üzerine yapılmaktadır. Ardından bir ikinci etapta, önceden belirtilen yapısal değişkenlerin yardımıyla bu değişim açıklanmaya çalışılacaktır.

A-İTHALAT BİLEŞİMİNDE GELİŞMELER VE AB'NİN NİSPİ PAYLARI

Türk ithalatındaki bileşimde kendini gösteren başlıca değişiklik petrolün nispi payının yüksekliği ve diğer ürünlerin ithalinin azalmasıyla belirlenmiştir. Burada petrolün payının ve ithalatta AB'nin payının arasındaki bağlantının incelemesi yapılacaktır.

1966-72 süresinde AB'nin nispi payı petrolünkini artırıcı bir işleve sahiptir. Bu beklenmeyen sonuç AB'nin payının değişirliğinin sonucu

olmuştur. Büyük bir bölümde AB'nin nispi payının gelişimi önemli oranda başka unsurlarla açıklanmıştır.

1974-1984 periyotunda petrol miktarı ile AB'nin genel ithalat üzerine etkisine bakıldığında

Değişken	Katsayı	Standart Sapma	R ²	Tahmini Standart Hata
Sabit	-3001.386	696.399		
x(3)	1.040	0.107	0.984	327.694
x(4)	0.003	0		

x(3)=İthal edilen petrol miktarı

x(4)=AB'nin ithalattaki miktarı

$$Y = -3001.386 + 1.040 x(3) + 0.003 x(4)$$

1974-1984 döneminde ithal edilen petrol miktarındaki 1 birim.değişim genel ithalatımız üzerinde 1.040 birim. artışa neden olurken aynı dönemde AB yapılan ithalat miktarındaki 1 birim. değişim genel ithalatımız üzerinde 0.003 birim. artışa neden olmuştur. Bu dönemde görüldüğü gibi AB'nin payı petrolünkini artırıcı bir işlev olmuştur. Bu değer R²'den ortaya çıkmıştır.R²=0.984'dür ki buda bize kurduğumuz denklemin olayı çok iyi açıkladığını gösterir. Sonuçta 1974-1984 döneminde AB'nin payının azalması petrolün payının yükselmesi sonucu olduğu doğrulanmaktadır.

1985-1994 dönemi için regresyon denklemimiz;

$$Y=285.306+0.979 X(3)+0.002 x(4)$$

Değişken	Katsayı	Standart Sapma	R2	Tahmini standart hata
Sabit	285.306	1339.077		
x(3)	0.979	0.459	0.991	660.726
x(4)	0.002	0		

1985-1994 döneminde ithal edilen petrol miktarındaki 1birim. değişim genel ithalat üzerinde 0.979 birim. artışa neden olurken AB Ülkeleri Türkiye'ye yapılan ithalat miktarındaki 1birim. değişim genel ithalat üzerinde 0.002 birim.artışa neden olmuştur. Buna göre ithal edilen petrol miktarındaki değişim genel ithalatta daha etkilidir.R² 'nin 0.991'e eşit olması kurduğumuz regresyon denkleminin olayı daha iyi açıkladığını gösterir.

İncelemeler doğrultusunda Türkiye'nin hem temel mal ithalatı hemde imalat sanayi malları ithalatı kararlı değildir denilebilir. İthalat değerlerindeki istikrarsızlık özellikle petrol fiyatlarında görülen gelişmelerden dolayı temel mal ithalatında söz konusudur. Türkiye'nin 1970'li yılların başında %32 oranında temel mal ithal ederken, bu oranın petrol fiyatlarındaki artıştan dolayı zamanla yükseldiği gözlenmektedir. Temel malların toplam ithalat içindeki payı.1980'li yılların başında %60'lara çıktıktan sonra tekrar düşmeye başlamış ve oran 1989 yılında %50'ye düşmüş bulunmaktadır. Yakıtların payı 1970 senesinde %9.8 iken bu pay

1979'da %39'a çıkmış; 1988'de ise %21.6'ya inmiştir.⁴⁶ Genel olarak ithalatımız 1970-89 döneminde yılda ortalama %13.7 hızla büyümüş bulunmaktadır.

B-YAPISAL DEĞİŞKENLER

a-İthal Malların Nispi Fiyatları

Burada doğrulanan hipoteze göre; Nispi petrol fiyatları önemli oranda yüksek olmuştur, ithalatta bu ürünün nispi payının artışı fiyatını yükseltmiştir. Fakat bu miktarına etkili olmamıştır. Görüldüğü gibi ithalatta AB'nin nispi payı değişmiştir. Petrol fiyatlarının yüksekliği AB'nin payının azalma sebebi olacaktır.

1975-94 periyodu üzerinde gerçekleşen gösterge belirtir ki petrol ithalatının gelişimi önemli oranda değişken fiyatlara bağlıdır ve miktar değişkeni belirleyici değildir.

1975-1984 döneminde petrol fiyatları ile petrol miktarının genel ithalat üzerindeki etkisi:

Değişken	Katsayı	Standart sapma	R ²	Tahmini Standart Hata
Sabit	3304.591	1037.842		
x(2)	-9.021	29.845	0.781	1200.274
x(3)	2.173	1.898		

⁴⁶ Sübidey TOGAN,"1980'li yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu",Türk Exımbank Araştırma Dizisi 1,s.219-220

1975-85 döneminde ithal edilen petrol fiyatlarındaki 1 birim değişim genel ithalat üzerinde 9.021 birim azalışa neden olmaktadır. Buna karşılık ithal edilen petrol miktarındaki 1 birim değişim genel ithalat üzerinde 2.173 birim artışa neden olmaktadır. Görüldüğü gibi petrol fiyatındaki değişimler genel ithalatı olumsuz etkilemektedir.

ithalatın gelişimi petrol fiyatının gelişimini açıklasa bile nispi payının gelişimini açıklamak için yetersiz kalır. Sonuçta 1975-84 periyotunda petrol fiyatları ile petrolün miktarı arasındaki değerlendirme gösterir ki iki değişken arasındaki bağlantı beklendiği kadar önemli değildir.

1985-1994 Dönemine bakıldığında;

Değişken	Katsayı	Standart Sapma	R ²	Tahmini Standart Hata
Sabit	11902.574	10362.639		
x(2)	-235.037	121.163	0.357	5517.337
x(3)	14.849	7.927		

Bu dönemde petrol fiyatındaki 1 birim değişim genel ithalat üzerinde 235.037 birim azalışa neden olurken aynı dönemde ithal edilen petrol miktarındaki 1 birim değişim genel ithalat üzerinde 14.849 birim artışa neden olur. Bir önceki döneme göre R² düşmüştür. R²=0.357. Bu dönemde ithalatı etkileyen çok önemli daha başka değişkenler olduğunu anlıyoruz.

Belirtilebilirki petrol, genel ithalatımızdaki artışı açıklayan tek unsur olmaktan uzaktır. Bu işaret, 70'li yılların ortalarında ikinciye ilişkin olarak

daha geçerlidir. 1974-1979 arasında petrol fiyatları nispi olarak sabit olduğu halde %20.5'den %35.6'ya çıkan bu ürünün ithalattaki nispi payı önemli oranda arttı. Bu evrenin gelişimi açıklanmadan dikkatimiz diğer yapısal değişkenlere çekiliyor.

b-İthalat Bileşimlerinin Üretim Yapısı Üzerine Etkileri

Bu başlık altında, sektörlerin üretim farklılıklarının ve ithalat payının arasındaki bağı anlayacak ve uluslararası üretimler ile diğer yanda ithalatın arasında bir değişim olup olmadığını göreceğiz.

İthalat değişiminden kaynaklanan bir endüstrileşme perspektifinde uygulanan politikalar, temel olarak Türkiye'nin ithalatını belirler. 1983 yılının sonuna kadar, ithalat aşağıdaki öğelerin baskısı altında miktar olarak sınırlanan bir konu olmuştur.

1-Ulusal endüstri korumacılığı

2-Finansman

Bu aşamada dikkatler korumacılığın etkisi üzerinde yoğunlaşır. Finansman baskısı altında gerçekleşen kısıtlamaların etkilerine daha sonra değinilecek.

Görüldüğü gibi, hazırlık dönemi boyunca sektörlere göre GSMH bileşiminin gelişimi Türkiye'de bir sanayileşme hareketinin yaşandığını gösterir. Sonuçta sanayi sektörünün GSMH'daki payı 1962-1983 ve 1994 arasında %12.7'den %23.0'a ve %24.7'ye yükselmiştir. Fakat, öncelikle bu milli üretimde tüm kategorilerdeki işlenmiş ürünlerin ithalatı arasında bu

gelişimin bir değişime uğradığını açıklamaz. İthal ürünlerinin bileşimi sanayileşme işlevinde de bulunmuştur. Şayet sanayileşme demir-çelik ve kimya vb. sektörlerde bir gelişme içerse bile tüketim mallarının nispi payı ithalatta artacaktır. Aksine bu nispi pay tüketim malları sanayisinde olsa bile, aramaların nispi payları ile donanım mallarının nispi payları artacaktır.

Tüketim malları sektörünün ithalat bileşimindeki artışının beklenmeyen sonucu, donatım malzemeleri ithalatının nispi payının artmasıdır. Çünkü bu malların talebini karşılayabilen milli bir sektör bulunmamaktadır.

İkinci olarak, tüketim malları sektöründeki yatırımların gerçekleşmesinden sonra, ara mallara olan talep artmıştır. Bu aşamada, hammaddeleri işleyen ve bunları ithalat girdisi haline getiren ülkelerdeki sanayileri ayırmak gerekiyor. İki grup sanayinin ara mallarına olan talebin ithalatta bu malların nispi payının artmasına bir etkisi vardır. O halde anlaşılıyor ki bu sektörlerin üretim düzeyleri ve ithalat girdileri arasında bir bağlantı vardır.

Üçüncü olarak, ara mallar sektörü ve donanım malları sektörü geliştiği halde, sanayi üretimi aramaların ithalatı ve donanım malları ithalatı arasındaki bağlantı zayıflar.

Tablo:2-4
Sanayi Üretiminin Sektörel Gelişimi

	1962	1967	1972	1977	1983	1985	1988	1992
Tüketim Mal.	62.3	52.9	53.2	49.0	47.0	51.5	53.8	36.2
Ara Mal.	27.8	35.4	33.9	37.7	40.2	36.8	36.6	42.3
Yatırım Mal.	9.9	11.7	12.9	13.3	12.3	11.6	9.5	21.6
TOPLAM	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.	100.

KAYNAK:DPT

Tablo:2-4'deki veriler Türkiye'nin endüstrileşme düşüncesi doğrultusunda tüketim malları sanayisinin başlaması fikrini doğrulamaktadır.

1980 Sonrasında izlenen politikalar ve plan hedefleri çerçevesinde tüketim mallarının payında bir düşüş gözlenirken, ara ve yatırım mallarının payında artış olmuştur⁴⁷

Sanayi üretim sektörünün bileşiminin nispi verileri donatım malları ve aramalların ithalatında muhtemel bir değişimin varlığını gösterse de, bu sektör üretiminin dışa bağımlılık dereceleri bu sonucun tersini oluşturmaktadır. İthalatın karşısında yatırımların ve sanayi üretimi bağımlılığı derecesini önlemek için iki yol izlendi. Bunlardan ilki sanayi üretiminin bağımlılığını, ikincisi ise yatırımların bağımlılığını açıklar. 1970'li yılların hemen ortalarında sanayi üretiminin ve yatırımların

⁴⁷ S.Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi", Eskişehir, 1994, s.81

bağımlılığı artmıştır. Bu da aramallar ve donanım malları sektöründe bir değişimin olmadığını göstermektedir. Fakat bu hatalı bir açıklamaya götürse bile global verilerin üzerine dayanan bir analizdir. Bu hatayı hafifletmek için, sektörleri ortaya çıkardıktan sonra ayrıntılı veriler gözlemlendi. 1973'de makine üretimi %80 , kimya %37, elektrik makinaları üretimi %46, taşıma araçları üretimi %27, ağır metal %25 ve ayrıca 1978'de 1923'e göre hemen hemen aynı bilgileri buluyoruz. Bu bilgiler ise iç talebi doyurmak için milli üretimin yetersizliğini ortaya koymakta bu malların ithalatı toplam talebin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Diğer bölümde, üretimde ithalatın rolünü iyi kavramak için bu sektörlerin ara tüketimlerinde ithal ürünlerin payını yansıtan bir başka belirleyiciye başvurulmuştur. Aramalların ve donanım malların üretimi diğerlerinden daha fazla artış göstermiş olsa bile buda büyük oranda ithal mallarına bağlı kalmaktadır.

Analizinde gösterdiği gibi Türk ekonomisi sanayileşmenin ikinci safhasındadır. Bu safha sırasında aramalların ithalatı hızla artmaktadır. 1963-68 arasında ithalat değişimi, sanayi üretiminin artışının başlıca kaynağını oluşturmuştur. Hemen ardından 1968-1973 yılları arasında bu artışın kaynağını oluşturan ulusal toplam talebin artışıdır. İthalat değişiminin bu zaman diliminde payı yoktur. 1973'den sonra ithalat değişimi negatif değer almıştır. 48

48 Tansu ÇİLLER, "Dünya'da ve Türkiye'de Kur Politikaları ve sorunları"

Değişimin yavaş olması ve 1970'lı yıllar boyunca aramallar ve donanım sektöründe varlık gösterememesi dolayısıyla bu gelişim zorunludur. Sonuç olarak, değişim bu süre zarfında ithalat bileşiminin gelişimini açıklamak için kayda değer bir verisellik oluşturmaktan uzaktır. Zira 1978'de aramalları ve donanım malları ithalatı, miktarda bir azalmaya uğradığı halde bu malları üreten sanayiler hala önemli oranda ithal mallarına bağımlıdılar. Şayet değişim gerçekleşmiş olsaydı ithalatı karşılamak için ulusal üretimde bir artış olacaktı. Halbuki bu ortaya çıkan sonucun aksi olmuştur.

1980 sonrası izlenen dışa açık politikaların etkisi olarak ithalatın bileşiminde önemli bir değişim yaşandı. Özellikle dış ticaretin liberalizasyonu ile tüketim malları ithalatında artış oldu. Bunun dışında donanım malları üretiminde Türkiye önemli bir gelişme kaydetti. Bu tip gelişmeler ithalatın bileşimini aramalları ve tüketim malları lehine değiştirdi. Bunun dışında ithalat bileşimi üzerinde ithalat kapasitesinin etkisinin incelenmesi gerekmektedir.

c-İthalat Bileşimlerinin, İthalat Kapasitesi Üzerindeki Etkileri

Tüketicinin ekonomik hesabı dikkate alınarak ithalat kapasitesi, tüketicinin gelirinine uygun düşmektedir. Tüketim paketi için ithalat bileşimi ithalat kapasitesi karşılığı altında şeklini almaktadır. Aynı örnek doğrultusunda denilabilir ki, bir işin ilk olarak gerekli ürünlerinin talebi için olduğu gibi bir ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynayan ithal

ürünleri talebinde nispi olarak esnektir. Sonuçta ithalat kapasitesindeki azalma ithalatta bu ürünlerin payında bir artışa yol açar.

İncelenen olguda, ilerideki sorunlar ortaya konmaktadır. Ekonomik hareketlilikteki önemli rolünden dolayı petrol talebi nispi olarak esnek olduğu için ithalatta petrolün nispi payının artışı ile Türkiye'nin ithalat kapasitesi azalımı arasında bir bağlantı olacaktır mı? Bir yandan 1978'de Türk ithalatının düzeyindeki azalma ve bu tarihin başında hafifleyen artışı, diğer yandan fiyatı ve düzeyi nispi olarak sabit kaldığı halde petrolün payının artışı, aynı bağlantının varlığı üzerinde araştırmayı gerektirmiştir.

Bu açıdan, ilk önce ithalatta akaryakıtın nispi payının ve gelişiminin arasında bir yaklaşım gerçekleştikten sonra, ithalat kapasitesinin gelişimi gözlemlendi. Hemen ardından aşağıdaki verileri doğrulamak için toplam ithalata oranla başlıca kategorilerin ithalatının esnekliği hesaplandı.

Türkiye'nin ithalat kapasitesini hesaplamak için aşağıdaki formülden yararlanabiliriz;

$$C.M.=\frac{X+K-R}{P_m}$$

P_m

C.M=İthalat Kapasitesi

X=İhracat Gelirleri(mal ihracatı+işçi dövizleri)

K=Uzun vadeli sermaye akışı

R=Kar ve borç faizi ödemeleri

P_m = Toplam İthalat Değeri

Türk ithalat kapasitesi gözlemi dört eğilimi gösterir.

1-1968-1973 Yüksek

2-1974-1979 Azalma

3-1980-1983 Az yüksek

4-1984-1994 Yüksek

İthalat kapasitesinin arttığı periyot sırasında ithalattaki petrolün payı aynı kalmıştır. İkinci safhada ithalat kapasitesinin payı bir azalmaya maruz kalırken yanıcı maddelerin payı önemli oranda artar. İki petrol krizi arasındada yanıcı maddelerin payı artmıştır. Bu değişim büyük bir bölümde ithalat kapasitesinin azalmasıyla açıklanabilir. Görüldüğü gibi, ne petrol fiyatları ile ne de ithalat düzeyi ile açıklanamaz.

Ele aldığımız veriler ithalat kapasitesinin tanımlamasının ithalat fiyatlarının paydasını devreye soktuğundan aksini gösterebilir. Sonuç olarak,ithalat kapasitesinin azalmasını ithalat fiyatının özellikle petrol fiyatının yüksekliği ile verebiliriz. Petrol'de bunun paydasını oluşturur. Bu hata olasılığını ortadan kaldırmak için payın gelişimini gözlemledik ve 1974 ile 1979 arasında Türkiye'nin İthalat kapasitesinin sınırlı gerçekleştiğini doğruladık. Pay olarak ifade edilen ithalat kapasitesinin gelişimini ithalat fiyatına oranla anlatılan gelişim ile karşılaştırarak görüyoruz ki bu ikincisi daha ziyade payın bileşenlerinin etkisi altında gerçekleşmiştir.Sonuçta Türk ithalat kapasitesi büyük oranda yurt dışında çalışanların gönderdikleri paralar, turizm gelirleri, ihracat ve sermaye hareketleri ile belirlenir. Burada analizin açıklanabilir değişken farklılıklar arasında karşılıklı bir bağımlılık vardır.

Değerlendirmemize korelasyon matrisi yönünden yaklaşırsak 1975-1984 döneminde genel ithalatımızı etkileyen sektörlerle bakarsak, Tablo'danda gördüğümüz gibi;

Tablo:1975-1984

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)
X(1)	1.000			
X(2)	0.422	1.000		
X(3)	0.659	0.633	1.000	
X(4)	0.001	0.533	0.061	1.000
X(5)	-0.076	0.508	0.041	0.966
X(7)	0.249	0.697	0.340	0.942

Bu Dönemde ithalatımızı en yoğun etkileyen kimya sanayi ürünleri olduğunu görüyoruz (0.942).

Bu ürünü 0.918 ile ham petrol ürünleri ve 0.697 ile makine sanayi ürünleri takip etmektedir. Taşıt araçları sanayi ürünleri ve tarıma dayalı işlenmiş ürünler diğerlerine göre çok önemli görülmemektedir.

TABLO:1985-1994

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)
X(1)	1.000				
X(2)	0.919	1.000			
X(3)	0.643	0.847	1.000		
X(4)	0.835	0.911	0.850	1.000	
X(5)	0.010	0.001	0.334	0.015	1.000
X(7)	0.921	0.970	.0866	0.956	0.119

1985-1994 dönemine baktığımızda ithal ürünlerinin yönünün tamamıyla değiştiğini görüyoruz. Bu dönem içinde en önemli ürünün makine sanayi ürünleri(0.970) ve bunu kimya sanayi ürünleri(0.956) takip etmektedir. Burada hemen dikketimizi çeken nokta ilk zaman diliminde önemsiz olan taşıt araçları sanayi ürünleri(0.921)ve tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin(0.866)oldukça önem kazanmış olmasıdır. Tam aksine en önemli ikinci ürün olan ham petrol ürünleri(0.119) farkedilir derecede etkisini yitirmiştir.

TABLO:1975-1994

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)
X(1)	1.000				
X(2)	0.920	1.000			
X(3)	0.661	0.743	1.000		
X(4)	0.827	0.943	0.653	1.000	
X(5)	0.017	0.089	0.124	0.232	1.000
X(7)	0.887	0.973	0.711	0.983	0.237

Tüm yıllar açısından olayı değerlendirdiğimizde, ikinci zaman dilimine daha çok benzerlik gösteriyor ve aynı durumu buradada görüyoruz. Ham petrol ürünleri haricinde tüm diğer ürün sektörlerinin etki derecesi oldukça büyük.

Sonuçta bu malların ithalatının paralel olarak hızla artışı gördüğümüz gibi, üretim ve yatırımlar yüksek bir artış oranıyla karşılaşırlar. Geçiş dönemi süresinde ithalat kapasitesi azalma eğiliminde iken, birinci sırada azalma ve sınırlamayla karşılaşan bu mallardır. Çünkü öncelikle

ekonomik gelişmede hayati bir rolü olan petrol ürünleri ithalatı gerekmektedir.

Petrol ürünlerinin ithalattaki payı daha önceliklidir ve işlenmiş ürünlerin ithalatı nispi olarak yüksektir. İthalat kapasitesinin sınırlaması donanım mallarının ithalat düzeyini olumsuz olarak etkiler, çünkü bunların yatırım düzeyi üzerinde bir etkisi vardır. Üretim kapasitesi etkili değildir. Şayet donanım malları ithalatının sınırlaması ithalat kapasitesi düşüşünü ortadan kaldırmaya yetmiyorsa sınırlandırılacak olan aramaların ithalatı olacaktır. Türkiye için başlıca gübrelerden oluşan kimyevi ürünlerin ithalatı tarımdaki üretim düzeyini etkileyecektir. Ardından işlenmiş ürünlerin ithalatındaki sınırlama özellikle demir-çelik sanayi üretiminde bir durgunluğa yol açacaktır.

Çünkü tüm ekonomi sektörlerindeki girdiler gibi kullanılan enerji arzı azalmış olacaktır. Bu alandaki değişim orta yada uzun vadede gerçekleşmez ve kısa vadede arzda bir azalma meydana gelir. Bundan başka önemli yatırımları gerektiren değişim, donanım malları ithalatının azalımından dolayı güçlkle gerçekleştirilir. Daha öncede belirttiğimiz gibi üretim düzeyinde ve yatırımlardaki gelişim analizi doğrular niteliktedir. Çünkü aramaları ve yatırım malları ithalatındaki bir azalmaya paralel olarak sanayi üretiminde ve yatırımlarda bir azalma gözlemlenmektedir.

II-TÜRKİYE'NİN AB'NE YÖNELİK İHRACATLARININ ANALİZİ

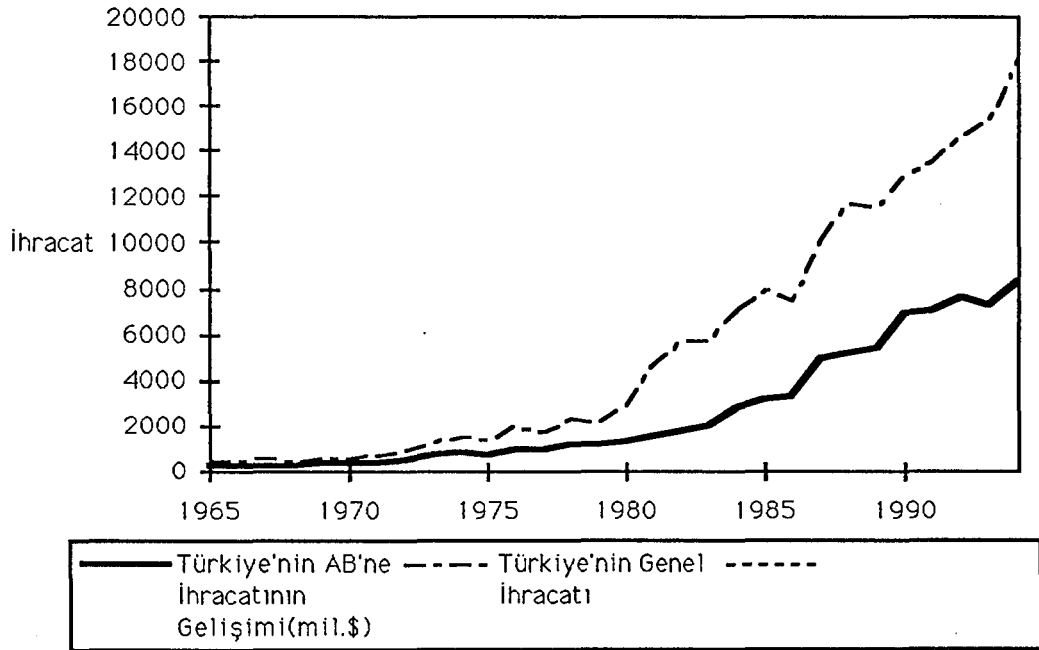
Genel olarak Türkiye'nin ihracatı incelendiğinde, 1950-1994 döneminde, ihracatta istikrarlı bir gelişmenin sağlanamadığı görülmektedir. 1950 yılında Türkiye ihracatının dünya ihracatı içindeki payı binde 4.6 iken, bu oranın Kore Savaşı sırasında artarak 1953 yılında binde 5'e çıktığını; 1953 senesinden itibaren sürekli olarak azaldığını ve azalma süresinin 1980 yılına dek devam ettiğini gözlemliyoruz. Türkiye ihracatının dünya ihracatı içindeki payı, 1980 yılında binde 1.5 olarak gerçekleşmiştir. Oran 1980'li yıllarda sürekli olarak artmış ve 1990 yılında, aynen 1950 yılında olduğu gibi, binde 4 civarında gerçekleşmiştir.⁴⁹ Türkiye'nin AB'nin yaptığı ihracatı incelendiğinde ise nispi olarak sağlam bir gelişimin varlığını ortaya çıkarır; Toplam ihracatta artış 70'li yılların başında hız kazanır; hazırlık dönemi boyunca, altılara yapılan Türk ihracatı 2.2 oranında arttı. Diğer bölgelere doğru yaptığının üzerinde bir oranda bu ihracat gerçekleşirken bir azalma eğiliminde olan AB'nin nispi payı arttı. 1967'de Türkiye'nin toplam ihracatının %47.8'lik bölümünü oluşturan bu pay geçiş döneminin son yılında 1972'de %49.2'ye ulaştı. Geçiş dönemi boyunca Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracat %3.4 oranında arttığı halde, toplam olarak 1973'de %52'ye ulaştı 1983'de bilinen sebeplerden dolayı %35.1'e düştü. 1983'de dokuzların payının 1965'de altıların payının oranına eşit olduğunu belirtmek oldukça ilginç olacaktır. İthalattada olduğu gibi hazırlık dönemi boyunca Türk ithalatında AB'nin nispi payında bir gerileme gözlemliyoruz. Bu sırada eğilimlerde değişiklik yapıldığı yıllar farklıdır; Türk ithalatında AB'nin payı

⁴⁹ Sübidey Togan,s.175

1973 başlarında azalma eğilimi gösterdiği halde bu pay ihracatta 1980'de hafif bir artış gösterdi ve 1981'de aniden düştü. Geçiş döneminin ortalarında, ithalatta ve ihracatta AB'nin nispi payının gelişimi, Türkiye'ye yaptığı ihracatın önemli oranda arttığı 1980 yılından sonra gerçekleşmesi daha ilginçtir (1980-83 arasında 61.8) 1982 yılından beri AB ile olan dış ticaretimizdeki açık sürekli olarak azalırken, 1985 yılından itibaren tekrar artmaya başlamış ve 1986 yılında ise 1,301.8 milyon dolara ulaşmıştır.⁵⁰ 1994 yılı sonu itibariyle bu açık 2 milyar \$'a yükselmiştir. Yine 1994 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin toplam ihracatı içinde AB'nin payı % 45.7 'dir.

Şekil:(2-7) (2-8)

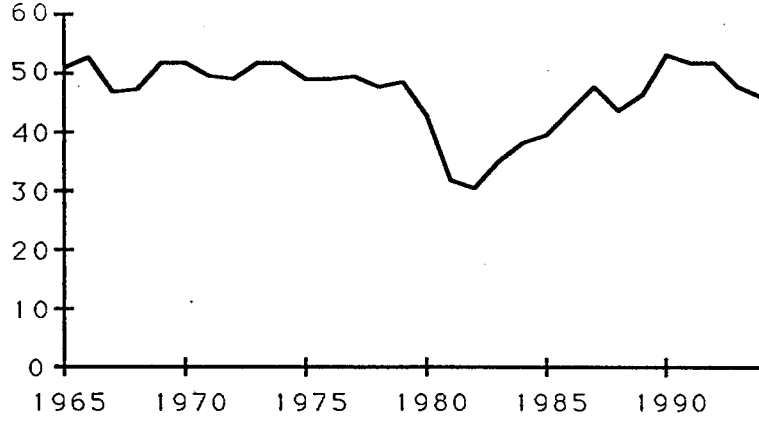
Türkiye'nin AB'ne İhracatının Gelişimi (Milyon \$)

EK:5

⁵⁰ TOBB,1987 Ekonomik Rapor,s.198

Türkiye'nin İhracatı İçinde AB Nispi Pay

EK:5

Geçiş döneminin en önemli olaylarından biri 1980'de Türkiye'nin ilk müşterisi olduğu halde AB'nin yerini İslam ülkelerine bırakmış olmasıdır. Aynı zamanda 1981'deki iki değişim dikkatimizi çekmektedir. Bir yandan Türkiye'nin toplam ihracat kapasitesi hızla artarken (%11.9), diğer yandan coğrafi dağılımları temel alarak değişikliğe uğradı. Buda bizi Türkiye'nin ihracatının coğrafi dağılımı ile Türkiye'nin çevresinde bulunan nispi olarak ortaya çıkmış önemli bir satın alma kapasitesi arasında muhtemel bir bağlantıyla ilgilenmeye yöneltmiştir. Varsayabiliriz ki, petrol fiyatlarının yükselmesinin ardından Orta Doğu'da, Türkiye'nin yakınlarında bulunan ve AB'nin üstünde bir talep gösteren İslam Ülkelerinin talebi Türkiye'nin ihracatının coğrafi dağılımını değişikliğe uğratmıştır. Bununla birlikte bu satın alma ihtiyacının ortaya çıkışı uygun bir açıklama gibi görünmekle birlikte yetersiz kalmaktadır. Ortaklık içi bazı faktörlerin varlığını saklama riskinide beraberinde taşır. Sonuçta 1974'de Orta Doğu'da ortaya çıkan satın alma ihtiyacı ile Türkiye'nin bu bölgeye yaptığı ihracatın artışı arasında 70'li yıllardaki Türk ihracatının dönüşümünü açıklamak için

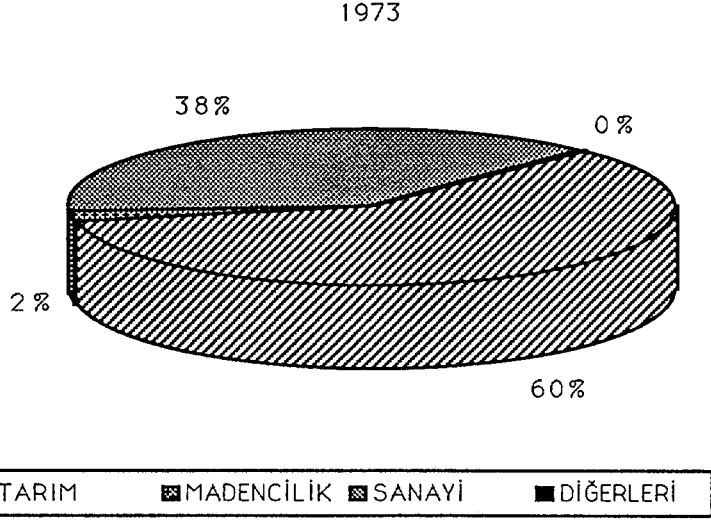
başlıca faktörler vardır. Bu tespit bizi Türkiye'nin ihracat arzına dikkatimizi yöneltmemizi sağlıyor. Dış talep'de az yada çok bir hassasiyete sahip olan bu arz Türkiye'nin ihracatının coğrafi dağılımında belirgin bir sağlamlığın özünü oluşturabilir. Bu yüzden analizimizde arz ve talep değişkenlerini belirledik. Bu çerçevede, ekonomi politikaları ile sonuçlanmış olan yapılar arasında Türkiye'nin ihracatının arz değişkenleri incelendi. Hemen ardından talep değişkenleri incelemeye alındı. Burada iki aşamada ilerlendi ve öncelikle AB'nin talep etkisi araştırılmaya çalışıldı, arkasından AB'nin talebi ile analiz şemasının kutupları arasında karşılaştırmalı bir inceleme gerçekleştirildi.

Araştırmamız çerçevesinde Türkiye'nin ihracat arzı değişkenleri ve AB'nin talep değişkenleri ortaklık içi açıklayıcı faktörleri oluştururlar. Bu aşamada kurumsal çerçevenin etkisi gözönüne alınmaktadır. Böylece Türk ürünlerine yönelik AB'nin talep gelişimini açıklar. Aynı düşünce paralelinde ek protokol düzenlemeleri ürünlere göre farklılık gösterir. Burada bilinmesi gereken Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracatın bileşimidir.

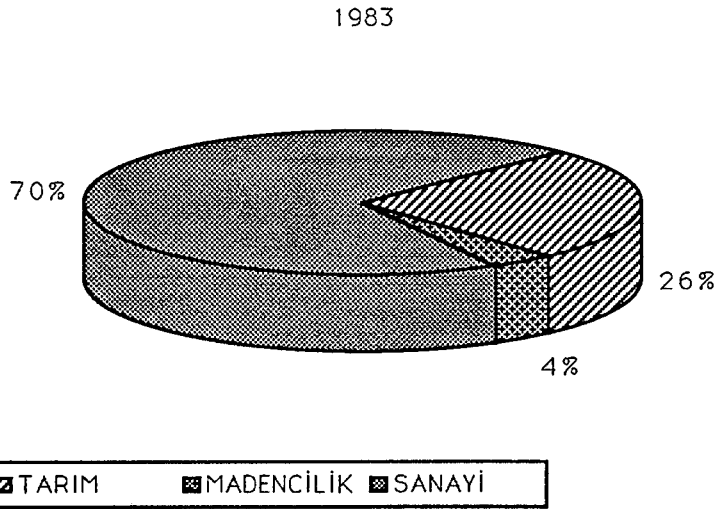
Türkiye'nin AB'ne olan ihracatının bileşimini incelediğimizde köklü bir değişikliğe maruz kaldığını görüyoruz. 1966'da işlenmiş ürünler Türkiye'nin AB'ne olan ihracatının %11'ini oluştururken 1983'de bunların Türkiye'nin başlıca ihraç ürünleri arasındaki payı %55'e, 1993'de %84.9'a yükseldi.

Şekil: 2-9

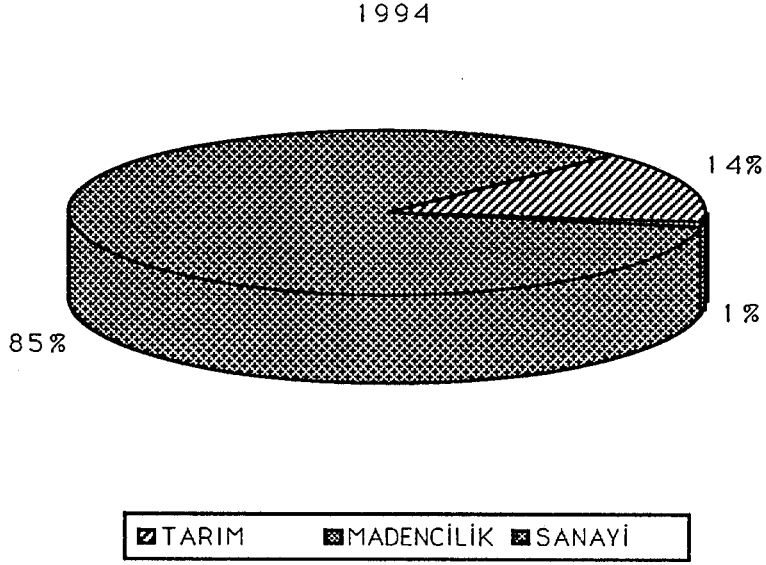
Türkiye'nin AB'ne olan İhracatının Bileşiminin Gelişimi

EK:6

EK:6

EK:6

1-TÜRK EKONOMİSİNDE İHRACAT ARZI

A-TÜRK EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMASI

Açıklayıcı değişkenlerin seçiminde DİE'nin yıllıklarından ülke gruplaması yapıldı. Bu inceleme diğer ülkelere oranla ihracat konusunda Türkiye'nin ekonomisinin performanslarını tespitiye yöneliktir. İnceleme sonuçlarına göre Türkiye 1976'da az ihracat yapan ülkelerden biriydi. GSMH'daki ihracat payı oldukça zayıftı. 1950'de 7.61 olan bu pay 70'li yıllarda hafif bir azalma eğilimi gösterdi ve 4.34'e indi. Bununla beraber 1980'de öngörülen ekonomi politikaları kaynaklı değişimin ardından bu pay 1980'de ikiye katlanarak 8.10'a çıktı. 1990'da bu pay 11.99'a kadar

yükseldi.Bu tespit doğrultusunda ikinci bir etapta analiz konumuzu oluşturacak olan Türk ekonomisinin ihracat arzı üzerindeki ekonomi politikalarını incelemeye yönelttik.

TABLO:2-5

	AB Ülk. x(2)	NAFTA x(3)	As.-Pas.Ülk. x(4)	Doğu Avr. ve EFTA x(5)	İslam Ülk. x(6)
1962-72 ort.	265617.8	72650.0	11090.0	102961.0	53060.4
1962-72 s.sapma	52324.8	15059.1	8069.3	35456.0	26989.5
1973-83 ort.	1235514.0	173926.6	56858.5	405357.0	665930.0
1973-83 s.sapma	543274.7	60244.5	18539.1	159628.6	935231.7
1984-94 ort	5621738.6	808198.6	780873.3	1075333.3	2693095.1
1984-94 s.sapma	1888424.1	235218.8	566983.1	531780.3	297502.6

TABLO

1962-1994

	Ortalama	S.Sapma
AB.Ülk.X(2)	2272807.3	2561377.1
NAFTA X(3)	337322.8	350943.5
Asya-Pas.Ülk.X(4)	267350.2	466424.7
D.Avr.ve EFTA X(5)	510776.0	506456.1
İslam Ülk.X(6)	1088745.2	1257947.5

Tablodan görüldüğü üzere 1962-72 yılları arasında ithalatımızda olduğu gibi ihracatımız içersindedeki AB ülkeleri 265617.818 ortalama ile birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırayı 102961.091 ortalama ile Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri izlemektedir. 72650.091 ortalama ile de NAFTA Ülkeleri üçüncü durumdadır. AB ülkeleri ihracatımız içersinde en büyük paya sahip olmasına rağmen en fazla değişkenlik gösteren ülkede yine AB ülkeleridir. İkinci olarak da değişkenlik gösteren ülke Doğu Avrupa ve EFTA ülkeleridir. Bu periyotta yaptığımız değerlendirme sonucuna göre AB'ne yapılan ihracat ile Doğu Avrupa ve EFTA ülkelerinin arasında bir değişimin varlığını doğruluyoruz. Yine genel ihracatımız içersinde Asya-Pasifik ülkelerinin oranı (ort.11090.0) en az olmasına rağmen en düzenli (s.sapma;8069.399) olanı da bu ülke grubudur. Sonuç olarak Doğu Avrupa ve EFTA ülkeleri AB'nin başlıca rakibi gibi görünüyorlar.

Aynı dönem için korelasyon matrislerine baktığımızda da AB ile islam ülkeleri arasında pozitif ve kuvvetli bir korelasyon (0.950)olduğunu gözlemliyoruz. AB ile korelasyonun güçlü olduğu ikinci ülke grubunun ise EFTA Ülkeleri (0.783) olduğunu gözlemliyoruz. Bu dönemde AB'nin korelasyonunun en zayıf olduğu ülke NAFTA ülkeleridir (0.214). Diğer ülke gruplarının korelasyon ilişkisi aşağıdaki verilmektedir.

TABLO

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.214	1.000			
X(4)	0.314	0.250	1.000		
X(5)	0.783	0.148	0.710	1.000	
X(6)	0.950	0.178	0.187	0.742	1.000

1973-83 periyotunu incelediğimizde Türkiye'nin genel ihracat toplamında farkedilir bir derecede bir artış gözlemlendi. Bu artış içerisinde AB ülkeleri bir önceki dönemde olduğu gibi yine önemini koruyarak 1235514.00 ortalama ile birinci sırayı aldı. Bunu 665930.091 ortalama ile İslam ülkeleri takip etti. İslam ülkelerinin payı özellikle 1980 sonrasında özellikle 1982 ve 1983'de (%45 ve %42) farkedilir düzeyde artış gösterdi. Bunun başlıca nedeni 1979 sonrasında yaşanan petrol krizidir.

Değişkenlik yönünden ele aldığımızda AB'nin bu dönemde daha az değişken olduğunu görüyoruz (543274.790). Bu dönemde en yoğun değişkenlik İslam ülkeleri grubunda göze çarpıyor (935231.727).

Diyebiliriz ki bu periyotta petrol fiyatlarındaki artış doğrultusunda zenginleşen İslam ülkeleriyle yapılan ihracatta AB'nin payının olumsuz yönde etkilemeside normaldir. Aynı dönem için korelasyon matrislerine baktığımızda AB ile tüm ülke grupları arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir korelasyon olduğunu gözlemliyoruz. Burada dikkatimizi çeken bir önceki dönemde korelasyonu zayıf olan Asya-Pasifik Ülkelerinin bu dönemde oldukça önem kazanmış olmasıdır (0.906). Bu ilişkiyi aşağıdaki tabloda görebiliriz.

TABLO

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.748	1.000			
X(4)	0.906	0.738	1.000		
X(5)	0.841	0.478	0.787	1.000	
X(6)	0.870	0.813	0.883	0.676	1.000

1984-93 periyotunu incelediğimizde genel ihracatımız içerisinde AB ülkelerine yaptığımız ihracat ortalama 5621738.600 ile birinci sırada yer alırken İslam ülkelerine yaptığımız ihracat ortalama 2693095.100 ile ikinci sırada yer almıştır. Bu dönemde Türkiye'nin 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikalarında yaşanan değişkenlik AB ülkelerine yaptığımız ihracatada yansımıştır. Değişkenlik yönünden ele aldığımızda tüm ülkelerde oldukça büyük değişimler olduğunu görüyoruz. En büyük değişkenlik AB ülkelerinde (1888424.187) gözleniyor. İkinci olarakda Asya-Pasifik ülkelerinde (566983.133) değişkenlik gözleniyor. 1984-93 periyotunda korelasyon matrislerine baktığımızda tüm dünya ülkelerinin İslam ülkeleri ile korelasyonu önemsiz düzeyine indi. Özellikle AB ve NAFTA ile negatif yönlü bir ilişki olduğunu gözlemliyoruz. Burada Körfez Savaşının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. AB'nin kuvvetli korelasyon içinde olduğu ülke olarakta Asya-Pasifik Ülkelerini (0.928) görüyoruz. Buda ilginç bir durum ortaya koyuyor. Bu durumu aşağıdaki tablodan izlenebilir.

TABLO

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.906	1.000			
X(4)	0.928	0.829	1.000		
X(5)	0.909	0.809	0.983	1.000	
X(6)	-0.011	-0.098	0.036	0.016	1.000

1962-1994 periyotunda korelasyon matrislerini incelediğimizde tüm ülke gruplarının birbiriyle kuvvetli korelasyon içinde olduklarını aşağıda izleyebiliriz.

TABLO

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.981	1.000			
X(4)	0.926	0.896	1.000		
X(5)	0.947	0.906	0.954	1.000	
X(6)	0.859	0.857	0.679	0.771	1.000

B-TÜRK EKONOMİSİNDE İHRACAT ARZI ÜZERİNE EKONOMİ POLİTİKALARININ ETKİLERİ

Öncelikle siyasal iktidarların direkt etkide bulunduğu Kambiyo rejimi, Vergi ve Teşvik önlemleri; Arkasından korumacı politikalardan doğan ekonomik yapı ile Türkiye ekonomisinin ihracat arzı arasındaki bağlantı açıklanmaya çalışılacaktır.

a-İzlenen Döviz Kuru Politikaları

Döviz kuru politikaları konusundaki ekonomi politikalarına dayanarak analiz periyotunun bütünü üzerinde iki alt periyota ayırıyoruz;

a-1965-79 Sabit döviz kuru uygulaması

b-1980 sonrası Esneklik kazandırılmış sabit döviz kuru uygulaması

IMF sınıflamasına göre Türkiye esnek yöntemler uygulayan ülkeler arasında yer alıyor. ABD dolarına oranla Türk parasının paritesinin gelişimini gözlediğimizde görüyoruz ki 1965 ve 1975 yılları arasında bu değişim nispeten aynı kalmıştır. Türk parası 1980'den sonra hızlanan bir değer kaybına uğramıştır. Bu gözlem yürütülen ekonomi politikalarına bağlanmıştır; Zira 70'li yılların büyük kısmında (1971 ve 73 hariç) ardarda gelen Türk parası devalüasyonları, Türkiye'deki enflasyon oranları ve başlıca sanayileşmiş partnerlerinkiler arasında bir sapmayı yansıtmaz. Bu sadece nominal kambiyo fiyatının oranlarının endeksinin nispi fiyatlarinkini geçtiği 1980'li yılların başında böyledir.

Türkiye, ekonomik yönden içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulmak amacıyla, 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen yeni ve kapsamlı bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur. Böylece Türkiye, içe dönük sanayileşme ve kısıtlayıcı dış ticaret politikalarını bırakarak, ihracatı teşvik eden ithalatı serbestleştiren yeni politikalarını uygulamaya sokmuştur. 25 Ocak 1980 tarihinde $1\$=70.000\text{TL}$ olarak belirlenmiştir. 1 Mayıs 1982 tarihine kadar TL.'nin yabancı paralar karşısında değeri sık sık %1.5 ve %5.5 oranında düşürülerek kontrollü kur sistemi uygulamasına geçilmiştir. Böylece Türkiye, paranın dış değerinin düzenli bir şekilde düşürülerek ihracata canlılık kazandırmaya yönelik "Aktif Kur Politikası"nı yürürlüğe koymuştur.⁵¹ Bu doğrultuda denilebilir ki döviz kuru oranı ihracat gelişimini açıklayan önemli değişkenlerden biridir.

⁵¹ S.Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi ", Eskişehir, 1994, s.297

Türkiye'nin 1995 yılında AB ile gümrük birliğine gitmesi ile birlikte tüm gümrük vergilerini sıfırlaması, Türkiye'nin AB'den ithalatının büyük ölçüde artmasına neden olacaktır. Muhtemel ithalat artışını durdurmak, buna karşın ihracatı artırmak amacıyla döviz kurunun üzerinde ayarlama yapılması düşünülebilir.

Bununla birlikte her ne kadar yüksek oranlı devalüasyon ithalatı engelleyici ihracatı ise artırıcı bir yol olarak görülsede uygulamada birçok sıkıntılar doğuracağı kesindir. Söz konusu sakıncalardan ilki yüksek oranlı bir devalüasyonun kur makasının daralmasına neden olması ve sıcak paranın Türk ekonomisinden çıkması durumudur. Diğer bir sakıncası ise ithal edilen ve yurt içi üretimde kullanılan hammadde ve aramalarının ülke içi fiyatlarının artmasına neden olması ve zaten kritik bir seviyede olan enflasyonun hiperenflasyona dönüşme tehlikesidir. Yüksek oranlı devalüasyonun yaratacağı olumsuz etkilerinin beklenen faydaları aşacağından, Türkiye-AB gümrük birliği sonrasında ithalatı azaltmak ve ihracatı artırmak için değişik tedbirlerin düşünülmesi daha rasyonel görünmektedir.⁵²

⁵² T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı Alt Komisyonu Raporu , "Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu", yayın no DPT:2377-ÖİK:441, Ocak 1995, s.147-148

TABLO:2-6
Reel Döviz Kuru

Yıllar	TL/\$	DM/\$	TL/DM	Efektif Döviz Kuru(TL/\$)	Reel Döviz Kuru (ort.100)
1963	9.00	4.00	2.25	9.00	69.16
1964	9.00	4.00	2.25	9.00	69.46
1965	9.00	4.00	2.25	9.00	68.57
1966	9.00	4.00	2.25	9.00	66.84
1967	9.00	4.00	2.25	9.00	64.65
1968	9.00	4.00	2.25	9.00	64.68
1969	9.00	3.94	2.28	9.03	64.64
1970	11.50	3.66	3.14	11.76	80.23
1971	14.92	3.49	4.27	15.46	94.68
1972	14.15	3.18	4.43	15.05	83.39
1973	14.15	2.67	5.29	15.90	77.85
1974	13.93	2.58	5.38	15.83	68.15
1975	14.44	2.46	5.86	16.69	69.63
1976	16.05	2.51	6.37	18.41	70.56
1977	18.00	2.32	7.75	21.25	71.53
1978	24.28	2.00	12.08	30.29	77.26
1979	31.08	1.83	16.95	40.26	65.74
1980	76.04	1.81	41.83	18.86	90.06
1981	111.22	2.26	49.21	132.62	101.11
1982	162.55	2.42	66.98	188.89	123.41
1983	225.46	2.55	88.30	257.39	136.43
1984	366.68	2.84	128.84	403.85	151.17
1985	518.34	2.94	176.06	564.82	151.84
1986	669.39	2.17	308.26	810.30	169.26
1987	857.21	1.79	476.07	1118.97	176.68
1988	1422.35	1.75	808.99	1875.75	194.91
1989	2121.68	1.88	1128.07	2719.33	176.54
1990	2608.64	1.61	1620.64	3577.12	154.68

Kaynak:TOGAN s.246

b-Teşviğin Boyutları

1971 yılı başında Türk parasının değeri üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırdıktan sonra iktidarlar ihracatı teşvik etmek için önlemler aldılar. 1980'li yıllarda uygulanan ihracatı teşvik tedbirleri 1990 yılında DPT tarafından hazırlanmış olan "Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporun"da belirtildiği üzere, on dört başlık altında toplanabilir.

- a-Ucuz maliyetli ihracat kredisi,
- b-Vergi iadesi sistemi,
- c-Destekleme ve fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler,
- d-Destekleme ve fiyat istikrar fonuna tabi mallar,
- e-İhracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkanı,
- f-Katma değer vergisi muafiyeti,
- g-Döviz tahsisi,
- h-Kurumlar vergisi muafiyeti
- ı-Kaynak kullanımı destekleme fonu,
- i-Navlun primi,
- j-Konut fonu muafiyeti
- k-İhraç karşılığı dövizlerden mahsup,
- l-Vergi, resim ve harç istisnası,
- m-Geçici kabul rejimi ile ithalat⁵³.

⁵³ Sübidey TOGAN, "1980'li yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu", Türk Exımbank Araştırma Dizisi 1, s.72

Dünya bankası bu teşvik önlemlerinin herbirinin önemi üzerinde bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu inceleme ihracat kredilerinin nispi ağırlıktaki kısmı, ihracatta kullanılan kredi miktarı ile bunların herbir sektörde kullanılması arasındaki farka dayanarak sağlanmaktadır. Dolaylı vergilerdeki iyileştirme hesaplamada ihracatçı tarafından sağlanan girdilere dayatılan dolaylı vergilerdeki indirimine dayanır. İhracatçı tarafından gerçekleştirilen ithalat için merkez bankasınca sağlanan döviz yardımı ve ihracattan sağlanan gelir üzerine bloke imkanı, resmi döviz kuru ile karaborsadaki kur arasındaki farka dayanılarak hesaplanmıştır.

İthalattaki gümrük vergilerinin muafiyet ağırlığı aramalar ithalatını ağır yükümlülükler altına sokan nominal gümrük vergilerine uygun düşer. Sonuçta girdiler üzerindeki vergi azaltımının miktarı işletmelere dağıtılmış %20'lik kar tahmin edilip sanayi ihracatına dayanılarak hesaplanmıştır ki bu girişimciler (işletmeler) tek vergilendirilmiş olanlardı.

TABLO:2-7

Teşvik Önlemlerinin Nispi Payları (%)

	İhracat Kredileri	Döviz Yardımı	Gelir Vergisi İndirimi.	İhracatta Vergi İadesi
1979	47.8	31.9	-	13.4
1980	79.3	50.1	-	8.9
1981	50.8	49.0	27.6	14.2
1982	72.39	40.5	46.3	21.1
1983	80.2	74.9	32.7	22.3
1984	95.6	15.3	30.4	20.8
1985	99.8	16.4	31.2	12.7
1986	32.3	24.5	43.5	10.2
1987	15.2	23.8	60.1	8.5
1988	28.5	19.0	54.7	8.6
1989	32.1	6.1	56.3	7.5
1990	17.1		52.3	

Kaynak:Togan

Dünya bankası hesaplarına göre ihracat kredileri teşvik önlemleri içinde önemli bir yer tutar. İhracat kazançlarının blokesini içeren önlemlerin rolü ve dünya bankası tarafından sağlanan döviz yardımı döviz sıkıntısının yaşandığı yıllarda (örneğin 1979'da) oldukça önemliydi. Yıllar boyunca dolaylı vergilerde indirimi içeren önlemler ve gerekli ithalat girdilerinde ihraç ürünleri üretiminde uygulanan gümrük vergilerine ilişkin önlemler daha büyük önem taşır.

İktidarlar tarafından alınan teşvik önlemlerini gösterdikten sonra bunların ihracat üzerinde Türk parasının değerinde olumsuz etkilerinin olup olmadığı incelendiğinde, ortaya çıkan sonuç, teşvik önlemleri paranın değeri üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yaramadı. Çünkü Türk parasında 1\$ fiyatının 72'deki kendi düzeyini geçebildiği yıl olan 1981'de sadece bu böyledir. Efektif döviz oranı tüm 70'li yıllar boyunca kendi düzeyinin altında kalmıştır (bkz.Tablo:2-7).

Şimdiye kadar Türk parasının değerinin ihracatın büyümesinde önemli bir handikap oluşturduğunu doğruladık. Fakat para değerinin nedenleri üzerine değinmedik. Bir devalüasyon ihracatı teşvik ettiği ve dış pazarlar üzerindeki rekabet edebilirliği kolaylaştırdığı halde Türkiye'deki yönetimler 80'li yılların başlarına kadar bundan kaçındılar. Bize göre ithalat politikasının değişikliği bu içeriğin başlıca açıklamasını oluşturur. satın alma gücünün düşmesine yolaçan devalüasyon Türk endüstrisinde zorlamalara yol açmıştır. Bu sanayinin gelişiminde bir zıtlık oluşturmuştur.

Gümrük birliğinin sağlanması ile, Gümrük muafiyetleri ile sağlanan yatırım teşviklerinin kendiliğinden ortadan kalkacağı beklenmektedir. Ancak, AB sistemlerine uyum aşamasında üzerinde önemle durulan ve rekabet ilkeleri ile bağdaşmayan devlet yardımı veya sübvansiyon alanı ihracat sektörümüz olmaktadır. Türkiye 1989'da GATT'da ihracat sübvansiyonlarına karşı geliştirilen koda taraf olmuştur. Ancak GATT'a aykırı ihracatı teşvik uygulamasına devam edilmektedir. Bunların kaldırılması gerekmektedir. En önemlileri Kurumlar Vergisi İstisnaları, AB'ne yönelik ihracatla ilgili ithalatta gümrük ve fon muafiyetlerinin kaldırılması ile ihracatta ve ithalatta navlun primi uygulamasının kaldırılmasıdır. Sözkonusu ihracatı teşvik araçları AB sistemi içinde uygulanmamaktadır.

Her iki sistemde uygulanan ihracat kredileri araçlarına baktığımızda ise, şunları görmekteyiz: Avrupa Birliğinde uygulanan ihracat teşvikleri, bulunabilen yazılı kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmiş teşvik araçlarının daha çok kredi programları ve ihracat sigortası ve garanti programları üzerinde yoğunlaştığı gözlenmiştir. Türkiye ile mukayese edildiğinde, Türkiye'de benzer teşvik araçlarının mevcut olduğu; ancak kredi, sigorta ve garanti programlarının AB'de daha çok çeşitli bazda uygulandığı gözlenmiştir. Burada da AB üyesi ülkelerin ihracat yapılarının daha çok yatırım ve sermaye malları üzerinde yoğunlaşmış olması, uygulamada farklılıklar bulunmasında temel unsur olmaktadır.

Toplulukta özellikle devlet garantisi altında dış kaynaklı kredi kullanımı oldukça yaygındır. Ülkemizde ise, ihracat kredileri düşük faizli devlet kaynağına dayalı krediler olmaktadır. Her iki sistemde kullanılan

araçlardan en önemlisi vergi istisnalarıdır. AB'de KDV istisnası ve ithal girdilerinde vergi muafiyeti veya iadesi gibi araçlar kullanılmaktadır. Bunun yanında Türkiye'de kullanılan araçlar ise, KDV istisnası, gümrük muafiyetleri ve döviz tahsisleri yanında kurumlar vergisi istisnaları ve vergi resim ve harç istisnaları olmaktadır.⁵⁴

Türk sanayisinin ithalat girdileri karşısındaki bağımlılığı bu uyumsuzluğu kuvvetlendirir. Türk sanayisinin bu şekli işlenmiş ürünlerin ihracatı üzerinde bir devalüasyonun olumlu etkilerini azaltır. Çünkü bu malların fiyatları ithal ürünlerinkinin yüksekliğinden dolayı artar. Bu güçlüğün dışında korumacılığın katılığı ihracatın açıklaması için yeni bir unsur devreye sokar. Bu nedenle bir yandan korumacılık diğer yandan iç pazar ve ihracat arasındaki bağlantının incelenmesi gerekir.

c-Korumacılık ve İç Talep

Türkiye ekonomisinde 1980 yılına gelinceye kadar gerek ihracat ve gerekse ithalatın yapısında önemli sayılabilecek bir gelişme olmamıştır. Planlı dönemin başlangıcı olan 1983 yılında %77'si tarım ve hayvancılık, %20'si ise sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. 1980 yılında bu oranlar %57 ve %31 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki nispi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek 1992'de %15'e

⁵⁴ DPT müsteşarlığı Alt Komisyon Raporu,"Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu" yayın No:DPT:2377-ÖİK:441,ocak 1995 s.145-146

düşmüştür. Buna karşılık sanayi ürünlerinin payı 1980'de %36'dan 12 yıl sonra 1992'de %83'e çıkmıştır. Bunda, sanayi ürünleri ihracatını teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalarla ve iç talebi kısarak sanayi üretimini dış piyasalara yönlendirmeye yönelik tedbirler etkili olmuştur. Sanayi ürünleri ihracatındaki gelişme sevindirici olmakla beraber, bu ürünlerin büyük bir kısmı tarım kökenlidir ve basit işlemlerden geçirilerek elde edilmektedir.

1990-1992 yılları arasında Türkiyenin tarımsal ürün ihracatı içinde en önemli yeri bitkisel ürünler tutmaktadır. 1990 yılında 2 milyar olan ihracat 1992'de 1.9 milyar dolara düşmüştür. Başlıca bitkisel ürünler arasında pamuk, tütün, fındık ve kuru üzüm gibi "dört klasik" ürün gelmektedir. 1992'de sırasıyla 50,310,291 ve 129 milyon dolar tutarında ihraç edilmişlerdir. Madencilik ve taş ocaklığı ürünleri ihracatı 1990'da 331,1991'de 286 ve 1992'de 264 milyon dolar olmuştur. Sanayi ürünleri ihracatında işlenmiş tarım ürünleri ihracatı, 1990'da 940 milyon, 1991'de 1.2 milyar ve 1992'de 1.3 milyar dolarlık yer almıştır. Bu sektörlerde önemli olan, diğer sanayi ürünleri ihracatıdır. Sırayla bu alt sektör ihracat değerleri; 9,91 ve 10.6 milyar dolar olmuştur. Burada lokomotif sektör, dokuma ve giyim sanayi ürünleridir. 1990'da 4 1991'de 4.3 ve 1992'de 5.2 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Ortalama olarak Türkiye ihracatının üçte birini bu alt sektör ürünleri oluşturmuştur. Daha sonra demir ve çelik sanayi ürünleri gelmektedir. 1990'da 1.6 milyar dolar olan ihracat, 1991'de 1.4 ve 1992'de 1.5 milyar dolara çıkmıştır.

Sektör sınıflandırmasını 1974 Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması'na (ISIC) göre yapılacak olursa, tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatı bir miktar daha düşük çıkmaktadır. ISIC sınıflandırmasına göre dokuma sanayi ürünleri ihracatı 1990'da 2.7, 1991'de 3 ve 1992'de 3,8 milyar dolar ile ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 1.8, 1.7 ve 1.7 milyar dolarla hazır giyim sanayi ürünleri gelmektedir. Petrokimya, kimya ve elektriksiz makinalar sanayi ürünleri toplam ihracat içinde diğer önemli paylara sahip alt sektörlerdir. Dokuma (tekstil) ve giyim sanayi ürünlerinin 1980-88 döneminde Türkiye ihracat büyüme oranı %23.2, dünya oranı %5 dir. Bu sektör ihracatındaki gelişme, Türkiye'de dünya gelişiminin çok üzerindedir. Yine aynı sektör 1980-1981 yılların da Türkiye ihracatında %17.8 yer tutarken, dünya ihracatında %4.8'lik paya sahiptir. Bu oranlar 1987,1988 döneminde sırasıyla %32.6 e%5.6 olmuştur. Türkiye 1980,1981 yıllarında dünya ihracatında %0.83 pay alırken,1987 ve 1988'de bu payını %3'e yükseltmiştir.⁵⁵ Bu gelişim ve değerlendirmeler bu sektör ihracatının Türkiye ihracatında ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarım ürünlerinin yeri önemli bir oran teşkil ettiği halde işlenmiş ürünler ihracatın büyümesini sağlayan en dinamik kategorilerdir. Şayet ihracat 70'li yılların ikinci yarısında artış göstermemiş ise bunun sebebi sanayi sektöründeki ihracatın durgunluğudur. Türkiye'de çok sayıda yazar sanayileşme politikalarının işlenmiş malların ihracatının artması için sınırlayıcı bir faktör olduğunu belirtmişlerdir⁵⁶. İthalat yasaklamaları ve

⁵⁵ Sübidey TOGAN,"1980'li yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu" Türk Exımbank Araştırma Dizisi 1,1993

⁵⁶ S.Rıdvan KARLUK,"Türkiye Ekonomisi",s.274,275,276

miktar kısıtlamaları ile korunmuş olan iç pazardan ortaya çıkan kazanç tarafından teşvik edilmiş olan milli sanayi iç pazara yönelmiştir. Bu şekilde ithalat politikaları ihracatın cesaretini kırma uygulamaları olarak gerçekleşmiştir. Sanayi üretiminin artışına rağmen işlenmiş ürünlerin ihracatı artış gösterememiştir. Çok sayıdaki sektörde ortaya çıkan, ara ürünlerdeki fiyatları dünya seviyesinin üzerinde bulunan monopoller ve oligopoller dünya standartlarının fiyat-kapasite yapısından uzaklaşmıştır.⁵⁷.

Türk sanayinde monopol ve oligopol olayı önemlidir. Gerçekleştirilen analize göre 1979'da işlenmiş ürünler pazarının %72'si rekabetten yoksundu. Sanılarki benzerleri gibi gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de yeni bir ürünün üretimi daha önce ithal edilmiş bir ürünün daha sonra ülke içinde üretilmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle yeni olan ürün değil, bunun ülke içinde üretilmesidir⁵⁸. Ardından bu yeni sektörlerde yatırım yapmayı teşvik eden faktörleri açıklar; Riskler, araştırma ve geliştirme maliyetleri düşük olacaktır. Çünkü bu özellikleri ve talep şartları daha önce görülmüş olan bir ürün sorunudur⁵⁹. Sonuçta göstermeye çalışılan tarımsal gıda sektörlerinde olduğu gibi tekstil ve giyside ürünler çok yaygın değildir. tekelci etki genel ortalamadan daha azdır.

⁵⁷ Asaf Savaş AKAT,"Alternatif büyüme stratejisi",istanbul 1983,s.43

⁵⁸ Atilla BAĞRIAÇIK,"Türkiye Sanayisinde Pazar Hakimiyeti",Dünya Yayıncılık,İstanbul 1983,s.147

⁵⁹ BAĞRIAÇIK,s.148

Bunun aksine sık sık yeni ürünlerle karşılaştığımız sektörler için(demir dışı metal sanayi) teknelci etki genel ortalamanın üzerindedir. Politik korumacılığın ve teknelci konumun arasındaki sebepliliğe ilişkin olarak; uygulamadaki ithalat stratejisinin uygulandığı bir ülkede yatırımlar yapıldığı halde önceden ithal edilen malların üretimleri daha avantajlıdır. Çünkü ulusal plan üzerinde önceden var olan bir üretim sektörünün kapasitesi artırılırsa, rekabetin zorlaması ortaya çıkar ve bu durum doğal olarak fiyatları, kar oranları ve aynı sektör içindeki başarıyı etkiler⁶⁰. Bir değişim politikası oluşturan yeni bir ürüne gelince tüm bu şüpheler safdışı bırakılmış olacaktır. Fakat geçici bir periyod için bir monopolün karınında gerçekleşme imkanı bile olacaktır. Sektörlere göre ihraç edilen ürünlerin yüzde olarak nispi verileri bu yeni ürün tezini doğrular. Bu özellikle bir rekabetin var olduğu tekstil ve giysi sektöründe yüksektir.

TABLO:2-8

İhracatın Sektörel Dağılımı (%)

	TARIM	MADEN	SANAYİ	Tar.Day.San	San.Ür.
1978	67.4	5.4	27.2	4.8	22.3
1979	59.4	5.9	34.7	6.7	28.0
1980	57.4	6.6	36.0	7.2	27.8
1981	47.2	4.1	48.7	8.8	39.9
1982	37.2	3.1	59.7	9.9	49.8
1983	32.8	3.3	63.9	11.7	52.2
1984	24.5	3.4	72.1	11.3	60.8
1985	21.6	3.1	75.3	8.1	67.2

⁶⁰ Atilla BAĞRIAÇIK,"Türk Sanayisinde Pazar Hakimiyeti"İstanbul 1983,s.149

1986	25.3	3.3	71.4	8.9	62.5
1987	18.2	2.7	79.1	9.4	69.7
1988	20.1	3.2	76.7	7.6	69.1
1989	18.2	3.6	78.2	7.0	71.2
1990	18.1	2.6	79.3	6.3	73.0
1991	19.7	2.1	78.2		
1992	14.9	1.8	83.2	10.1	73.1
1993	15.5	1.6	82.9	10.3	72.6
1994	13.6	1.5	84.9	10.8	74.1

Türkiye ekonomisinde, 1970 yılına gelinceye kadar gerek ihracat gerekse ithalatın yapısında önemli sayılabilecek bir gelişme olmamıştır. Planlı dönemin başlangıcı olan 1973 yılında ihracatın %77'si tarım ve hayvancılık, %20'si ise sanayi ürünlerinden oluşmaktaydı. 1980 yılında bu oranlar %57 ve %36 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki nispi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek 1994'de %13'e düşmüştür. Buna karşılık sanayi ürünlerinin payı 1980'de %36'dan 14 yıl sonra %85'e çıkmıştır. Bunda sanayi ürünleri ihracatını teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak sanayi üretiminin dış piyasalara yönlendirmeye yönelik tedbirler etkili olmuştur. Sanayi ürünleri ihracatındaki gelişme sevindirici olmakla beraber bu ürünlerin büyük bir kısmı tarım kökenlidir ve basit işlemlerden geçirilerek elde edilmektedir.⁶¹

⁶¹ S.Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi", s.274-275

Verimliliğin yüksek olduğu bölgede yeni üretimlere izin veren ve verimlilik kazançlarındaki çekiciliği az olan iç pazardaki yetersiz rekabet durumları dünya rekabet normlarına uzak olan sanayileri doğurur. Korumacılık yönünden ortaya çıkan bir başka sorun tüketim mallarındaki milli sanayi tarafından kullanılan girdilerin yüksek maliyetidir. Aramalar sanayisi koruma altına alındığı halde ithalatın miktar olarak kısıtlanması yada gümrük vergilerinin yüksekliğinden dolayı bu malların fiyatı iç pazarda yükselir.

Sonuç olarak tüketim malları sanayiinde maliyetler yüksektir. Gümrük vergileri ile ihracat teşvikleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapar ve sonuçları teşviklerin toplamının ithal girdileri üzerindeki gümrük vergilerinden ortaya çıkan ek maliyete ortadan kaldırmak için yetersiz kaldığını gösterir⁶².

"Aynı şekilde bir uygulamanın varlığı korumacılıktan yararlanarak ortaya çıkartılan bir şirket tarafından kabul edilse dahi başlangıçta tekelin karları ürün iyileştirme yatırımlarına ve milli rekabete açılımından dolayı verimliliği iyileştirmeye kanalize edilmiş olacaktır⁶³ .

Türk sanayisinin bu yapısal biçimi, rekabet alanındaki handikapı açıklar. Bu nedenle iktidarlar ihracatı teşvik için önlemler alsalar bile ihracat iş talebini azaltan başka sebepleride beraberinde bulundurur. Bu olay 1980 Ocağındaki istikrar önlemlerinde görebilir bir avantajdır. İç

⁶² Tansu ÇİLLER,"Dünyada ve Türkiye'de Kur Politikaları ve sorunları,İstanbul 1983,136

⁶³ Atila BAĞRIAÇIK,"Türkiye Sanayiinde Pazar Hakimiyeti",İstanbul 1983,s.150

talebin artışındaki azalma özellikle ücretli kesimin azalımında dolaylı bir araç tarafından gerçekleştirilir. 1980 sonunda ücretliler 1979'dakine oranla satın alma imkanlarında %30'dan fazla bir oranda kayba uğradılar ve buda 70'li yılların sonlarında gerçekleşen orandan daha azdır. Paralel olarak GSMH'da ücretlilerin payında hissedilir bir azalma gözlenmektedir.

TABLO:2-9

Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları (%)

	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	GSYİH
I.Plan Ort.	35.0	17.5	47.5	100.0
II.Plan Ort.	29.5	20.9	49.6	100.0
III.Plan Ort.	24.1	22.7	52.9	100.0
1978	22.8	24.1	53.1	100.0
1979	23.5	22.9	53.6	100.0
1980	24.1	21.9	54.0	100.0
1981	23.2	22.4	54.4	100.0
1982	23.6	22.4	54.0	100.0
1983	19.7	23.1	57.2	100.0
1984	20.1	22.2	57.7	100.0
1985	18.9	22.4	58.7	100.0
1986	19.1	26.0	54.9	100.0
1987	17.5	25.5	57.0	100.0
1988	17.0	26.8	56.2	100.0
1989	16.7	27.0	56.3	100.0
1990	18.2	25.3	56.5	100.0
1991	15.7	26.0	58.3	100.0
1992	15.0	25.6	59.4	100.0
1993	16.1	25.7	58.2	100.0
1994	16.3	27.2	56.5	100.0

Kaynak:TOBB Ekonomik Raporları

Burada şunu belirtmek gerekir ki, iç talebin azalması bu talebin ihracatın gelişiminde fiziki bir zıtlık oluşturmasından dolayı olan bir zorunluluk değildir. Çünkü Türk sanayi üretim kapasitesinin büyük bir bölümü üretimdeki işsizleri oranıyla ilişkilidir. Bunun dışında sanayi üretiminin başlıca artış dinamiği olan iç talep dünya pazarı üzerindeki az oranda bir rekabet edebilirliğe sahip olan korumacı bir sanayinin iyileştirme işlevini yerine getirir. Sonuçta iktidarlar iç talebi azaltmak için önlemler alsalarda amaçları bu sanayileri ihracata zorlamaktır. Bunun etkisiyle iç pazarı daraltan önlemlere karşı oluşan endüstriyel muhalefet bu pazarda sağlanan menfaatin göstergesidir.

Olaya sektörlerin GSYİH içindeki paylarını inceleyerek baktığımızda I. plan ortalamasında tarımın %35.0, sanayinin %17.5 ve hizmetler sektörünün %47.5'lik bir pay aldığını izliyoruz. Bu oran 1983'de sırasıyla %19.7, %23.1 ve %57.2 olarak gerçekleşti; buradan da görüldüğü gibi tarımdaki azalma kısmen sanayi ve önemli oranda hizmetler sektöründe artışı getirmiştir. Bu oranları 1994 yılında incelediğimizde tarımın %16.3'e düştüğünü, sanayinin az bir artışla %27.2 olduğunu ve hizmetlerin %56.5 oranında pay aldığını görüyoruz⁶⁴.

2-DIŞ TALEP

Bu bölümün başında, Türk ihracatında AB'nin nispi payının azalımı ve Ortadoğu'da bulunan İslam Ülkelerinde ortaya çıkan bir satın alma

⁶⁴ TOBB Ekonomik Raporlar(çeşitli yıllar)

kapasitesi arasındaki muhtemel bir bağlantıdan söz edildi. Ancak Türk ihracatında AB'nin nispi payı Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracata bağlı olan bir durumu yansıtıyor ve bunun yanında diğer bölgelere yaptığı ihracatıda içerir.

A-AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TALEBİ

1973-1993 yılları arasında Türk ihracat arzının talebe yönelik durgunluğu görülür ve bu durgunluğun kökeninde AB tarafından konulan miktar olarak kısıtlamalar vardır. Kurumsal protokol bazı tarım ve tekstil ürünlerini içeren kotaları öngörür. Özellikle tekstil ve giyim ihracatı bu sayısal kısıtlamaların olumsuz etkilerine maruz kalır. 1978'de Türkiye'nin kabul ettiği tekstil anlaşması çerçevesinde AB Türkiye'den yaptığı giyim ve tekstil ihracatını içeren kotalar koydu. (74 230 ton pamuk ipliği, 3 600 ton pamuk dokuma, 8 400 000 parça tişört ve 2 300 000 parça blüz).

Diğer yandan 1977'de Türkiyeden yaptıkları ithalatın artması sonucu tekstil sektöründe güçlüklerle karşılaşan ortaklık üyesi ülkeler ortak pazar üzerinde kabul edilmiş fiyatlardan daha az bir oranda gerçekleşen Türk teslimatlarının karşısında Türkiye'den fiyatları yükseltmesini istediler⁶⁵.

Süregelen yıllarda ortaklık ülkeleri Türkiyeden yaptıkları ithalatı durdurdular. Türkiye'de bu durumda fiyatları yükseltmek zorunda kaldı. Fiyat, rekabet edebilirlikte önemli bir faktör olduğu için AB'ne yapılan

⁶⁵ AB'nin Onbirinci Genel Kurul Raporu s.523

ihracat bu önlemlerin olumsuz etkilerini üzerinde taşıdı. sonuç olarak AB ülkelerine Türk tekstil ihracatının payı azaldı.

Tablo:2-10

Tekstil ve Giyim İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı(%)

	1970-71	1978-79	1987-88
AB Ülkeleri	55.74	78.92	72.17
Diğer OECD Ülk.	28.41	9.10	13.69
İslam Ülkeleri	9.24	6.35	10.37
Diğer Ülkeler	6.61	5.63	3.77
TOPLAM	100.00	100.00	100.00

KAYNAK:Togan s.198

Tekstil ve giyimde 1979-88 döneminde en hızlı artış İslam ülkeleri pazarında gerçekleşmiştir. İhracatımız ortalama olarak yılda %28 oranında büyürken, İslam ülkelerine olan tekstil ve giyim ihracatı %35.2 oranında artmıştır.

TABLO:2-11

Bölgeye Yapılan Tekstil ve Giyim İhracatının Toplam Bölge İthalatı İçindeki Payı (%)

	1970-71	1978-79	1987-88
DÜNYA	0.25	0.60	2.48
AB	0.27	0.86	3.66
DİĞER OECD	0.18	0.15	0.84
DİĞER	0.48	0.71	3.20

KAYNAK:TOGAN s.198

Tablo:8 ele alınan seneler için Türk ihraç ürünlerinin o ülke gruplarının tekstil ve giyim mallarının toplam ithalatları içindeki paylarını

göstermektedir. Tekstil ve giyimde Türk ihracatı, bölge ithalatının 1987-88 döneminde dünya için %2.5, AB için %3.7 Diğer OECD için %0.8'ini oluşturmaktadır.⁶⁶

Tekstil ve giyim malları ihracatımıza, miktar kısıtlamaları yapılmamış olsa da bir yandan fabrika çıkış fiyatlarının yüksekliğine diğer yandan AB tarafından fiyatların arttırılmasına bağlanmış olan Türk ürünlerinin rekabet edebilirliğinde bir kayıp söz konusudur. Fakat bu kısıtlamaların varlığı üçüncü ülkelerin tamamı için oluşturulduğundan dolayı önemli bir neden değildir. Yinede bu kısıtlamalar Türkiye'den yapılan ithalatın payını belirler niteliktedir.

1970'li yılların sonunda AB'nin talebi Türkiye'nin ortaklığa yaptığı ihracatın gelişiminde baskın bir faktör olmuştur. Çünkü ilk aylardaki limitleri aşmış olduğundan dolayı Türkiye'den yapılan ithalat yıllar boyu sık sık durdurulmuştur.

B- TÜRKİYE'NİN İHRACATLARI İÇERİSİNDE AB'NİN NİSPİ PAYI ÜZERİNDE DİĞER ÜLKELERİN TALEBİ VE BU TALEBİN ETKİSİ

Analizin giriş şemasına göre OECD ülkeleri ve petrol ihraç eden ülkelerinkine oranla AB'nin talep gelişimini karşılaştırdık. İslam ülkelerinin

⁶⁶ Sübidey TOGAN,"1980'li yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu",Türk Exımbank Araştırma Dizisi 1,s.199

talebinin önemi petrol fiyatlarının yükselmesinin ardından 70'li yılların ikinci

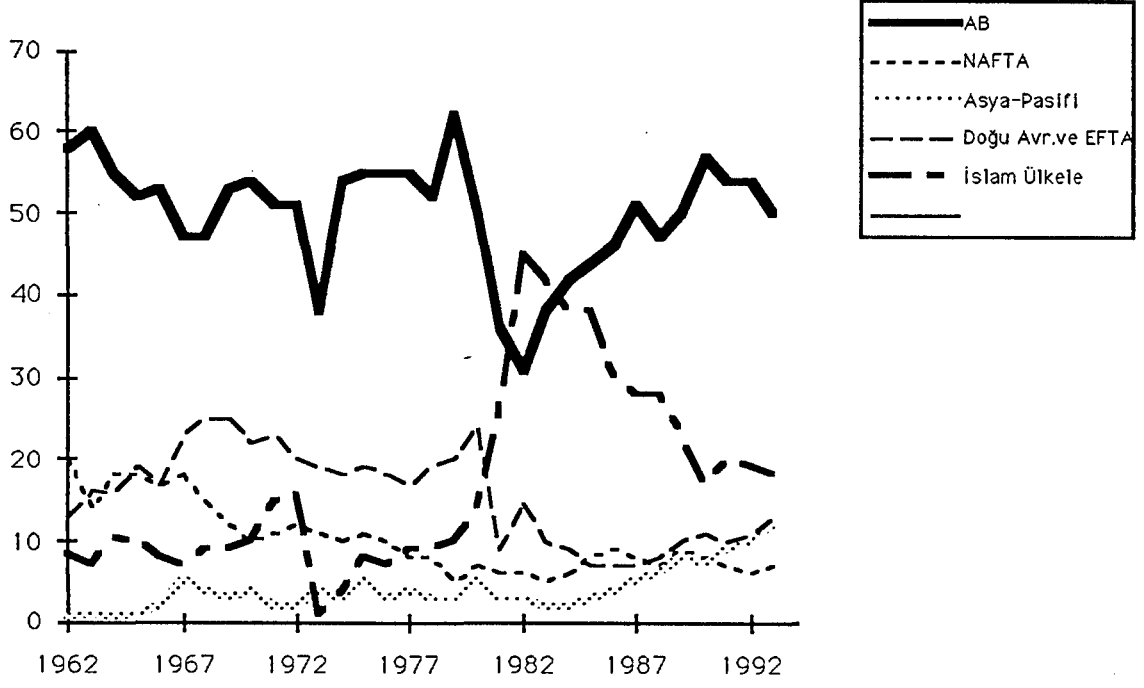
bölümünde ortaya çıkar. Bu ülkelerin analize katılmasının nedeni Türkiye'ye olan coğrafi yakınlıklarıdır.

İlk etapta ürün ayırımı yapmaksızın global bir düzeyde karşılaştırmalı bir analiz yapıldı. İkinci olarak talep edilen ürünlerden oluşan bileşim ve Türkiye'nin farklı ülke gruplarına yaptığı ihracat arasında bir bağlantının olup olmadığını araştırıldı.

Dünya ithalatında üç grup ülkenin nispi payları ile Türkiye ihracatının payını karşılaştırdığımızda 1965-72 döneminde en önemli payı %50 civarında bir oranla AB ülkeleri alıyor. Bunu Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri %25'lik bir oranla izledi. Üçüncü olarakta ortalama %15'lik bir oranla NAFTA ülkeleri yer aldı. Öyle görünüyorki AB ülkeleri Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri ve özellikle ABD'nin dahil olduğu NAFTA'dan daha çekici durumdadır.

1973-83 periyotuna ilişkin Türkiye'nin ihracatının coğrafi dağılımında tam bir değişiklik gözlemliyoruz. İslam ülkelerinin payı 1973-83 arasında %16'dan %44'e yükselmiştir. Bu olay o zamana kadar ilk sırada yer alan AB'ne yapılanını geçen bu ülkelere yapılan ihracattan çok daha önemlidir. 1981 başında İslam ülkeleri Türk ihracatı için önemli bir pazar oluştururlar.

Şekil:2-10
İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı(%)

EK:7

TABLO:2-12
Türk İhracatında Ülke Gruplarının Nispi Payları(%)

	AB Ülk.	NAFTA	Asya-Pas.	EFTA	İslam ülk.
1962	58	20	0.5	13	8.5
1965	52	18	1	19	10
1970	54	10	4	22	10
1975	55	12	5	19	8
1980	50	7	5	24	14
1982	31	6	3	15	45
1985	44	8	3	7	38
1990	57	8	7	11	17
1993	50	7	12	13	18

KAYNAK: DİE

Bu gelişimin büyük kısmını AB'nin talep artış oranları ve İslam ülkelerinin talep artış oranları arasındaki fark oluşturur. İki grup ülkeninde 1975-85 arasındaki dönemde ithalat gelişimleri gözlemlendiğinde İslam ülkelerinin AB ülkelerinden daha fazla oranda arttığını gözlemliyoruz.

Bu dönemdeki artışın sebebi dünyada yaşanan petrol krizleridir. Diyebiliriz ki 1975-85 arasındaki yıllarda AB'nin toplam ithalatından petrol ürünleri ithalatı daha fazla olmuştur. Sonuç itibarıyla 1975-85 döneminde Türk ihracatının artışında belirlenen işlenmiş ürünler için İslam ülkelerinin talep artışının belirleyici olduğunu doğruluyoruz. Bu işaretlerden yola çıkarak denebilir ki AB'nin talep artışının önemli bir kısmını Türkiye'den ihraç edilmeyen petrol oluşturmuştur ve Türkiye tarafından üretilen başlıca ürünlere ilişkin İslam ülkelerinin talep artışı AB'ninkinin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türk ihracatında AB'nin nispi payı İslam ülkelerinkinin aksine azalmıştır. O halde global bir biçimde gözlenmiş olan Türk ihracatının coğrafi dağılımı üzerinde AB'nin talep artışı ile İslam ülkeleri arasındaki fark ürün düzeyi ile belirlenmiştir. Burada daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi bu dönemde dünyada yaşanan iki büyük petrol krizinin sonuç üzerinde etkisi büyük olmuştur. Özellikle 1979 Petrol krizinin etkisini 1982 yılı değerlerinden kolaylıkla görmekteyiz. 1982 rakamlarına göre Türkiye'nin ihracatının %31'ini AB ülkeleri alırken %45'ini de İslam ülkeleri almaktadır.

1970 yılında AB ülkelerine ihraca, toplam içindeki %50'lik bir paya sahiptir. Bu oran, 1979'a kadar %50'nin altına genelde düşmemiş 1981-82 döneminde %33 ve %31 seviyesine inmiştir. Bunda dünya petrol

fiyatlarındaki artışın önemli payı vardır. Türkiye'nin ihracatında AB ülkelerinin payı 1983'den itibaren yeniden artmaya başlamış (%36), 1985'de %48'ler seviyesine (%40.3) ulaşmış daha sonra ki yıllar da giderek büyümüştür. 1989'da pay %47.8, 1992'de %51.7 olmuştur. AB ülkeleri arasında gerek ihracatımızda ve gerekse ithalatımızda en önemli paya sahip olan ülke Almanya'dır.⁶⁷

C- DIŞ TİCARET DENGESİ

Türkiye'de ithalat, ihracat ve dış ticaret dengesinde değer olarak meydana gelen gelişmeler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Cumhuriyet döneminde gerek ihracat ve gerekse ithalat 1970'li yıllara gelinceye kadar bir milyon doların altında kalmıştır. 1980 yılından sonra dış ticarete önemli gelişmeler olmuş, gerek ihracat gerekse ithalat hızla artmıştır. Özellikle dönem başında ihracat, izlenen politikalara bağlı olarak ithalattan hızlı gelişmiştir. Yapılan bir çalışmaya göre ⁶⁸. 1970-90 döneminde Türkiye'de temel mal ihracatı ortalama %11.7, imalat sanayi malları ihracatı yılda ortalama %24.5 toplam ihracat ise ortalama %15.9 oranında artmıştır.

⁶⁷ S.Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi" s.279-280

⁶⁸ S.Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi", s.272

TABLO:2-13

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

	İhracat Değeri mil.\$	Değişim (%)	İthalat Değeri mil.\$	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Değişim (%)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1964	410.8		542.1		-131.3		75.7
1965	463.7	12.8	577.1	6.4	-113.4	-13.6	80.3
1966	490.5	5.7	724.7	25.5	-234.2	106.5	67.6
1967	522.4	6.5	690.8	-4.6	-168.4	-28.0	75.6
1968	496.5	-4.9	770.5	11.5	-274.0	62.7	64.4
1969	534.9	7.7	751.3	-2.4	-216.4	-21.0	71.1
1970	588.5	10.0	947.6	26.1	-359.1	65.9	62.1
1971	676.6	15.0	1170.8	23.6	-494.2	37.6	57.8
1972	885.0	30.8	1562.6	33.5	-677.6	37.1	56.6
1973	1317.1	48.8	2086.2	33.5	-769.1	13.5	63.1
1974	1532.2	16.3	3777.6	81.1	-2245.4	191.9	40.6
1975	1401.1	-8.6	4738.6	25.4	-3337.5	48.6	29.6
1976	1960.2	39.9	5128.7	8.2	-3168.4	-5.1	38.2
1977	1753.0	-10.6	5796.3	13.0	-4043.3	27.6	30.2
1978	2288.2	30.5	4599.0	-20.7	-2310.9	-42.8	49.8
1979	2261.2	-1.2	5069.4	10.2	-2808.3	21.5	44.6
1980	2910.1	28.7	7909.4	56.0	-4999.3	78.0	36.8
1981	4702.9	61.6	8933.4	12.9	-4230.4	-15.4	52.6
1982	5746.0	22.2	8842.7	-1.0	-3096.7	-26.8	65.0
1983	5727.8	-0.3	9235.0	4.4	-3507.2	13.3	62.0
1984	7133.6	24.5	10756.9	16.5	-3623.3	3.3	66.3
1985	7958.0	11.6	11343.5	5.5	-3385.5	-6.6	70.2
1986	7456.7	-6.3	11104.8	-2.1	-3648.0	7.8	67.1
1987	10190.0	36.7	14157.8	27.5	-3967.8	8.8	72.0
1988	11662.0	14.4	14335.4	1.3	-2673.4	-32.6	81.4
1989	11624.7	-0.3	15792.1	10.2	-4167.5	55.9	73.6
1990	12959.3	11.5	22302.1	41.2	-9342.8	124.2	58.1
1991	13593.5	4.9	21047.0	-5.6	-7453.6	-20.2	64.6
1992	14714.6	8.2	22871.1	8.7	-8156.4	9.4	64.3
1993	15345.1	4.3	29428.4	28.7	-14083.3	72.7	52.1
1994	18106.1	18.0	23270.0	-20.9	-5163.9	-63.3	77.8

Çalışmada büyüme oranları kullanılarak elde edilen ihracatın trend değerleri ile gerçekleşme farkı trend değerlerinin yüzdesi olarak ifade

edildiğinde, trend değerlerinden sapmalar temel mallarda %13.2, mamül mallarda %23.7, Toplam ihracatta ise %13.1 olarak bulunmuştur. Trend değerlerinden ortalama %10'un altında sapmalar "küçük " sapmalar olduğuna göre, Türkiye'nin hem temel mal ihracatı ve hemde imalat sanayi malları ihracatı "istikrarlı" bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Dünya ihracatı içinde herhangi bir malda önemli bir paya sahip değildir. Dolayısıyla, herhangi bir malın dünya fiyatını belirleme imkanı yoktur.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde dış ticaret, 1930-46 döneminde 1938 yılı dışında devamlı fazla vermiştir. Bunda, o dönemde izlenen döviz kuru, ihracat ve ithalat rejim ve politikalarının çok önemli rolü vardır. Dış ticaret dengesi ilk defa 1974 yılında 2.2 milyar \$ açık vererek milyar sınırını aşmış ve daha sonraki yıllarda bu milyarlı açıklar hızla büyüyerek devam etmiştir. Türkiye'de Dış ticaret dengesindeki açık 1980'deki 5 milyar\$ seviyesinden 1988'de 2.6 milyar\$a gerilemiş, fakat bu yıldan sonra ithalatta görülen patlama sonucunda açık hızla artarak 1993 yılında rekor seviyeye ulaşmıştır (14 milyar\$). 5 Nisan 1994'de ise yine alınan ekonomik tedbirler neticesinde 5 milyar\$ inmiştir.

Dış ticaret açıkları, eğer yakın bir gelecekte Türkiye AB ile Gümrük Birliğini gerçekleştirirse önümüzdeki yıllarda büyüyerek devam edebilecektir. Dış ticaretin fazla verdiği yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı da, devamlı yüzde yüzün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu oran, 1946'dan başlayarak 1980 yılına kadar azalarak devam etmiştir. 1981'den sonra ihracattaki hızlı artışa paralel olarak 1988'e kadar yükselmiş daha sonra

ihracatın yavaş artması ve ihracat genişlemesi sebebiyle oran yeniden düşmeye başlamıştır (bkz.tablo:ithalatın ihr kar or).⁶⁹

Bir diğer yaklaşımla gönderilen fonlar Türkiye'nin dış ticaret açığı ile ilişkilendirildiğinde ise bu fonların bazı yıllarda Türkiye'nin dış ticaret açığını tek başına kapatmış olduğu gözleniyor. 1964 yılında gönderilen fonların dış ticaret açığını giderici etkisi binde yedi iken 1965 yılı ve sonrasında bu oran önce %59'a daha sonra %150'lere kadar yükselmiştir.1988 yılı sonu itibariyle bu fonların dış ticaret açığını giderici etkisi %100 iken 1994'da %75'e 1990 yılında ise %36'ya düşmüştür. Buna rağmen gönderilen fonların Türkiye'nin dış ticaret açığını 1990 yılına kadar zaman zaman fazlasıyla karşıladığı anlaşılmaktadır.

Yapılan bu değerlendirme sonucunda gönderilen fonların Türk ekonomisinin dış dengesinin temel öğelerinden birisini meydana getirdiği rahatlıkla söylenebilir. 1970'li yılların ilk yarısına kadar yatırım malları ithalatının artışında önemli bir payı olan bu fonlar, Türkiye'nin ithalat kapasitesine katkıda, dış ticaret açığını karşılamada önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bu fonlar dış ticaret büyüklüklerini etkilerken, Ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında katkıda bulunmaktadır. Gönderilen fonların bu olumlu etkilerinin yanında, ilave talep yaratarak dış ticaret açığını arttırıcı bir rol üstlendiğininide gözden kaçırmamak gerekir. Gerçekten de, işgücü akımı ithalat ve ihracat kalemlerini etkileyerek işçi

⁶⁹ S.Rdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi",s.274

gönderilen ülkelerle olan dış ticaretin yapısını değiştirebilir. Ayrıca dış turizm ve yabancı sermaye hareketlerinde de mevcut etkileri vardır⁷⁰.

Tablo:2-14
Türkiye'nin İthalat Kapasitesi

YILLAR	İşçi Dövizleri (Mİl.\$)	Turizm Gelir. (Mİl.\$)	İhracat (Mİl.\$)	Gelirler Top. Mİl.\$	İthalat (Mİl.\$)
1964	9	9	410.8	428.8	542.1
1965	70	14	463.7	547.7	577.1
1966	115	13	490.5	618.5	724.7
1967	93	14	522.4	629.4	690.8
1968	107	24	496.5	627.5	770.5
1969	141	37	534.9	712.9	751.3
1970	273	52	588.5	913.5	947.6
1971	471	63	676.6	1210.6	1170.8
1972	740	104	885.0	1729.0	1562.6
1973	1184	171	1317.1	2672.1	2086.2
1974	1426	194	1532.2	3152.2	3777.6
1975	1312	201	1401.1	2914.1	4738.6
1976	982	181	1960.2	3123.2	5128.7
1977	982	205	1753.0	2940.0	5796.3
1978	893	230	2288.2	3411.2	4599.0
1979	1694	281	2261.2	4236.2	5069.4
1980	2071	326	2910.1	5307.1	7909.4
1981	2490	381	4702.9	7573.9	8933.4
1982	2140	370	57	8256.0	8842.7
1983	1513	411	5727.8	7651.8	9235.0
1984	1807	839	7133.6	9779.6	10756.9
1985	1714	1481	7958.0	11153.0	11343.5
1986	1634	1215	7456.7	10305.7	11104.8
1987	2021	1721	10190.0	13932.0	14157.8
1988	1806	2355	11662.0	15823.0	14335.4
1989	3138	2557	11624.7	17319.7	15792.1
1990	3325	3225	12959.3	19509.3	22302.1
1991	2901	2654	13593.5	19148.5	21047.0
1992	3074	3639	14714.6	21427.6	22871.1
1993	2963	3959	15345.1	22267.1	29428.4
1994	2665	4321	18106.1	25092.1	23270.0

Cari işlemler dengesi 1988'e kadar sürekli açık vermiştir. 1988'de ilk defa cari işlemler dengesinin fazla vermesinin sebebi, turizm gelirlerinin

⁷⁰ Erol KUTLU, "Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü göçünün Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi" Eskişehir, 1992 s.110

%60'lık artışla 2 milyar 355 milyon dolara ulaşması yanında, ihracat gelişme hızının %14.8 olmasına mukabil, ithalattaki gelişmenin beklenenin altında (%1.3) gerçekleşmesidir⁷¹.

1994 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısında %7.7'lik artış olmuştur. Turist sayısındaki artış turizm gelirleri üzerinde olumlu etki yapmış 1993 yılında 4 milyar dolar olan Turizm gelirleri %9.1'lik artışla 4.3 milyar dolara yükselmiştir. İşçi gelirleri %10.1 oranında azalarak 3 milyar dolardan 2.7 milyar dolara gerilemiştir⁷². Turizm gelirlerindeki bu gelişimin nedenini Turizm Teşvik yasasına dayandırabiliriz. Turizm sektöründe teşvikler sayesinde yatak kapasitesi 10 binden 314 bine, turizm gelirleri 7.6 milyon dolardan 4.3 milyar dolara geldi⁷³

71 TOBB Ekonomik Rapor 1989 s.202

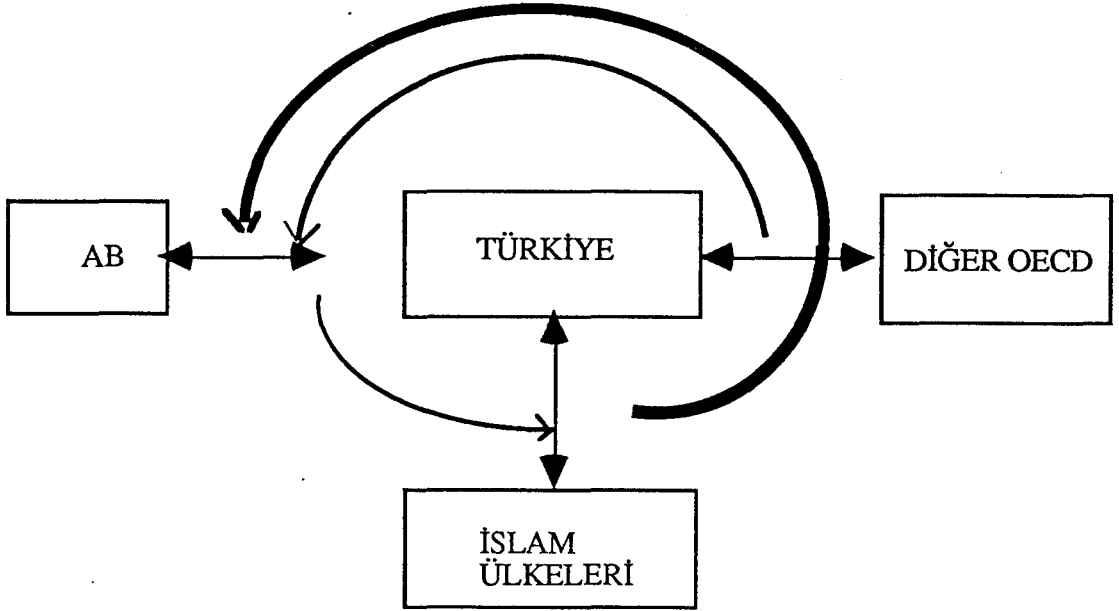
72 TOBB Ekonomik Rapor 1994 s.76

73 TOBB Ekonomik Forum Dergisi ,Haziran 1995,s.28-29

III-TARAFLAR ARASINDAKİ MAL HAREKETLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

AB ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin iki değişkenin (ithalat,ihracat) analizinde ortaya çıkan sonuçları yeniden ele alıp toplu bir değerlendirme yapmak amacıyla bu kısım çalışmamıza ilave edilmiştir.

Türkiye ekonomik ilişkide bulunduğu diğer ülke ve ülke gruplarına göre, AB ile çok daha ileri düzeyde mal hareketlerinde bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'nin dış ticaretinde AB ülkeleri %50'nin üzerinde bir yer tutarken, bu seviyeyi etkileyen faktörler tek tek analiz edildi. Bu analiz sonuçlarına göre; hazırlık dönemi boyunca (1965-72) AB ve Türkiye arasındaki bağlantılar diğer OECD ülkeleri (EFTA), özellikle ABD (NAFTA)'da harcamalar seviyesinde genişletilmiştir.Ancak geçiş dönemi boyunca (1973-83), AB'nin İslam ülkelerine göre Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir kayba uğradığını gözluyoruz. Son dönemde ise (1984-1994); AB, İslam ülkelerine göre eski önemine kavuştuğu gözleniyor. Bu durumu aşağıda çizilecek şema yardımıyla daha iyi açıklanmaktadır.

İlk dönemin gelişimine ilişkin olarak öyle görülüyor ki AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler, ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulmasından dolayı gelişmiştir. Bu gelişim bir yandan atlantik ötesindeki gücün yeniden zayıflaması ve diğer yandan AB'nin Dünya ticaretindeki yerini tekrar kazanmasının sonucudur.

1970'li yıllar boyunca Türkiye'ye direkt yardım yapan ABD, OECD ülkeleri çerçevesinde kredi sağlamıştır. ABD'nin amacı, Avrupa'ya ve özellikle Federal Almanya'ya yardım transfer etmek ve bu şekilde Amerikan

ekonomisinin gelişmesini sağlamaktı. Bu süre zarfında da Türkiye'nin AB'ye katılımının gerçekleşeceği düşünülmüştür.

Bundan başka ABD ile Türkiye arasında sanayileşme politikasına ilişkin bir anlaşmazlık vardı. Bu anlaşmazlık şöyle açıklanabilir; Planlama döneminin başlangıcı ile birlikte (1963) Türk kalkınma stratejisi ABD ve Türkiye arasındaki anlaşmazlığın merkez noktasını oluşturmuştu. ABD; türk kalkınma planlarında öngörülen %7'lik artış oranı yüksek ve gerçekleşmesinin zor olduğunu düşünüyordu. Hatta ABD, Türkiye'nin ekonomik kalkınmayı özel inisiyatif üzerine dayandırmayı dışa açık ekonomi politikaları izlemeyi ve aşamalı olarak kamu sektörünü küçültmesini istiyordu. Ancak Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejisi; korumacı bir biçimde sanayileşerek ekonomik büyümeyi sağlamayı amaçlıyordu.

1970'li yılların sonuna kadar birçok olay, daha ziyade politik yapı ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır ve buda Türkiye'nin dış ödeme güçleriyle karşılaşmasına rağmen 1970'li yılların sonuna kadar sürdü. ABD gerekli finans yardımlarının düzenlenmesi inisiyatifi üzerinde taşıyordu. Senatonun onayını isteyen Amerikan otoriteleri yardımı yeniden ele almaya, direkt olarak ilgisi olan Birleşik Devletler savunma çıkarları üzerinde ısrar etmeye başlamışlardı. Politik ve asgari faktörler Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler üzerinde ağır basmıştır.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin bozulması, İkinci dünya savaşından önce önemini koruyan Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin gelişmesinde açıklayıcı olur. Buda hazırlık dönemine ilişkin analiz

sonuçlarını doğrular ve 1980 başındaki gelişimi açıklar. Sonuçta 1980 Eylülündeki Askeri darbeden sonra AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler AB'nin polituk etkilerine karşı olan askeri yönetim yüzünden bozulmuştur. Aynı zamanda ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir iyileşmede söz konusu olur. Bu konular Türkiye'nin dış ticaretinin coğrafi dağılımının belirlenmesinde önemli bir rol oynayan bir başka faktörün varlığını gösterirler. Bu ise Dış Finansman kaynaklarıdır.

Geçiş dönemine ilişkin olarak ilk petrol krizi taraflar arasındaki ticari ilişkilerde bir dönemeç oluşturur. AB'den yapılan işlenmiş ürünlerin ithalatı üzerinde petrol ithalatından dolayı oluşan daralma ve büyük kısmı Türkiye'nin yakınında bulunan islam ülkelerinin gelirlerindeki artış nedeniyle taleplerinin yükselişi Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin aleyhine azaltma etkisinde bulunmuştur.

Fakat bu faktörler büyük bir önem taşıyormuş gibi görünseler de analiz sayesinde Türkiye'nin yürüttüğü ekonomi politikalarının ticari ilişkiler üzerinde önemli etkileri olduğu görülür. Çünkü petrol krizleri, ithalat artışını azaltsada başka gruptaki ürünlerde Türkiye'nin arzındaki rolü, bu gelişimde en az bunun kadar önemlidir. İhracat azalsada bu sanayi ürünlerinin ithalatının artışının finansmanına izin veriyordu. O halde ortaya çıkan sonuç; 1980'e kadar Türk Ekonomi Politikaları ihracatı olumsuz etkilemiştir. Başka bir deyişle Türk ihracatında AB'nin talep durgunluğunun etkisi çok önemli değildir.

İkinci dönemi daha iyi kavraya bilmek için Türk ekonomisinin dış dengesinin incelenmesi gerekir. Bu konuda hangi düzeyde ödemeler dengesi gerçekleşecek bunu anlamak ve bu dengenin ticari ilişkiler üzerindeki etkisini görmek gerekiyordu. Türkiye açısından bu denge ne mal hareketlerinde, nede faktör hareketlerinde hiçbir zaman gerçekleşemedi.

Türkiye'nin dış finans kaynaklarını hesaba katmadan bir analiz yöntemi ortaya konulamaz. Bu analiz sadece üretim faktörlerinin hareketlerini bölümlendiren diğer değişkenleri inceledikten sonra mümkün olabilir.

İhracatın ithalatı karşılama oranının gelişimi gösteriyor ki; Tüm analiz periyotu üzerinde bu oran nispi olarak düşüktür. Bu oranın gelişimine dayanarak üç alt periyot oluşturuyoruz.

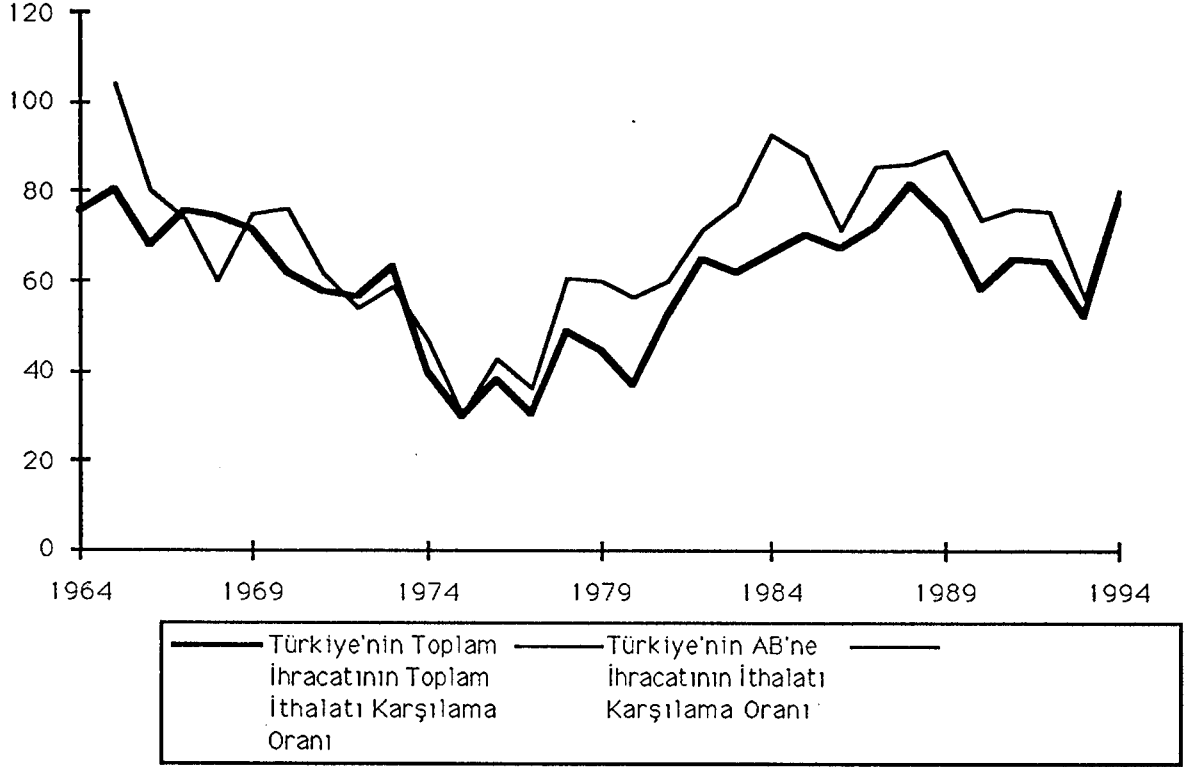
- 1- 1965-1975 azalma eğilimi;
- 2- 1976-1988 artma eğilimi;
- 3- 1989-1994 önce azalma, sonra artma eğilimi;

1976'dan 1979'a kadar ihracatın ithalatı karşılama oranının iyileştirilmesi, özellikle AB'den yapılan ithalat azalımının sonucu olan ekonomik büyümenin yavaşlamasına dayandırılabilir. İhracatın hızla arttırılmasında gereken iyileştirme sadece 1981'de yapıldı.

Bir çok araştırmada görülüyor ki, 1970'li yıllarda yürütülen ekonomi politikaları, ithalatın kısıtlamasında Türkiye'yi zorlayan dış ödemeler güçlüklerinin temelini oluşturmuşlardır.

Şekil:2-11

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

EK:8

1974-1979 periyodu boyunca görülüyor ki petrol krizlerinin etkisi ile oluşan dışalım-dışsatım koşullarının bozulmasında ticari açıkların %25'ini ayırabiliriz. Geri kalan %75'ini açıklamak için başka nedenler bulmak gerekir. Bize göre açıkların bu %75'lik bölümünün nedeni, gerçekleştirilen ihracatı azaltarak, reel ithalatı artırmayı kolaylaştıran ekonomi politikalarıdır.

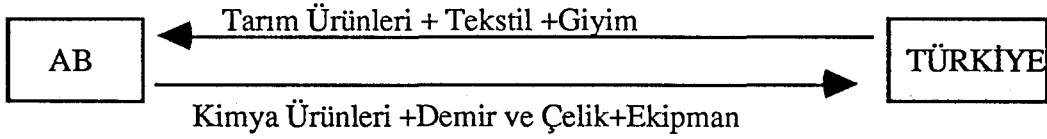
Analiz çerçevesinde AB'nin karşısında Türkiye'nin karşılama oranı üzerinde bir saptamayı ilave etmek gerekir. Dış ticaret önemli açıklarla karşılaşırorsa öncelikle hangi grup ülkeyle olursa olsun yapılan ticaretten doğan açıkların büyük kısmı önemsiz gibi görünebilir. Bu hesaplamanın sonunda dış ticaretin büyük kısmında oluşan açık ile ülke grupları karşısında bir açığın önemli görünmesi çok doğaldır.

Bununla birlikte AB herhangi bir ülke grubu değildir. Kısa bir zaman sonra ortak olacağımız bu grupla bir Gümrük Birliği Anlaşması imzalandı. Büyük oranda ülkeler karşısında güncel açıkların boyutları için düşünceyi yansıtan gümrük duvarları göz ardı edilemez. Türkiye ve AB'nin ticari yapısı incelendiğinde ürün karşılama oranının hesaplanması, bu yapıyı anlamayı kolaylaştırdı.

Tarım ürünlerinin karşılama oranı (tamamı Türkiye için fazla veren) önemli kararsızlıklar gösterir. Bu gelişim büyük oranda coğrafi şartlardan etkilenen tarımsal üretim düzeyinin gelişimine bağlanmıştır. Bununla birlikte bu kategorideki ürünlerin ithalatının önceden yapılmış olan ihracat bağlantıları için gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmek gerekir.

Tarım ürünlerine ilişkin AB'nin karşılama oranı ile toplam karşılama oranı karşılaştırıldığında AB'nin karşılama oranı toplam oranın üzerinde olduğunu görürüz. Bu ise, Türkiye'nin AB karşısında ve diğer ticari partnerlerine oranla daha önemli bir karşılaştırmalı avantaja sahip olduğunu gösterir.

Türkiye ve AB arasındaki gelişme düzeyindeki farkı ortaya koyan ürün karşılama oranlarını içeren sonuçlar; bir yandan bu farkı diğer yandan aşağıdaki şemadan özetlenen Türkiye ekonomisinin gelişimini doğrularlar.

Gümrük Birliği Anlaşmasının uygulamaya geçirilmesi durumunda, güncel durum tarım ürünlerinde, tekstilde, hazır giyimde ve bazı katma değeri yüksek ürünlerde Türkiye'nin özel durumunu ön plana çıkarır. Bu aşamada, Türkiye ekonomisinin gelişimi için bu durumun içerdiği olumsuzluklar ve avantajlar üzerine yapılan tartışma her zaman kesin bir sonuç vermez. Türkiye'de uygulanan kalkınma planlarının ve Gümrük Birliği konusunun uyuşup uyuşmadığını görmek oldukça önemlidir. İthalat için uygulanan strateji konusunda kaydedilen Türkiye'nin ilk dört kalkınma planı gümrük birliği ile uyumlu politikalar içermiyordu. Çünkü bu planlar korumacı önlemleri içermekteydiler. Bundan başka uygun bir zamanda gerekli yatırım finansmanları şartları üzerinde, planlarda belirtilen gelişmeleri içeren sektörlere ilişkin gümrük birliğini gerçekleştirmek için kurumsal protokol 22 senelik bir süreyi öngördüğü halde, biraz netlikten yoksun kalır. Fakat son kalkınma planlarında gümrük birliğine geçiş konusunda önemli kararlar alınmıştır.

SONUÇ

Avrupa Birliği ile 1963 yılında yapılan Ortaklık Anlaşması gereği, teorik olarak son aşama tamamlanmıştır. Ancak, hazırlık, geçiş ve son aşamaların tamamlanmasına rağmen, özellikle geçiş dönemi için belirlenen hedeflerden çok uzak kaldığı açıktır. Belirlenen hedeflerden hiuç birine ulaşamadı; malların serbest dolaşımıyla ilgili olarak, Türkiye kendi tarafında, Ek Protokol'ün öngördüğü gümrük vergilerini düşürmedi. AET ise, Türk ürünlerine yeni nicel kısıtlamalar getirdi. İşgücünün serbest dolaşımını bırakın, Türk uyruklular için bir giriş vizesi mecburiyeti getirdiler. Bu olumsuz saptamalar çoğaltılabilir, ama sonuçta global bir başarısızlık söz konusudur.

İki tarafın ekonomisini ilgilendiren veriler, bir yandan dünya ekonomisinin gelişimi, diğer yandan taraflara özgü iç dinamiğın etkisi altında önemli değişikliklere uğradılar. 1980 sonrası Ortaklığa dinamizm kazandırmak amacıyla yeni imkanlar ve gereçler arayışına girişildi. Bu aşamada Türkiye, 1980 öncesine göre daha aktif bir çabaya girip, 1995 Mart'ında Gümrük Birliği anlaşması sağladı. Bu aşamadan sonra tam üye olmadanh gerçekleşecek gümrük birliği ile entegrasyonun sonuçları daha

yoğun tartışılır hale geldi. Bu tartışmalara ışık tutacak AB-Türkiye arasındaki mal hareketlerinin analizi yapılmaya çalışıldı.

Tüm analiz süresince, Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın gelişimi şu değişkenler yardımıyla incelendi; Nispi Fiyatlar, krediler, direkt yatırımlar, ürünlerin nispi fiyatları, Türkiye'nin üretim yapısı ve Türkiye'nin ithalat kapasitesi.

Türkiye pazarında rakiplerine göre ilk üç değişken AB'nin rekabet edebilirliğini tanımlar. Son üç değişken ise AB'den yapılan ithalat ile Türkiye'nin ithalat bileşimi arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Dördüncü değişken özellikle AB'den yapılan ithalat üzerinde petrol krizlerinin etkisini açıklamaktadır. Beşinci ve altıncı değişken Türk ekonomisinin gelişiminin AB'den yapılan ithalatın gelişimi üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Görüldüğü gibi, dönemlere göre iki değişkenin önemi farklıdır. Şöyle ki, rekabet edebilirlik değişkenler hazırlık dönemi boyunca AB'den yapılan ithalatın gelişimini belirlemiştir. Yapısal değişkenlere gelince, bunların geçiş dönemi ithalatlarının temel belirleyicileridir. Ancak son döneme bakıldığında (1984-1994) rekabet edebilirlik değişkenlerinin tekrar ön plana çıktığı gözlenmektedir.

Dönemleri takip eden birincil ve ikincil açıklayıcı değişkenler alttaki tabloda sunulmuştur.

	1965-1972	1973-1983	1984-1994
BİRİNCİL	Rekabet Edebilirlik	Yapısal Değişkenler	Rekabet Edebilirlik
DEĞİŞKENLER	Değişkenleri		Değişkenleri
İKİNCİL	Yapısal Değişkenler	Rekabet Edebilirlik	Yapısal Değişkenler
DEĞİŞKENLER		Değişkenleri	

Hazırlık dönemi boyunca, AB'den yapılan ithalat diğer ülkelerden yapılandıktan daha hızlı arttı. Çünkü AB fiyat oranından daha rekabet edebilir bir halde idi. Türkiye ithalatını artırabilmek için finansman avantajları sağladı ve Türkiye'ye yardım yaparak aramalar üretimini artırma imkanı sağladı.

Geçiş dönemi için, AB'den yapılan ithalat artışı hız kaybetti ve petrol şokları yüzünden ve bunu karşılamak için Türk ekonomisinin yetersizliği yüzünden bir azalmayla karşılaştı. Sınırlı bir ithalat kapasitesinin zorlaması altında petrol faturasındaki artış Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın %90'ını oluşturan işlenmiş ürünler ithali üzerinde bir delme girişiminde bulundu. 1985 sonrasında AB genel ithalattaki payını yeniden arttırdı. Bunda da işlenen dış politika etkili oldu. Artık Türkiye AB'ne tam üyelik için bu grupla ilişkilerini daha da yoğunlaştırdı. Türkiye'den Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatlar analiz edildiğinde ise, Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa Birliğinin önemi bir kez daha ortaya çıktı.

Hazırlık dönemi boyunca (1965-1972) diğer ülke gruplarına göre daha fazla olan AB'nin talep artışı, Türkiye'nin İhracatının yönünü ortak pazara çevirmiştir.

Bu şekilde Türkiye'nin toplam ihracatında Ortak Pazar Ülkeleri, diğer OECD ülkelere göre önemli bir yer tutmuştur. Fakat Geçiş dönemi boyunca (1973-83) devam eden petrol krizleri, bir önceki dönemin gelişimini tersine çevirmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin arzına Türkiye'ye yakın bir bölgede olan İslam ülkelerinden önemli bir talep doğmuştur. Sonuçta Türkiye'nin ihracatı bu ülkelere yönelmiştir. Geçiş dönemi boyunca Türkiye'nin ihracatının önemli bir pazarını İslam Ülkeleri oluşturmuştur.

Türkiye'nin AB'ne ihracatının analizi sonucunda elde edilen bulgular şöyle sıralanabilir. Burada ihracatın gelişimini belirleyen iki temel değişken saptanmıştır. Bu değişkenlerden ilki "arz değişkenleri", ikincisi ise "talep değişkenleri" dir.

Analiz dönemine ilişkin "arz değişkenleri" 1973 - 1979 ve 1984-1994 dönemleri arasında AB'ne ihracatın gelişiminde belirleyici olmuşlardır. "Talep değişkenleri" ise 1965-1972 ve 1980-1983 dönemlerinde Türkiye'nin AB'ne yaptığı toplam ihracat düzeyini belirlemiştir.

Dönemler itibarıyla ihracat düzeyini belirleyen;

	1965-1972	1973-1979	1980-1983	1984-1994
Birincil	Talep Değişkeni	Arz Değişkeni	Talep Değişkeni	Arz Değişkeni
Değişkenler				
İkincil	Arz Değişkeni	Talep Değişkeni	Arz Değişkeni	Talep Değişkeni
Değişkenler				

Dünya talebinin coğrafi dağılımını değiştiren dünya ekonomik bunalımı ve krizleri bölgelere göre ihracat bileşimini etkilediği gibi, Türkiye'nin ihracatının coğrafi yönünde değiştirmiştir.

1973-84 periyotu incelemesinde genel ihracatımız içerisinde AB ülkelerine yaptığımız ihracatın gelişimi ve bu ülkelerin taleplerinin gelişimi arasındaki bağlantı bu dönem için zayıf kalırken, 1985-1994 periyotunda oldukça güçlüdür.

Genel olarak Türkiye'nin ihracatı ile dış talep arasındaki ilişki 1973-1983 dönemi için zayıf kalmakla birlikte, 1984-94 döneminde güçlüdür. Ticari partnerlerinde olduğu gibi Türkiye'nin ihracat arzının bu dönemler süresince belirleyici olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Bununla birlikte ihracatın gelişimi 1964-1994 dönemi bazında ele alınırsa yapılan analiz sonucunda, tüm ülke gruplarının birbiriyle kuvvetli ilişkileri olduğu sonucunu elde ederiz.

Türkiye'nin ihracatını 1965-1980 ve 1981-1994 alt dönemler halinde karşılaştırsak, ihracat bir dönemden diğerine dokuz kat artmış olduğunu görürüz. 1981 yılı başında iki gelişme ile karşılaşılıyor. Bir yandan ithalatın hızla artışı, diğer yandan coğrafi dağılımının temelden değişikliğe uğramasıdır. Bu ise, Türkiye'nin ihracatının dış talep konusunda oldukça hassas olduğunu açıklar. Sonuçta talep değişkeni 1980'li yılların ilk yarısında belirleyici olmuştur denilebilir.

Bu gözleme dayanarak Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracatın gelişimindeki aynı nedeni kullanarak denilebilir ki, 1973-1979 yılları arasında AB'nin Türk mallarına talebi, Türkiye'nin AB'ne yaptığı ihracatın gelişiminde belirleyici değildir. Aksine bu gelişim 1980 yılı başında belirleyici olmuştur. Olayı 1984-1994 periyotunda ele aldığımızda ise, Türkiye'nin ihracatının coğrafi dağılımında AB'nin eski önemine kavuştuğunu ve İslam ülkelerinin nispi payının azaldığı gözleniyor. Bunun nedenini de 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'na ve Türkiye'nin batıya yönelik dışa açık ekonomi politikaları izleyerek, AB'ne üyelik konusunda kesin karar almamış olmasına bağlayabiliriz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKAD Asaf Savaş : "Alternatif Büyüme Stratejisi", İstanbul
1983
- AVRUPA BİRLİĞİ : Onbirinci genel kurul raporu
- BAĞRIAÇIK Atilla : "Türkiye Sanayisinde Pazar Hakimiyeti",
Dünya yayıncılık, İstanbul 1983
- CEYHAN Haluk,
BOLAT Ömer : "Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'nin
Durumu", İktisadi Kalkınma Vakfı
yayınları, İKV:121, Ekim 1992
- ÇİLLER Tansu : "Dünya'da ve Türkiye'de Kur Politikaları
ve Sorunları", İstanbul 1983
- DPT : Beş Yıllık Kalkınma Planları
- DPT : "Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu", Beş
Yıllık kalkınma Planı Özel İhtisas
komisyonu Raporu, Kitap:3, DPT ÖİK
Ya.No: 2377/441, Ocak 1995
- ERDOĞDU Pekcan : "Dış Ticaret Bülteni", İstanbul Ticaret Odası
yayınları, Nisan 1994

- EŞ Macit : "1980 Öncesi Planlı Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi" Kütahya İİBF Yıllığı 1992
- GÜNGÖR T. Uras : "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları" İstanbul 1979
- GÜNUĞUR Haluk : "AET'de ve Türkiye Topluluk İlişkilerinde İşçilerin Serbest Dolaşımı", Avrupa Topluluğu ve Türkiye ,T.O.O.A.İ.E.ya.no: 220, Ankara, 1987
- HDTM : "Avrupa Topluluğu ve Türkiye" Ankara 1993
- IMF : Rapor No:23
- İstanbul Sanayi Odası : "Dış Ticaret Bülteni" Nisan 1994
- KARLUK Rıdvan : "Türkiye Ekonomisi" Eskişehir 1994
- KARLUK Rıdvan : "Uluslararası Ekonomi" Bilim Teknik Yayın Evi Genişletilmiş B.3, İstanbul 1991
- KAZGAN Gülten : "Gümrük Birliği Söyleşisi", Ekonomik Forum Dergisi, TOBB, Eylül 1994
- KEPENEK Yakup,
YENTÜRK Nurhan : "Türkiye Ekonomisi" B.6, İstanbul 1994
- KUTLU Erol : "Dünya ekonomisi", Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 1995
- KUTLU Erol : "Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü

Göçünün Türk Ekonomisi Üzerindeki
Etkilerinin Analizi" Eskişehir 1992

TBMM

: Aylık Bülten, Ankara, Şubat 1995, sayı:
39

T.C. Başbakanlık ve

Dış Ticaret Müsteşarlığı

: "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", Avrupa
Topluluğu Koordinasyon Genel Müd.
B.2, Ankara 1993

TOBB

:Ekonomik Forum Dergisi (çeşitli sayılar)

TOBB

:Ekonomik Raporlar (çeşitli yıllar)

TOGAN Sübidey

: "1980'li Yıllarda Dış Ticaret Rejimi ve Dış
Ticaretin Liberizasyonu", Türk Exımbank
Araştırma Dizisi 1,1993

_____ : Türkiye-AB İlişkileri ve 6 Mart 1995 Tarihli
Ortaklık Konseyi kararı

VAKIFBANK

: "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine
Muhtemel Etkileri" Vakıfbank Araştırma
Dizisi No: 1, Ankara 1995

_____ : Yeniüzyıl Gazetesi Ekonomi Sayfası

YURTSEVER Barlas

: "Gümrük Birliği ve Türkiye" Ekonomik
Forum Dergisi, TOBB, Eylül 1994

_____ : 36. Dönem Türkiye-AT Ortaklık Konseyi
Toplantısı Tavsiye Kararları Metni,
Brüksel, 6 Mart 1995

EK:1 Türkiye ve AB arasındaki ticaret seviyesinin gelişimi (milyon \$)

Yıllar	AB ile Dış Tic. Hacmi	Toplam İçin. Pay (%)	Türkiye'nin Dış Tic.Hacmi
1965	431.8	41.5	4040.7
1966	548.5	45.2	1215.2
1967	553.4	45.6	1213.5
1968	595.8	47.0	1266.8
1969	619.8	48.0	1290.7
1970	680.8	46.2	1474.3
1971	852.6	48.3	1764.8
1972	1199.2	50.0	2397.3
1973	1765.9	51.7	3415.3
1974	2392.5	45.4	5275.4
1975	2858.5	47.3	6045.3
1976	3187.2	45.9	6947.5
1977	3254.8	43.6	7464.1
1978	2878.7	42.2	6823.4
1979	3018.5	40.1	7533.5
1980	3404.5	31.9	10660.4
1981	3929.4	28.6	13716.0
1982	4075.5	27.7	14716.0
1983	4533.9	30.0	15138.1
1984	5706.0	31.9	17891.0
1985	6680.1	34.7	19301.7
1986	7828.1	42.1	18561.5
1987	10533.6	43.3	24347.8
1988	10993.4	42.3	25997.3
1989	11463.1	41.8	27416.8
1990	16221.1	46.0	35261.8
1991	16263.5	46.9	36640.5
1992	17649.5	47.0	37585.7
1993	20236.3	45.2	44773.5
1994	18547.9	44.8	41376.1

EK:2 Türkiye'nin AB kökenli ithalatlarının gelişimi (milyon \$)

Yıllar	AB'den yapılan ithalat	Genel ithalat içindeki payı (%)
1965	226.2	39.2
1966	321.6	44.4
1967	332.6	48.2
1968	391.1	50.8
1969	369.1	49.0
1970	397.9	44.9
1971	543.9	50.0
1972	799.2	53.0
1973	1161.5	55.4
1974	1689.7	45.2
1975	2257.0	48.7
1976	2249.1	44.7
1977	2408.3	42.1
1978	1797.5	39.6
1979	1828.0	36.2
1980	2203.0	27.9
1981	2489.1	27.8
1982	2455.6	27.5
1983	2605.8	27.8
1984	2937.5	26.9
1985	3546.7	31.3
1986	4564.9	41.2
1987	5665.9	40.0
1988	5895.0	41.2
1989	6055.3	38.4
1990	9328.3	41.8
1991	9221.6	43.8
1992	10048.9	43.9
1993	12948.4	44.0
1994	10278.8	44.2

EK:3 AB'gi kökenli ithalat bileŒimi (%)

	1966	1983
Makine ve ulaŒım materyali	47.8	51.3
Kimya rnleri	25.9	22.0
Fabrika parçaları	23.4	18.7
Diğerleri	2.9	8.0
	1991	
Aramallar ve Hammaddeler	57.4	
Yatırım Malları	28.8	
Tüketim Malları	13.8	

EK:4 Türkiye'nin AB'den ithalatlarının bileşimindeki gelişme (%)

Yıllar	Tarım	Madencilik	Sanayi
1973	1.1	0.5	98.4
1974	3.2	0.7	96.1
1975	1.0	0.2	98.8
1976	0.8	0.3	98.9
1977	0.6	0.6	98.8
1978	0.7	1.0	98.3
1979	0.5	0.8	98.7
1980	0.9	0.5	98.6
1981	0.9	0.6	98.5
1982	1.1	0.9	98.0
1983	1.2	0.6	98.2
1984	1.2	0.6	98.2
1985	1.9	0.4	97.7
1986	1.9	0.4	97.7
1987	3.2	0.3	96.5
1988	1.5	0.3	98.2
1989	4.6	0.6	94.8
1990	3.5	0.3	96.2
1991	1.8	1.0	97.2
1992	2.0	0.4	97.7
1993	2.6	0.3	97.1
1994	2.3	0.3	97.4

EK:5 Türkiye'nin ihracatı içerisinde AB'nin nispi payı

Yıllar	Türkiye'nin AB ihracatının gelişimi (%)	Türk ihracatı içinde AB'nin nispi payı	Türkiye'nin genel ihracat toplamı
1965	236.4	50.9	463.8
1966	258.3	52.6	490.6
1967	245.8	47.0	522.4
1968	235.0	47.3	496.5
1969	277.5	51.6	536.8
1970	304.3	51.7	588.4
1971	335.3	49.5	676.6
1972	435.5	49.2	884.9
1973	685.6	52.0	1317.1
1974	791.5	51.6	1532.2
1975	684.7	48.9	1401.1
1976	958.9	48.9	1960.2
1977	868.0	49.5	1753.0
1978	1090.1	47.6	2288.2
1979	1097.6	48.5	2261.2
1980	1242.1	42.7	2910.1
1981	1502.9	32.0	4702.9
1982	1755.4	30.6	5745.9
1983	2010.2	35.1	5727.8
1984	2731.9	38.3	7133.6
1985	3133.3	39.4	7958.1
1986	3263.1	43.8	7456.7
1987	4867.7	47.7	10190.0
1988	5098.4	43.7	11661.9
1989	5407.8	46.5	11624.7
1990	6892.8	53.1	12959.5
1991	7041.9	51.8	13593.5
1992	7601.2	51.7	14715.5
1993	7287.4	47.5	15345.1
1994	8269.1	45.7	18106.1

EK:6 Türkiye'nin AB'ne olan ihracatının bileşimi (%)

	1973	1983	1994
Tarım	59.3	26.1	13.9
Madencilik	2.4	3.5	1.4
Sanayi	38.1	70.4	84.7

EK: 7 İhracatın ülke gruplarına göre dağılımı (%)

Yıllar	AB Ülkeleri	NAFTA Ülkeleri	Asya-Pasifik Ülkeleri	Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri	İslam Ülkeleri
1962	58	20	0.5	13	8.5
1963	60	14	0.9	16.1	7
1964	55	18	0.6	16	10.4
1965	52	18	1	19	10
1966	53	17	2	17	8
1967	47	18	5	23	7
1968	47	15	4	25	9
1969	53	12	3	25	9
1970	54	10	4	22	10
1971	51	11	2	23	15
1972	51	12	2	20	16
1973	38	11	4	19	1
1974	54	10	3	18	4
1975	55	11	5	19	8
1976	55	10	3	18	7
1977	55	8	4	17	9
1978	52	8	3	19	9
1979	62	5	3	20	10
1980	50	7	5	24	14
1981	36	6	3	9	26
1982	31	6	3	15	45
1983	38	5	2	10	42
1984	42	6	2	9	38
1985	44	8	3	7	38
1986	46	9	4	7	30
1987	51	8	5	7	28
1988	47	7	6	8	28
1989	50	9	8	10	23
1990	57	8	7	11	17
1991	54	7	9	10	20
1992	54	6	10	11	19
1993	50	7	12	13	18

EK:8 İhracatın ithalatı karşılama oranı

Yıllar	İhracat Değ.(mil.\$)	Değişim (%)	İthalat Değ.(mil.\$)	Değişim (%)	Dış Tic. Den. Değ.(mil.\$)	Değişim (%)	İhrac.ithal. karş. oranı	AB'ne İhrac.ithal. karş. oranı
1964	410.8		542.1		-131.3		75.7	
1965	463.7	12.8	577.1	6.4	-113.4	-13.6	80.3	104.4
1966	490.5	5.7	724.7	25.5	-234.2	106.5	67.6	80.3
1967	522.4	6.5	690.8	-4.6	-168.4	-28.0	75.6	73.9
1968	496.5	-4.9	770.5	11.5	-274.0	62.7	64.4	60.0
1969	534.9	7.7	751.3	-2.4	-216.4	-21.0	71.1	75.1
1970	588.5	10.0	947.6	26.1	-359.1	65.9	62.1	76.4
1971	676.6	15.0	1170.8	23.6	-494.2	37.6	57.8	61.6
1972	885.0	30.8	1562.6	33.5	-677.6	37.1	56.6	54.4
1973	1317.1	48.8	2086.2	33.5	-769.1	13.5	63.1	59.0
1974	1532.2	16.3	3777.6	81.1	-2245.4	191.9	40.6	46.8
1975	1401.1	-8.6	4738.6	25.4	-3337.5	48.6	29.6	30.3
1976	1960.2	39.9	5128.7	8.2	-3168.4	-5.1	38.2	42.6
1977	1753.0	-10.6	5796.3	13.0	-4043.3	27.6	30.2	36.0
1978	2288.2	30.5	4599.0	-20.7	-2310.9	-42.8	49.8	60.6
1979	2261.2	-1.2	5069.4	10.2	-2808.3	21.5	44.6	60.0
1980	2910.1	28.7	7909.4	56.0	-4999.3	78.0	36.8	56.3
1981	4702.9	61.6	8933.4	12.9	-4230.4	-15.4	52.6	60.3
1982	5746.0	22.2	8842.7	-1.0	-3096.7	-26.8	65.0	71.4
1983	5727.8	-0.3	9235.0	4.4	-3507.2	13.3	62.0	77.1
1984	7133.6	24.5	10756.9	16.5	-3623.3	3.3	66.3	93.0
1985	7958.0	11.6	11343.5	5.5	-3385.5	-6.6	70.2	88.3
1986	7456.7	-6.3	11104.8	-2.1	-3648.0	7.8	67.1	71.4
1987	10190.0	36.7	14157.8	27.5	-3967.8	8.8	72.0	85.9
1988	11662.0	14.4	14335.4	1.3	-2673.4	-32.6	81.4	86.4
1989	11624.7	-0.3	15792.1	10.2	-4167.5	55.9	73.6	89.3
1990	12959.3	11.5	22302.1	41.2	-9342.8	124.2	58.1	73.8
1991	13593.5	4.9	21047.0	-5.6	-7453.6	-20.2	64.6	76.3
1992	14714.6	8.2	22871.1	8.7	-8156.4	9.4	64.3	75.6
1993	15345.1	4.3	29428.4	28.7	-14083.3	72.7	52.1	56.2
1994	18106.1	18.0	23270.0	-20.9	-5163.9	-63.3	77.8	80.4

Türkiye'nin İthalatlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
1962	297245	181690	34501	46737	52571
1963	308481	212778	35074	59652	68493
1964	240741	157185	18118	49577	62758
1965	252507	164231	20141	67075	50167
1966	338345	176954	28771	99587	50362
1967	348935	125731	26462	105683	56006
1968	421463	130883	19202	117221	67334
1969	400369	135458	18608	138868	56765
1970	402821	172054	31253	149845	63559
1971	576173	150178	33217	170511	109186
1972	812709	179313	43980	246271	138545
1973	1056009	178387	68481	290291	120989
1974	1591905	348082	200241	448337	566807
1975	2487859	484559	266163	550201	769949
1976	2531096	492917	268236	638109	1053369
1977	2710174	552462	372631	743584	1184360
1978	2072963	318711	202311	687614	1038574
1979	2126928	425087	317021	938397	1023631
1980	2586476	502170	174314	1198759	3037571
1981	2815526	675435	278607	1409875	3451292
1982	2814490	887854	418840	787146	3668772
1983	3022820	775558	463121	1099387	3465455
1984	3609663	1196899	610366	1204553	3692373
1985	4230129	1316662	807838	858457	3528692
1986	4920072	1303655	1049306	1179446	1639520
1987	5858000	1534000	1901000	1749000	3075000
1988	6085000	1758000	1651000	1941000	2894000
1989	6210000	2272000	1989000	2423000	2888000
1990	9580000	2465000	3147000	3291000	3616000
1991	9897000	2410000	2868000	2567000	3175000
1992	10655000	2706000	2927000	3012000	3413000
1993	13873000	3492000	4208000	4075000	3518000
1994	10278800	2382900	2220600	5033500	3354300

X(1): Yıllar

X(2): AB Ülkeleri

X(3): NAFTA

X(4): Asya_Pasifik Ülkeleri

X(5): Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri

X(6): İslam Ülkeleri

Türkiye'nin İthalatlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
1962	297245	181690	34501	46737	52571
1963	308481	212778	35074	59652	68493
1964	240741	157185	18118	49577	62758
1965	252507	164231	20141	67075	50167
1966	338345	176954	28771	99587	50362
1967	348935	125731	26462	105683	56006
1968	421463	130883	19202	117221	67334
1969	400369	135458	18608	138868	56765
1970	402821	172054	31253	149845	63559
1971	576173	150178	33217	170511	109186
1972	812709	179313	43980	246271	138565
1973	1056009	178387	68481	290291	120989
1974	1591905	348082	200241	448337	566807
1975	2487859	484559	266163	550201	769949
1976	2531096	492917	268236	638109	1053369
1977	2710174	552462	372631	743584	1184360
1978	2072963	318711	202311	687614	1038574
1979	2126928	425087	317021	938397	1023631
1980	2586476	502170	174314	1198759	3037571
1981	2815526	675435	278607	1409875	3451292
1982	2814490	887854	418840	787146	3668772
1983	3022820	775558	463121	1099387	3465455
1984	3609663	1196899	610366	1204553	3692373
1985	4230129	1316662	807838	858457	3528692
1986	4920072	1303655	1049306	1179446	1639520
1987	5858000	1534000	1901000	1749000	3075000
1988	6085000	1758000	1651000	1941000	2894000
1989	6210000	2272000	1989000	2423000	2888000
1990	9580000	2465000	3147000	3291000	3616000
1991	9897000	2410000	2868000	2567000	3175000
1992	10655000	2706000	2927000	3012000	3413000
1993	13873000	3492000	4208000	4075000	3518000
1994	10278800	2382900	2220600	5033500	3354300

X(1): Yıllar

X(2): AB Ülkeleri

X(3): NAFTA

X(4): Asya_Pasifik Ülkeleri

X(5): Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri

X(6): İslam Ülkeleri

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

TRH = 1.000

TOTAL OBSERVATIONS: 11

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	11	11	11	11	11
MEAN	399980.818	162405.000	28120.636	113729.727	70524.182
STANDARD DEV	165618.628	25970.847	8445.686	60588.089	27911.923
STD. ERROR	49935.895	7830.595	2546.470	18267.996	8415.763

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

TRH = 2.000

TOTAL OBSERVATIONS: 11

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	11	11	11	11	11
MEAN	2346931.455	512838.364	275451.455	799245.455	1761888.091
STANDARD DEV	591449.662	205758.242	114530.351	335826.334	1342693.174
STD. ERROR	178328.783	62038.444	34532.200	101255.450	404837.291

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

TRH = 3.000

TOTAL OBSERVATIONS: 11

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	11	11	11	11	11
MEAN	7745151.273	2076101.455	2125373.636	2464505.091	3163080.455
STANDARD DEV	3264155.291	716816.159	1098510.869	1295691.902	576295.180
STD. ERROR	984179.851	216128.204	331213.489	390665.808	173759.534

SUMMARY STATISTICS FOR X(2)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
 CHI-SQUARE = 59.238 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.318571E+15	2	.159285E+15	43.316	.000
WITHIN GROUPS	.110320E+15	30	.367732E+13		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
 CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 2016620.670
 THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(3)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
 CHI-SQUARE = 58.186 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.228390E+14	2	.114195E+14	61.524	.000
WITHIN GROUPS	.556838E+13	30	.185612E+12		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
 CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 453066.343
 THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(4)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
 CHI-SQUARE = 105.268 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.289001E+14	2	.144501E+14	35.535	.000
WITHIN GROUPS	.121991E+14	30	.406638E+12		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
 CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 670598.713
 THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(5)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES

CHI-SQUARE = 54.873 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.327575E+14	2	.163787E+14	27.370	.000
WITHIN GROUPS	.179527E+14	30	.598423E+12		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050

CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 813509.534

THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(6)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES

CHI-SQUARE = 63.679 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.327558E+14	2	.163779E+14	37.052	.000
WITHIN GROUPS	.213572E+14	30	.711907E+12		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050

CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 887299.562

THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

TRH = 1.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	-0.021	1.000			
X(4)	0.628 *	0.618 *	1.000		
X(5)	0.948 **	-0.163	0.479	1.000	
X(6)	0.931 **	0.121	0.652 *	0.814 **	1.000

NUMBER OF OBSERVATIONS: 11

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

TRH = 2.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.873 **	1.000			
X(4)	0.795 **	0.853 **	1.000		
X(5)	0.713 *	0.600	0.416	1.000	
X(6)	0.761 **	0.867 **	0.572	0.811 **	1.000

NUMBER OF OBSERVATIONS: 11

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

TRH = 3.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.960 **	1.000			
X(4)	0.953 **	0.957 **	1.000		
X(5)	0.862 **	0.822 **	0.757 **	1.000	
X(6)	0.325	0.342	0.311	0.334	1.000

NUMBER OF OBSERVATIONS: 11

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.983 **	1.000			
X(4)	0.976 **	0.977 **	1.000		
X(5)	0.950 **	0.928 **	0.903 **	1.000	
X(6)	0.759 **	0.778 **	0.683 **	0.750 **	1.000

NUMBER OF OBSERVATIONS: 33

Türkiyenin İhracatlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon dolar)

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)	X(7)
1962.000	221272.000	75819.000	1825.000	49187.000	31951.000	381198.000
1963.000	222268.000	50690.000	3301.000	59360.000	31893.000	368087.000
1964.000	227470.000	73700.000	2370.000	66448.000	40406.000	417172.000
1965.000	239609.000	82805.000	5453.000	87877.000	45517.000	463739.000
1966.000	259834.000	81162.000	8399.000	81988.000	40207.000	490508.000
1967.000	246243.000	94092.000	27428.000	118447.000	35802.000	522335.000
1968.000	235404.000	73798.000	17347.000	124154.000	45207.000	498419.000
1969.000	280636.000	62473.000	13358.000	130428.000	47566.000	534908.000
1970.000	289704.000	51243.000	19123.000	124206.000	39541.000	544544.000
1971.000	298974.000	60202.000	9133.000	132818.000	85023.000	587817.000
1972.000	400382.000	93167.000	14253.000	157659.000	120352.000	789085.000
1973.000	425143.000	116387.000	41095.000	206331.000	30825.000	1133931.000
1974.000	707104.000	130575.000	35166.000	236848.000	48799.000	1339016.000
1975.000	703145.000	150572.000	33819.000	230330.000	107910.000	1401075.000
1976.000	1062946.000	197089.000	41325.000	349386.000	136047.000	1960214.000
1977.000	951021.000	130632.000	59559.000	299002.000	145354.000	1753026.000
1978.000	1186339.000	166096.000	59199.000	427978.000	188893.000	2288163.000
1979.000	1384595.000	109597.000	51743.000	449245.000	243833.000	2261195.000
1980.000	1377296.000	134593.000	59460.000	644643.000	351936.000	2910121.000
1981.000	1683870.000	275513.000	73698.000	417851.000	1184829.000	4702934.000
1982.000	1923717.000	260527.000	87558.000	658945.000	2502984.000	5745973.000
1983.000	2185278.000	241612.000	82822.000	538169.000	2383761.000	5727833.000
1984.000	2948490.000	386246.000	112579.000	641875.000	2682197.000	7133602.000
1985.000	3398412.000	526960.000	121583.000	467275.000	2989013.000	7935008.000
1986.000	3424484.000	587780.000	263571.000	482183.000	2209741.000	7456724.000
1987.000	5161000.000	772000.000	494000.000	690000.000	2768000.000	1.01900E+08
1988.000	5413000.000	820000.000	649000.000	874000.000	3197000.000	1.16626E+08
1989.000	5734000.000	1035000.000	820000.000	1203000.000	2573000.000	1.11250E+08
1990.000	7258000.000	1032000.000	932000.000	1278000.000	2267000.000	1.29590E+08
1991.000	7348000.000	968000.000	1145000.000	1437000.000	2666000.000	1.35930E+08
1992.000	7934000.000	919000.000	1424000.000	1629000.000	2775000.000	1.47150E+08
1993.000	7598000.000	1035000.000	1827000.000	2051000.000		

X(1): Yıllar

X(2): AB Ülkeleri

X(3): NAFTA

X(4): Asya Pasifik Ülkeleri

X(5): Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri

X(6): İslam Ülkeleri

X(7): Genel İhracatımız

Türkiyenin İhracatlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon dolar)

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)	X(7)
1962.000	221272.000	75819.000	1825.000	49187.000	31951.000	381198.000
1963.000	222268.000	50690.000	3301.000	59360.000	31893.000	368087.000
1964.000	227470.000	73700.000	2370.000	66448.000	40406.000	417172.000
1965.000	239609.000	82805.000	5453.000	67877.000	45517.000	463739.000
1966.000	259834.000	81162.000	8399.000	81988.000	40207.000	490508.000
1967.000	246243.000	94092.000	27428.000	118447.000	35802.000	522335.000
1968.000	235404.000	73798.000	17347.000	124154.000	45207.000	496419.000
1969.000	280636.000	62473.000	13358.000	130428.000	47566.000	534908.000
1970.000	289704.000	51243.000	19123.000	124206.000	59541.000	544544.000
1971.000	298974.000	60202.000	9133.000	132818.000	85023.000	587817.000
1972.000	400382.000	93167.000	14253.000	157659.000	120552.000	789085.000
1973.000	425143.000	116387.000	41095.000	206331.000	30885.000	1133931.000
1974.000	707104.000	130575.000	35166.000	236848.000	48799.000	1339016.000
1975.000	703145.000	150572.000	33819.000	230530.000	107910.000	1401075.000
1976.000	1062946.000	197089.000	41325.000	349386.000	136047.000	1960214.000
1977.000	951021.000	130632.000	59559.000	299002.000	145354.000	1753026.000
1978.000	1186539.000	166096.000	59199.000	427978.000	188893.000	2288163.000
1979.000	1384595.000	109597.000	51743.000	449245.000	243833.000	2261195.000
1980.000	1377296.000	134593.000	59460.000	644643.000	351936.000	2910121.000
1981.000	1683870.000	275513.000	73698.000	417851.000	1184829.000	4702934.000
1982.000	1923717.000	260527.000	87558.000	658945.000	2502984.000	5745973.000
1983.000	2185278.000	241612.000	82822.000	538169.000	2383761.000	5727833.000
1984.000	2948490.000	386246.000	112579.000	641875.000	2682197.000	7133602.000
1985.000	3398412.000	526960.000	121583.000	467275.000	2989013.000	7958008.000
1986.000	3424484.000	587780.000	283571.000	482183.000	2209741.000	7456724.000
1987.000	5161000.000	772000.000	494000.000	690000.000	2768000.000	1.01900E+08
1988.000	5413000.000	820000.000	649000.000	874000.000	3197000.000	1.16620E+08
1989.000	5734000.000	1035000.000	820000.000	1203000.000	2573000.000	1.16250E+08
1990.000	7258000.000	1032000.000	932000.000	1278000.000	2267000.000	1.29590E+08
1991.000	7348000.000	968000.000	1145000.000	1437000.000	2666000.000	1.35930E+08
1992.000	7934000.000	919000.000	1424000.000	1629000.000	2775000.000	1.47150E+08
1993.000	7598000.000	1035000.000	1827000.000	2051000.000		

X(1): Yıllar

X(2): AB Ülkeleri

X(3): NAFTA

X(4): Asya Pasifik Ülkeleri

X(5): Doğu Avrupa ve EFTA Ülkeleri

X(6): İslam Ülkeleri

X(7): Genel İhracatımız

SUMMARY STATISTICS FOR X(2)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
CHI-SQUARE = 62.403 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.168306E+15	2	.841530E+14	69.579	.000
WITHIN GROUPS	.350742E+14	29	.120945E+13		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 1176525.578
THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(3)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
CHI-SQUARE = 48.221 DF= 2 PROBABILITY = .00

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.328149E+13	2	.164074E+13	88.687	.000
WITHIN GROUPS	.336513E+12	29	.185005E+11		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 145311.670
THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(4)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
CHI-SQUARE = 114.293 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.384680E+13	2	.192340E+13	19.252	.000
WITHIN GROUPS	.289732E+13	29	.999075E+11		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 336147.100
THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(5)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
CHI-SQUARE = 45.111 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.513894E+13	2	.256947E+13	26.494	.000
WITHIN GROUPS	.281250E+13	29	.969827E+11		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 333160.678
THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(6)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
CHI-SQUARE = 60.412 DF= 2 PROBABILITY = .010

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.395050E+14	2	.197525E+14	59.979	.000
WITHIN GROUPS	.955044E+13	29	.329325E+12		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 613930.712
THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

SUMMARY STATISTICS FOR X(7)

BARTLETT TEST FOR HOMOGENEITY OF GROUP VARIANCES
CHI-SQUARE = 49.029 DF= 2 PROBABILITY = .000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM OF SQUARES	DF	MEAN SQUARE	F	PROBABILITY
BETWEEN GROUPS	.662151E+15	2	.331076E+15	86.488	.000
WITHIN GROUPS	.111011E+15	29	.382798E+13		

TUKEY HSD TEST AT ALPHA = .050
CRITICAL RANGE FOR PAIRS OF MEANS = 2093106.975
THIS TEST ASSUMES THE COUNTS PER GROUP ARE EQUAL

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:
YIL = 1.000

TOTAL OBSERVATIONS: 11

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	11	11	11	11	11
MEAN	265617.818	72650.091	11090.000	102961.091	53060.455
STANDARD DEV	52324.844	15059.127	8069.399	35456.086	26989.537
STD. ERROR	15776.534	4540.498	2433.015	10690.412	8137.652

X(7)

N OF CASES	11
MEAN	508710.182
STANDARD DEV	115733.412
STD. ERROR	34894.937

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

YIL = 2.000

TOTAL OBSERVATIONS: 11

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	11	11	11	11	11
MEAN	1235514.000	173926.536	56858.545	408357.091	665930.091
STANDARD DEV	543274.790	60244.510	18539.145	159628.603	935231.727
STD. ERROR	163803.513	18164.403	5589.762	48129.835	281982.976

X(7)

N OF CASES	11
MEAN	2838498.273
STANDARD DEV	1734614.611
STD. ERROR	525005.984

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

YIL = 3.000

TOTAL OBSERVATIONS: 10

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	10	10	10	10	10
MEAN	5621738.600	808198.600	780873.300	1075333.300	2693095.100
STANDARD DEV	1688424.187	235218.899	566983.133	531780.325	297502.674
STD. ERROR	597172.162	74382.747	179295.810	168163.704	94078.606

X(7)

N OF CASES	10
MEAN	.112637E+08
STANDARD DEV	2996081.692
STD. ERROR	947444.270

TOTAL OBSERVATIONS: 32

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
N OF CASES	32	32	32	32	32
MEAN	2272907.375	337322.813	267380.219	510776.031	1088745.219
STANDARD DEV	2581377.104	350943.557	466424.734	506456.193	1257947.518
STD. ERROR	452791.780	62038.642	82453.023	89529.682	222375.516

	X(7)
N OF CASES	32
MEAN	4670519.594
STANDARD DEV	4994069.416
STD. ERROR	882835.088

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

YIL = 1.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.214	1.000			
X(4)	0.314	0.250	1.000		
X(5)	0.783	0.148	0.710	1.000	
X(6)	0.950	0.178	0.187	0.742	1.000
X(7)	0.963	0.344	0.493	0.890	0.922
X(7)					
X(7)	1.000				

NUMBER OF OBSERVATIONS: 11

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

YIL = 2.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.748	1.000			
X(4)	0.906	0.738	1.000		
X(5)	0.841	0.478	0.787	1.000	
X(6)	0.870	0.813	0.883	0.678	1.000
X(7)	0.948	0.860	0.935	0.770	0.961
X(7)					
X(7)	1.000				

NUMBER OF OBSERVATIONS: 11

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

VIL = 3.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.906	1.000			
X(4)	0.928	0.829	1.000		
X(5)	0.909	0.809	0.983	1.000	
X(6)	-0.011	-0.098	0.036	0.016	1.000
X(7)	0.983	0.898	0.961	0.943	0.116
X(7)					
X(7)	1.000				

NUMBER OF OBSERVATIONS: 10

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(6)
X(2)	1.000				
X(3)	0.981	1.000			
X(4)	0.926	0.896	1.000		
X(5)	0.947	0.906	0.954	1.000	
X(6)	0.859	0.837	0.679	0.771	1.000
X(7)	0.990	0.977	0.898	0.940	0.915
X(7)					
X(7)	1.000				

NUMBER OF OBSERVATIONS: 32

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)
4739	78.3	812	2487859
5129	86.7	1126	2531096
5796	96.2	1472	2710174
4599	98.2	1439	2072963
5069	147.5	1762	2126928
7909	248.8	3947	2586476
8933	277.8	3871	2815526
8734	254.4	3630	2814490
9235	221.6	3138	3022820
10756	217.9	3398	3609663
11343	206.9	3325	4230129
11104	106.7	1807	4920072
14158	137.4	2762	5858000
14335	111.8	2430	6085000
15792	132.2	2455	6210000
22302	176.1	3495	9580000
21047	140	2456	9897000
22871	137.7	2632	10655000
29428	117.3	2550	13873000
23270	114.8	2432	10278800

X(1): Genel İthalat (milyon dolar)

X(2): Petrol Fiyatı (Dolar/Ton)

X(3): Petrol İthalat Miktarı (Milyon dolar)

X(4): AB'ne İthalat Miktarı (Milyon dolar)

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)
4739	78.3	812	2487859
5129	86.7	1126	2531096
5796	96.2	1472	2710174
4599	98.2	1439	2072963
5069	147.5	1762	2126928
7909	248.8	3947	2586476
8933	277.8	3871	2815526
8734	254.4	3630	2814490
9235	221.6	3138	3022820
10756	217.9	3398	3609663
11343	206.9	3325	4230129
11104	106.7	1807	4920072
14158	137.4	2762	5858000
14335	111.8	2430	6085000
15792	132.2	2455	6210000
22302	176.1	3495	9580000
21047	140	2456	9897000
22871	137.7	2632	10655000
29428	117.3	2550	13873000
23270	114.8	2432	10278800

X(1): Genel İthalat (milyon dolar)

X(2): Petrol Fiyatı (Dolar/Ton)

X(3): Petrol İthalat Miktarı (Milyon dolar)

X(4): AB'ne İthalat Miktarı (Milyon dolar)

* THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

X(5) = 1.000

DEP VAR: X(1) N: 10 MULTIPLE R: .864 SQUARED MULTIPLE R: .781
 ADJUSTED SQUARED MULTIPLE R: .719 STANDARD ERROR OF ESTIMATE: 1200.274

VARIABLE	COEFFICIENT	STD ERROR	STD COEF	TOLERANCE	T	P(2 TAIL)
CONSTANT	3304.591	1037.842	0.000	1.0000000	3.184	0.015
X(2)	-9.021	29.845	-0.315	.0287333	-0.302	0.771
X(3)	2.173	1.898	1.193	.0287333	1.144	0.290

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM-OF-SQUARES	DF	MEAN-SQUARE	F-RATIO	P
REGRESSION	.360628E+08	2	.180314E+08	12.516	0.005
RESIDUAL	.100846E+08	7	1440658.252		

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

X(5) = 2.000

DEP VAR: X(1) N: 10 MULTIPLE R: .598 SQUARED MULTIPLE R: .357
 ADJUSTED SQUARED MULTIPLE R: .174 STANDARD ERROR OF ESTIMATE: 3517.337

VARIABLE	COEFFICIENT	STD ERROR	STD COEF	TOLERANCE	T	P(2 TAIL)
CONSTANT	11902.574	10362.639	0.000	1.0000000	1.149	0.288
X(2)	-235.037	121.163	-1.216	.2337831	-1.940	0.094
X(3)	14.849	7.927	1.174	.2337831	1.873	0.103

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM-OF-SQUARES	DF	MEAN-SQUARE	F-RATIO	P
REGRESSION	.118550E+09	2	.592749E+08	1.947	0.213
RESIDUAL	.213087E+09	7	.304410E+08		

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

X(5) = 1.000

DEP VAR: X(1) N: 10 MULTIPLE R: .992 SQUARED MULTIPLE R: .984
 ADJUSTED SQUARED MULTIPLE R: .979 STANDARD ERROR OF ESTIMATE: 327.694

VARIABLE	COEFFICIENT	STD ERROR	STD COEF	TOLERANCE	T	P(2 TAIL)
CONSTANT	-3001.386	696.399	0.000	1.0000000	-4.310	0.004
X(3)	1.040	0.107	0.571	.6788400	9.751	0.000
X(4)	0.003	0.000	0.550	.6788400	9.388	0.000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM-OF-SQUARES	DF	MEAN-SQUARE	F-RATIO	P
REGRESSION	.453957E+08	2	.226979E+08	211.372	0.000
RESIDUAL	751684.508	7	107383.501		

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

X(5) = 2.000

DEP VAR: X(1) N: 10 MULTIPLE R: .995 SQUARED MULTIPLE R: .991
 ADJUSTED SQUARED MULTIPLE R: .988 STANDARD ERROR OF ESTIMATE: 660.726

VARIABLE	COEFFICIENT	STD ERROR	STD COEF	TOLERANCE	T	P(2 TAIL)
CONSTANT	285.306	1339.077	0.000	1.0000000	0.213	0.837
X(3)	0.979	0.459	0.077	.9989248	2.131	0.071
X(4)	0.002	0.000	0.990	.9989248	27.267	0.000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM-OF-SQUARES	DF	MEAN-SQUARE	F-RATIO	P
REGRESSION	.328581E+09	2	.164290E+09	376.330	0.000
RESIDUAL	3055913.211	7	436559.030		

DEP VAR: X(1) N: 20 MULTIPLE R: .839 SQUARED MULTIPLE R: .705
 ADJUSTED SQUARED MULTIPLE R: .670 STANDARD ERROR OF ESTIMATE: 4242.839

VARIABLE	COEFFICIENT	STD ERROR	STD COEF	TOLERANCE	T	P(2 TAIL)
CONSTANT	8084.839	2855.757	0.000	1.0000000	2.831	0.012
X(2)	-216.029	35.867	-1.790	.1966356	-6.023	0.000
X(3)	15.044	2.382	1.877	.1966356	6.316	0.000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM-OF-SQUARES	DF	MEAN-SQUARE	F-RATIO	P
REGRESSION	.730145E+09	2	.365073E+09	20.280	0.000
RESIDUAL	.306029E+09	17	.180017E+08		

DEP VAR: X(1) N: 20 MULTIPLE R: .997 SQUARED MULTIPLE R: .995
 ADJUSTED SQUARED MULTIPLE R: .994 STANDARD ERROR OF ESTIMATE: 576.208

VARIABLE	COEFFICIENT	STD ERROR	STD COEF	TOLERANCE	T	P(2 TAIL)
CONSTANT	-1084.848	417.516	0.000	1.0000000	-2.598	0.019
X(3)	1.184	0.145	0.148	.9832863	8.183	0.000
X(4)	0.002	0.000	0.967	.9832863	53.588	0.000

ANALYSIS OF VARIANCE

SOURCE	SUM-OF-SQUARES	DF	MEAN-SQUARE	F-RATIO	P
REGRESSION	.103053E+10	2	.515265E+09	1551.931	0.000
RESIDUAL	5644259.593	17	332015.270		

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)
X(1)	1.000			
X(2)	-0.108	1.000		
X(3)	0.273	0.896 **	1.000	
X(4)	0.986 **	-0.242	0.129	1.000

NUMBER OF OBSERVATIONS: 20

Sanayi Ürünleri İthalat Dağılımı (1975-1994)

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(7)
400.00	1276.00	812.00	520.00	812.00	4739.00
614.00	1369.00	693.00	613.00	1126.00	5129.00
661.00	1378.00	820.00	689.00	1472.00	5796.00
451.00	1016.00	480.00	671.00	1439.00	4599.00
284.00	1203.00	452.00	715.00	1762.00	5069.00
242.00	1151.00	545.00	1105.00	3947.00	7909.00
307.00	1587.00	677.00	1125.00	3871.00	8933.00
530.00	1702.00	723.00	1015.00	3630.00	8734.00
597.00	1403.00	752.00	987.00	3824.00	9235.00
720.00	1580.00	786.00	1213.00	3656.00	10756.00
783.00	1533.00	487.00	1293.00	3321.00	11343.00
785.00	2277.00	476.00	1413.00	1808.00	11104.00
550.00	2456.00	720.00	1437.00	2712.00	14158.00
690.00	2400.00	730.00	1985.00	2430.00	14335.00
796.00	2189.00	707.00	2103.00	2456.00	15792.00
1590.00	3756.00	1162.00	2451.00	3495.00	22302.00
1540.00	3757.00	989.00	2463.00	2456.00	21047.00
2222.00	4044.00	935.00	2624.00	2632.00	22871.00
4012.00	5204.00	1033.00	2982.00	2550.00	29428.00
2137.00	3723.00	848.00	2649.00	2432.00	23270.00

X(1): Taşıt Araçları Sanayi Ürünleri

X(2): Makina Sanayi Ürünleri

X(3): Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler

X(4): Kimya Sanayi Ürünleri

X(5): Ham Petrol Ürünleri

X(7): Genel İthalat Toplamı

Sanayi Ürünleri İthalat Dağılımı (1975-1994)

X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)	X(7)
400.00	1276.00	812.00	520.00	812.00	4739.00
614.00	1369.00	693.00	613.00	1126.00	5129.00
661.00	1378.00	820.00	689.00	1472.00	5796.00
451.00	1016.00	480.00	671.00	1439.00	4599.00
284.00	1203.00	452.00	715.00	1762.00	5069.00
242.00	1151.00	545.00	1105.00	3947.00	7909.00
307.00	1587.00	677.00	1125.00	3871.00	8933.00
530.00	1702.00	723.00	1015.00	3630.00	8734.00
597.00	1403.00	752.00	987.00	3824.00	9235.00
720.00	1580.00	786.00	1213.00	3656.00	10756.00
783.00	1533.00	487.00	1293.00	3321.00	11343.00
785.00	2277.00	476.00	1413.00	1808.00	11104.00
550.00	2456.00	720.00	1437.00	2712.00	14158.00
690.00	2400.00	730.00	1985.00	2430.00	14335.00
796.00	2189.00	707.00	2103.00	2456.00	15792.00
1590.00	3756.00	1162.00	2451.00	3495.00	22302.00
1540.00	3757.00	989.00	2463.00	2456.00	21047.00
2222.00	4044.00	935.00	2624.00	2632.00	22871.00
4012.00	5204.00	1033.00	2982.00	2550.00	29428.00
2137.00	3723.00	848.00	2649.00	2432.00	23270.00

X(1): Taşıt Araçları Sanayi Ürünleri

X(2): Makina Sanayi Ürünleri

X(3): Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler

X(4): Kimya Sanayi Ürünleri

X(5): Ham Petrol Ürünleri

X(7): Genel İthalat Toplamı

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)
X(1)	1.000				
X(2)	0.422	1.000			
X(3)	0.659 *	0.633 *	1.000		
X(4)	0.001	0.533	0.061	1.000	
X(5)	-0.076	0.508	0.041	0.966 **	1.000
X(7)	0.249	0.697 *	0.340	0.942 **	0.918 **
X(7)					
X(7)	1.000				

NUMBER OF OBSERVATIONS: 10

THE FOLLOWING RESULTS ARE FOR:

X(6) = 2.000

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)
X(1)	1.000				
X(2)	0.917 **	1.000			
X(3)	0.643 *	0.847 **	1.000		
X(4)	0.835 **	0.911 **	0.850 **	1.000	
X(5)	0.010	0.001	0.334	0.015	1.000
X(7)	0.921 **	0.970 **	0.866 **	0.958 **	0.119
X(7)					
X(7)	1.000				

NUMBER OF OBSERVATIONS: 10

PEARSON CORRELATION MATRIX

	X(1)	X(2)	X(3)	X(4)	X(5)
X(1)	1.000				
X(2)	0.920 **	1.000			
X(3)	-0.661 *	-0.743 **	1.000		
X(4)	0.827 **	0.943 **	0.653 *	1.000	
X(5)	0.017	0.089	0.124	0.232	1.000
X(7)	0.887 **	0.973 **	0.711 *	0.983 **	0.237
X(7)					
X(7)	1.000				